

kovara hunerî, çandî û lêkolînî ya kurdên anatoliya navîn

bîrnebûn

HAVÎN/2009

42

birnebûn

Tidskriften utkommer 4 nummer per år.
Sê mehan carekê derdikeve / Üç ayda bir çıkar.

Utges av Apec-Förlag AB

Hejmar 42 havîn 2009

Ansvarig utgivare

Ali Çiftçi

Redaksiyon

A. Çiftçi, Dr. Mikailî, H. Erdoğan, M. Bayrak, İ. Türkmen
M. Duran, Muzaffer Özgür, Nuh Ateş, Sefoyê Asê, Vahit Duran

Adress

Navnişana li Swêdê

Box: 8121, SE 163 08, Spånga/Sverige

Telefaks: 0046-(0)8-761 24 90

E-post

info@birnebun.com

Internet

www.birnebun.com

Têkili/İlişki

Danimarka: Irfan Baysal, 0045-27 11 58 83

Avusturya: Cüneyt Dagdalan, 0043-69 91 11 55 294

Belavkirin / Dağıtım

Ewropa: Muzaffer Özgür/Birnebûn

Postfach 900348, 51113 Köln / Almanya

Tfn: 0049-172 298 24 51

Türkiye/Ankara:

Dipnot Kitebevi, Selanik Caddesi No: 82/32

KIZILAY / ANKARA

Tfn: 0312-419 29 32

Anatolia Muzik Center

Cumhuriyet Mah. Turan Cad. No: 29 A

Polatlı-Ankara

Tfn.: 0090-312-622 94 36

İstanbul: Selahattin Bulut/Medya Kitapevi

İstiklal Caddesi, Elhamra Pasaj No: 130/6, Beyoğlu

Biha/Fiyatı

Europa: 5 Euro • Türkiye: 2,5 YTL

Abone

Swêd: 400 SEK • Almanya 40 Euro

Welatên din ên Ewropayê: 50 Euro

İsveç hesap numarası

(Birnebûn) postgiro: 468 65 12-7

Ji bo aboneyên li derveyî Swêdê / İsveç dışındaki aboneler için

APEC, "Birnebûn" PlusGiro-Stockholm/Sweden

BIC: NDEASESS

IBAN: SE85 9500 0099 6026 4686 5127

Çap / Baskı

Apec-Tryck AB

ISSN 1402-7488

Pirejina kurda ji Ermenistanê (1985) Ji arşiva Tosinê Reşid

Her nivîskar berpirsê nivîsa xwe ye.

Mafê redaksiyonê heye ku nivîsên ji Birnebûnê re
tên, serrast û kurt bike. Ger nivîs çap nebin jî, li
xwedîyan nayên vegeandin.

Waqfa Kurdên Anatoliya Navin li Swêdê û

Komela Ziman li Almanyayê piştgirên kovarê ne.

- 2 "Pirsa Kurd" Ali Ciftci
- 4 ``Doza Kurd`` û Pêvajoya Nû, Nebî Kesen
- 10 Şênayîya Xelîka ên jor a dostanî û aşitîyê, Mem Xelîkan
- 12 Kurdên Yekîtîya Sovyetê: Berê û niha, Tosinê Reşîd
- 32 Dayêka Delal, Mem Xelêkan
- 44 Li Berlînê Kurdê bi navê Riza Baran nîşana rûmetê sitand! , A Balî
- 50 Kurd û pirsra zimanê standard, Mueyed Tayîb
- 54 Li ser koka mîren Ezîzan û Diyardîn- li Bedlîsê, Jordan
- 59 Kilameka şînê li ser Xeloyê Delşî Pepê, Nuh Atêş
- 63 *Mirîmîran Alishan Beyin Mezarî, Dr Mikailî*
- 65 Çûka Berbangê, Xizan Şîlan
- 67 Parcenivis
- 68 Hevala bûkê, Memê Hilkeçikî
- 72 Îsal temel tam tune bu! Ayşegul Kisabacak
- 87 *Mahmutlu Köyü Anatomisi Üzerinden Sexbilan Aşireti Tarihi - II, Vahîd Duran*
- İki Yeni Kitap, Bir Şair, Gülay Mermer

"Pirsa Kurd"

Piştî damezrandina Komara Tirkîyê, ev 86 sal in, yekem car e, "Pirsa Kurd" ketiye rojevê. Ev ji rêvekirina diyalogê re gaveka erênîyê ye. Ji ber ku di dîroka gelê kurd de herî pir, bi sistematîk û bi polîtîkayeka nîjatperestiya tirkîtiyê, di aliyê kesayetiyê de, li bakûrê welêt, kurd hatine pelçiqandin. Herçiqas li ser pelçiqandina kurdan li Tirkîyê, ji ber sebebên siyasî, dîplomatik û konjuktura dinyayê, lêkolînên berfireh nehatibin kirin jî, kurd li Tirkîyê di vî warî de hatine qetilkirin. Jenosîdên sedsala dawî ku li dinyayê bûne, yek ji wan jî ev politîkaya Komara Tirkîyê ye. Dê wext bê, Komara Tirkîyê dê hesabê vê politîkaya xwe bide.

Bi politîkayeka herî hovane, 86 sal in, xwestin kurdan li beşa Tirkîyê, ji ortê rakin, lê ji ber berxwedan, têkoşîneka bê westan û ya herî giring jî xwedibûna kewneşopîyeka dewlemend a kurdan ev politîka hovane ya înkariyê nikaribû bi serkeve.

Di van 30 salên dawî de mezintirîn serêşîya Komara Tirkîyê "Pirsa Kurd" bû. Kurd, cî û warên xwe bi dûr ketin, hatin kuştin û pêner bûn.

Bi vê êş û wêranîyê re jî kurd bi xwe hesiyar û polîtize bûn. Gundiyên xizan li ser erdê xwe bi darê zorê hatin qewitandin. Ji wan gundiyên xizan bi sed hezaran hem li bajarên Tirkîyê yên mezin, li metropolan û hem jî li welatên Ewropayê bûn pêner.

Di jiyana pêneriyê de jî, ji çand û zimanê xwe gelek pîrozîyên xwe winda kirin!

Dema em ji nîmetên vê sedsala dawî ku ji aliyê zanistîya teknîkî û ragihandinê ya li dinyayê temaşe dikin, em dibînin ku xelkên din çiqas feydê jê ditîne û însanên xwe çawa pêşketine. Kurd jî hê ji bo hebûna xwe ispat bikin, bi salan e têdikoşin. Ji ber kesayetîya xwe tene kuştin.

Aniha piştî ku êdî baş hat xuyakirin ku bi vê polîtîkaya nijadperest û înkariyê dê nikaribin berdewam bin, hinek deng û dîtînen nû ji alî hukumetê ve tene rojevê. Helbet ev ji bo kurdan destpêkeka pozîtîv e. Divê ji van dîtînan û gavên ku tene avêtin, an dixwezin bêt avêtin re aliyên kurdan jî pozîtîv bin ku hê baş rê jê re bê vekirin.

Niha, bi lez û bez tu dinêrî hinek anket li Tirkîyê tene kirin. Di van anketana de dixwezin kurda îkna bikin ku tirk û kurd çiqas bi hev re wek "*bira*" bûne û ketine nav hev û nikarin ji hev cûda bibin!

Di masmediya tirkan de jî xirecîrekê dest pê kiriye. Dîtînen cuda tene rojevê. Ew "aqilmendên" wan ku di rojname û debatên siyasî de heta niha ji bo înkariya kurdan teorî îcad dikirin, tu dibîni weke ku heta niha qet gunchkariyek nekiribin, bûne xwedî "Pirsa Kurd".

Lê dema em bi kûrî li dîtînan nêrinên wan ên li ser "Pirsa Kurd" dinêrin, em dibînin; dîsan xapandin, lîstik û dekûdolabên berê hene. Dixwezin doza kurdan bikin meseleyeka kesayetîya şexsî!

Divê em wek her ferdekî kurd û hem jî wek rêxistin û partiye siyasî, di daxwez û dîtînên xwe de pir vekirî û xwedî daxwezin mezin bin.

Îro li Tirkîyê tirkek çiqas bi tirkbûna xwe, bi ziman û çanda xwe, bi reng warê xwe serbilind be, heqê her kurdekî jî heye ku bi zimanê xwe bi reng û navê xwe serbilind û xwedî dewlet be! Kurd divê ji bo navê warê xwe û rengên xwe û ziman û çanda xwe, bê tirs, wek ji bo tirkekê ev mafên netevî çiqas pîroz bin û bi rîya destûrî hatibin parastin, divê bo kurdekî jî ew mafên bingehîn bèn parastin û pîroz bin.

Erê, dîsan di vê hejmarê de birêz Nebî Kesen bi sernivîsa "*Doza Kurd" û Pêvajoya Nû* dîtînên xwe yên li ser "Piras Kurd" li Tirkîyê şoreve dike. Birêz Mem Xelikan li ser festivala Xelikên Qerecdaxê ya *dostanî û aşitiyê* nivisiye û bi wêneyên ji festivalî xemilandiye. Altun Başaranê bi sernivîsa *Şayiya kovara Bîrnebûnê li Stockholmê* agahdariya şevê dide.

Tosinê Reşid navekî naskirî yî ji kurdên Ermenîstanê ye. Di vê hejmarê de bi ser nivîsa *Kurdên Yekîtîya Sovyetê: Berê û niha* lêkolîneka bi detay nivisiye. Kurdên wê derê bi me dide nasandin û li ser jîyana wan ya berî hilweşandina Sovyetê û piştî hilweşanê lêkolîye.

Birêz A. Balî bi sernivîsa *Li Berlinê Kurdê bi navê Riza Baran nişana rûmetê sitand!* xeberê xelatgirtina birêz Riza Baran nivisiye. Birêz Riza Baran bi xwe ji bajarê Kîrsehîrê, li gundê Tavira ye. Ji 1963an vir ve ye, li Almanayê dimîne. Bi salan, li

Almayê di sendika û meclisê da kar kiriye. Hem di nav civata almanan de û hem jî li nav civata kurdên li Almayê de xebatên civakî û siyasî de cih girtiye.

Seyfî Dogan bi navê *pezbir* kurte-nivîsek li ser jîyana li gundê Qerecdaxê wek bîranînekê, bi zaravê xelika nivisiye. Birêz S. Dogan herwiha bi navê *Deştê Lykaonia herema Axylonê û gundê Drya* hem li ser festivala Xalikên jor agahdarî dide û hem jî festivalê şirove dike.

Birêz Mueyed Tayip bi navê *Kurd û pîrsa zimanê standard* nivîsek li malpera *kulturnameyê* de belav kitabû. Ji ber aktualîteya mijarê me ew nivîsa carek din bo we xwendevanên birêz, di vê hejmarê de weşand.

Birêz Nuh Atêş kilameka şînê ya li ser Xeloyê Delşî Pepê berhev kiriye. bi kurtî li ser wî agahdariyek nivisiye.

Xîzan Şîlan îcar jî bi navê *Çûka Berbangê* kurteçirokek li edebiyata me zêde kiriye.

Amed Tîgrîs *di kurdî de navên mehan*, Nurettin Kilic û Cengîz Demir, *li ser gundê Qışlê*, Dr Mikailî *Mîrimîran Alişan Beyin Mezari*, Vahîd Duran *Mahmutlu Köyü Anatomisi Üzerinden Sexbilan Aşireti Tarihi - II*, Ayşegül Kisabacak li ser tatila xwe ya îsal îronîyeka balkêş bi navê *Îsal temel tam tune bu!* nivisîne.

Gülay Mermer yekem car e, bo kovara me bi sernivîsa *İki Kitab Bir Şair* bi zimanê tirkî li ser du berhemên nû yên Şair Ö. Faruk Hatipoğlu nivisiye. Em li vir jê ra dibê; tu bi xêr hatî!

Heta hejmarê bê her dilşad û bextewar bin!

Ali Çiftçi

``Doza Kurd`` û Pêvajoya Nû

Nebî Kesen

Pirsgirêka Kurd li Tirkîyê ket pêvajoyeke nû. Serokê PKKê, Abdullah Ocalan bi îlankirina proja bo aştî û çareserbûnê niqaşek li Tirkîyê vekir. Tesîra vê, li ser raya giştî û medyaya kurdan û ya tîrkan, bi gavek hikûmeta AKPê hîn ji xurtir bû. Hikûmetê eşkere kir ku ji bo çareserkirina pirsgirêka kurd projeyekê bê amadekirin. Bona vê, wezîrê karê hindur Beşîr Atalay bi hemû hêzên siyaset û civakê re civînan çêdikê û pêşniyazên wan guhdar dikê.

Pêşniyaz û daxwazên Ocalan û PKKê heta niha bi pîranî hatine ziman û tîn zanîn. Ji van hinek ev in: qebûlkirina fermî ya nasnameya kurd, mafên çandî û xweidarekirina herêman ji bo kurdan, şertên û azadiyên xebatên siyasî yên PKKê û partiyên kurd yên din, efek bo gerilayên PKKê û destberdena şerê çekdarî. Ew daxwaz ji aliyê kurdên der PKKê jî tîn qebûl û deng kirin. Ditînen cuda di nav kurdan da timûtim û niha jî hene, lê ew li ser çareserkirina pirsgirêka kurd bi temamî ne.

Hikûmeta AKPê bi sernameya ``Projeya Kurd`` eşkere kir ku, ji aliyê dewletê jî daxwaza çareserkirinê heye. Di vî warî da konsensûsek di ``qatê jor`` ya dewletê de pêkhatîye. Serokdewlet Abdullah Gul berî çend mehan va rastîya hinek caran anî ziman. Piştra serokwezîr Recep Tayyîp

Erdogan û wezîrê karê hindur Atalay ji raya giştî re dan zanîn ku pirsgirêka kurd ê bi gavên siyasî bê çareserkirin. Ev plan û armanca hikûmeta AKPê ji aliyê leşkeran ve jî hatîye qebûl kirin.

Naveroka projeya AKPê hîn nayê zanîn. Li ser ``usûl`` (metod), wezîrê karê hindur Atalay hinek tişt gotin. Gora vê, hikûmet dixwaze ku bi partiyên siyasî, rexistinên civakî yên sîvîl û pîsporan re têkilîyan dayîne û guhdarî, li daxwaz û pêşniyazên wan bike. Dawîya wê divê hikûmet ``pake-ta çareserkirinê`` bike û bide nişan kirin.

Erdogan û çend wezîrên wî ji niha da behsa ``xetên sor`` yên dewlet dikin. Ji van yek li ser dersê zimanê zikmakî ye ku, divê kurdî di dibistanan de wek zimanî fermî û perwerdeyê nebe. ``Xetek sor`` ya din li ser nasnameya netewî ya kurdan e. Gora dîtina hikûmetê, nasnameya kurd nikare di qanûna bingehî (anayasa) da cîh bigre. Planeke hikûmeta AKPê ew e ku tarîfa nasnameya netewî ya qanûna bingehî (made 66) bê guhertin.

Çarçewe ya ``guhartinên`` hikûmetê bi giranî divên ev bin: mafên çandî yên şexisan, vekirina fakulteyên Kurdolojî li zanîngehan, qebûlkirina guhertînen navên gund û bajaran. Eşkere dibe ku ``Doza Kurd`` ne nêzikî daxwazên kurdan e. Hikûmet

Festîvala
Golyaziyê
ya çandî û
piştgiriye, 2009

Wêne ji malpera
www.golyazi.bel.tr
hayti ergirtin.

ji bo qebûlkirina nasnameya netewa ya kurd û mafên çarenûsî ne amade ye. Dîsa jî partîyên netewîst û nijadperest wek MHP û CHP li dijî projeya AKPê ne.

Tenê DTP gavên hikûmetê girîng, lê ne bes dibine. Serokê DTPê Ahmet Turk hevdîtinek bi Erdogan re çêkir û helwesta partîya xwe anî ziman. Dîtînen herdu teref jî aliyê aşî û çareserkirineke sîyasî wekhev in. Di navbena hikûmeta AKPê û DTPê da li ser rola Ocalan û PKKê cudatîyek heye ku ew ji bo hevkarîye astengeke mezin e. Ji bona vê, niha AKP bi projeya ``Kurd`` di nav partîyên parlamentoyê da bi tenê ye.

Tevgera kurd jî li ser herdu projeyan, ku naveroka van hîn ne eşkere bûye, niqaşan dike. Di vir de dîtînen û pêşniyazên cuda carek din xuya dibin. Argûmanên van helwestan jî, him ji hev dûr in û him jî bi navekokîyan re girêdayî ne. Du sedemên wê, parçebûna tevgera kurd û kêmasîya tûnebûna otorîteyê ne. Daxwaz

û pêşniyazên PKKê û DTPê jî aliyê hemû hêzên kurdan ve nayên qebl kirin. Loma, di vê pêvajoyê de kurd tiştên ji hev cuda tînen ziman û ev jî roleke negatîv dilîze.

Wek tê zanîn, jî aliyê DTPê ``Kongreya Civata Demokratik`` pêk hat. Hewldana DTPê li ser beşdarbûna hemû hêzên kurd yê xebatên legal dikin, bû. Berpîrsên DTPê dizanin ku bê yekîtîya kurdan quweta wan tenê têrê nake. Lê, hinek grûbên kurd wek HAK-PAR û KADEP jî van Kongreyên DTPê dîr sekinîn. Divê Tevgera Kurd xwedî programeke netewî be û bi yek deng daxwazên kurdan bîne zimên. Wê demê hikûmeta AKPê û dewleta Tirk jî yê bizanin ku daxwazên kurdan yê zelal kîjan in.

Pirdengî di nav kurdan de gelek şaşîtiyan jî derdixê holê. Kesên ku qet tu caran di tevgera kurd cih negirtine, derdikevin medya Tirkîyê û bi navê kurdan diaxifin. Mafên van kesan wisa tune ye û divê dewlet guhdarîya wan neke. Çima ku şexîsên dîr

tevgera kurd tucar kurdan temsîl nakin û nikarin daxwazên netewî bînin ziman.

Hinek nivîskarên kurd jî wek temsîldarên kurdan peşniyazên xwe pêşkeş dikin. Ev jî ne rast e û ne baş e. Muhetebbûna kurdan divê di bin şemsîye ya tevgera kurd, ku PKKê hêza herî mezin e, da pêkbê. Dewlet jî otorîteyekê wisa bizane û qebûl bike. Belê, şexis dîtî û peşniyazên xwe dikarin bêjin, lê nikarin wek ``programa netewî`` pêşkeş bikin. Ev ne etîk e û zereke mezin dide tevgera kurd.

Şaşîtiya hinek kurdan ew e ku ji niha de bi AKPê û hikûmetê bawerîyek pêkbînin. Ji bo bawerî û piştgirî, hîn tu xebatên hikûmeta AKPê û dewletê tunen. Gelo çawa kurd ewqas zû pesantina AKPê bikin? Ne naveroka ``Projeya Kurd`` tê zanîn, ne jî dewletê siyaseta xwe ya kurd guhertîye.

Ocalan bi wesîteya parêzerên xwe ji ra ya giştî ya kurd re eşkere kir kune ew ne jî PKKê bi tenê daxwazên hemû kurdan dikarin tespît bikin. Bona vê peşniyazek li ser komkirina dîtînen kurdên din jî kirîbû û parêzeran gelek peşniyaz li Kurdistan, Tirkîyê û Ewrûpa berhev kirin. Çiqas van peşniyazan li ser amadekirina projeya Ocalan kir, nikar bê zanîn. Lê, ev metod di cîh da ye. Mixabin partî û rêxistinên kurdan bi temamî peşniyaza Ocalan nedan berçavan. Hêzên kurd ên li derveyî PKKê jî divê dîtî û rexneyên xwe bînin ziman. Bi vê şikle mimkûn e ku daxwazên netewî der-

kevin holê û hemû kurd wek konsensûsek qebûl bikin.

Rêya çareserkirina pirsgirêka Kurd çi dibê bila bibe, mafên kurdan ên netewî hene ku ev nabin babeta tawîzan yan jî konsesûsek bi Tirkîyê re. Ji van hinek ew in:

- Kurd netewek in û welatê wan Kurdistan e.
- Nasnameya netewî ya kurdan bi awayekî fermî bê qebûlkirin.
- Mafên çandî yê grûb ji bo kurdan di qanûnan de cîh bigrin.
- Herêmên Kurdistanê (û yê Tirkîyê din jî) divê xwe bi xwe îdara xwe bikin. Otonomî û federalîzm du şiklên wê ne.
- Demokrasiyeke ewropî li Tirkîyê pêwîst e û divê pêk bê.

Mimkûne ku qebûlkirina van û daxwazên din demek dûr û dirêj bajo. Lê, ev naye wê manayê ku kurd van tiştan nebêjin. Ji aliyê din ve daxwazên minak DTPê ji bo pêvajoya pêş me jî pêwîst in. Konsensûseke kurdan û dewletê li ser daxwazên kurdan yê asgarî, rê li ber çareserkirina pirsgirêka kurd ebedî ku dewletbûn jî têda ye, vedike. Bi vê manayê armancên nêzik û dûr bi hev ve girêdayî ne û di pêvajoyê de hevdu temam dikin. Pirs giran ew e ku kurd çawa îro gavên çareserkirinê tespît bikin û bîdin qebûlkirin.

Şayiya kovara Bîrnebûnê li Stockholmê

Di 23ê gulanê de li Handena Stockholmê, li restauranga Parabolê me disa bi coşeka xweş şayiya Bîrnebûnê pîroz kir. Nêzî 250 kurdên Anatoliya Navîn beşdarî şayiyê bûn.

Di şayiyê de li gel xwarin û vexwarinê, Koma Anatoliya Navîn, Koma Qerejdaxê, dengbêj Salih Delen, dengbêj Gursel Qemerî û dengbêj Yaşar bi stran, deng û muzika xwe şev geç kirin. Şayiyê heta 02.00-ê şevê dom kir. Weke dengbêjên mêvan Sîdar û Mehmed Kaya jî bi dengên xwe ên xweş şeva Bîrnebûnê geştir û govend germtir kirin.

Dengbêjan bi deng û awazên xwe em birin heta erda goçbera sedsalan ku ew çawa ji welatê xwe ji gund û bajarên xwe bi derketin gereka dûr û dirêj... Gerek ji mecbûriyê gerek ji zarûriyê, bi malbatên xwe; bi zar, kal, pîr pezi û terekê xwe

Gursel Qemerî û Cengîz Acar

Altun Başaran

ve dan du xwe, ketin dora rê. Rêka dûra û dirêj a bê cî û bê ar!.. Bi mehan li rê bûn, bê av man, birçî man, xasî û tazî man, stuyê xwe dirêjkirin hetanî Anatoliya Navîn. Bi konên xwe yên reş, li dor pêy Ankarê evirin. Piştî xwe didan çiya, çiya ji xwe ra dikirin star. Dûra hetanî Konyê û Kirşehîrê belav bûn. Îro ji wan konana her konek bûye gundekî. Li her gundekî bi hezaran malbat çêbune. Îro tekrîben li der û dor Ankarê 95 gund, li Konyayê 75 gund, li Kirşehrê 40 gund hene. Heta wan salên dawî xwe bi rêçberiyê, çotkarîyê xwedî kirine. Ji salên 1960î vir ve dîsan dest bi goçberiyê kirine. Wekî berî 500 salî ber vê, çawa ji Kurdistanê ber bi rojavayê bi rê

Dîmenek ji şevê

ketine, çawa diyar bi diyar xwe dane erdê û lê cîwar bûne, çawa gund bi gund li xwe kêr kirine û gelek hindik mane, yên ku ji ber wê koçberiya Anatoliya Navîn mane, gelek ji wan jî îro li Ewropayê belav bûne. Goçberî bûye qedera me. Lê ew çûne kuderê, ne zimanê xwe û ne kultura xwe, ne jî cil bergên xwe ji bîr nekirine!

Berpirsê kovara Bîrnebûnê Alî Çiftçi xêrhatina mêvana kir û di gotara xwe de li ser girîngîya kovarê û zimanê wê, wiha got: Heta ku ji destê me tê em dixwezî Bîrnebûn bi zimanê kurdî be, lê hin

nivîsên girîng ku pêwendiya xwe bi kurdan re û nemaze bi kurdên Anatoliya Navîn re heye, em wan jî bi tirkî diweşînin. Lê ferqeke berbiçav jî derketiye holê ku nivîskarên me êdî giraniya xwe didine ser zimanê kurdî...

Koma Qerejdaxê

Ji nivîskarên kovara Bîrnebûnê Nuh Ateş jî axaftinek li ser girîngîya hebûna Bîrnebûnê kir û got: " Kovara Bîrnebûnê

Salih Delen

bo me kurdên Anatoliyê wek kovara Hawerê ye, ku ji aliyê Kamûran Bedirxan ve di surguniyê de derketibû.”

Ji nivîskarên Bîrnebûnê, Nebî Kesen ji bo wergirtina diktora xwe ya li ser filozofiyê û Hatîce Polat jî ji bo pirtûka xwe ya bi navê *-Gotinên min yê pêşiyê / Ferhenga Piçûkan* hatin pîrozkirin.

Di şeva şayiya de dîsan weki malbat ji Almaniyayê, Îsvîçrê, Holandê, Danîmerkê, Norweçê kurdên me li hev civiyan, weki xwişk û bira bi hev xenî bûn.

Yasar

Sîdar

Ji bilî dengbêj, nivîskar û xelkên ji kurdên Anatoliya Navîn mêvanên ji deverên din jî beşdarî evê şayiyê bûn. Weke saziyên kurd Federasyona komeleyên kurd li Swêdê û weke sîyasî jî PSK bi nûnerên xwe pîrozbahî li hebûna kovara Bîrnebûnê kirin. Bi mesajên xwe hêviya berdewamiya kovarê daxwaz kirin.

ŞÊNAYÎ YA XELÎKAN ÊN JOR YA DOSTANÎ Û AŞTÎYÊ PÊK HAT

MEM XELÎKAN

Şênayi, bi dest xortên Xelikan û bi alikariya belediyê (Şaredarî) hat amede kirin. Şênayî yê ji alî gund û qesbayên doralî Xelîkan û gelên Xelîkan ve eleqeke mezin dît. Şênayîya ku serokên belediyên heremê beşdar bûn û ji gund û belediyên doralî ve gel û xort tev lê bûn bi coş û hêcaneke mezin dest pê kir.

Şênayîya bi organizeyeneke mezin hat amede kirin; bi dengkirîna serokê komitê ,Erdem Öztekin û serokê şaredariya Xelîkan Şahin Ateş li seet duwanzdehan (12-00) dest pê kir.

Ji redaksiyona Kovara Kurdên Anatoliya Navîn Bîrnebûnê Nuh Ateş, ji Xelîkan endamê meclîsa Stockholmê ya heremî Seyfî

Doğan, Av. Yusuf Çakmak û ji Xelîkan endamê bajarê Enqerê-Çankaya yê CHP ji meclîsa gîştî Yusuf Gündoğdu jî mêvan bûn.

Îsal, şênayîya Xelîkan mîna salên çuyî ne li navenda gund, li derî gund li sahe ya futbolê (sahaya goga lîngan) pêk hat, pir jî baş bû. Li wê meydana mezin, hevalan ji bo temaşevan û mêvan rehet bikin kongevirtibûn. Ferahiya meydanê, him keç û xortên govend dikişandî, him hunermend him jî mêvan pir rehet kirin.

Her wext derbas dibû keç û xortên Xelîkan û mîvanên beşdar bi sitranên hunermendan û bi dahol û zirnê li her aliyekî

Xortên Xelikan di destên hev de bazin girêdane û govendeke germ digerin.

Keçên Xelikan didin xuyakirin ku bêyî dawet û nişan jî meriv dikane şayiyê bikin û bireqisin.

meydanê govend dikişandin. Şênayî bi coş û hêcaneke mezîn rengînî kirin.

Koma Avaz, Koma Serhat, Koma Xelîkan, Kemalê Amed, Serbilind Kanat, Ehmedê Serhad, Murat Küçük Avcı, Murat Özmen hunermend û komên Şênayiyê bûn. Wan Kom û Hunermendana bi sitranên xwe pir coş û hêcan tev li şênayiyê kirin. Xort û keçên Xelîkan û mêvanên beşdar, bi govendên dilşad, mêvan kefxaş kirin û şênayî bi rengînî, bi coş û hêcaneke mezin berdevam kirin. Ji Xelîkan Dengên Amator: Bilal Çiftçi, Ehsan Xelîkan, Miherem Xelîkan bi sitranên folklorîk hê çoşeke mezin tev li şênayiyê kirin.

Ji Partiyên Tirkîyê yên di Meclîsê de (DTP, CHP û AKP) wekilên herêma me (li herema me wekilên DTP tunen) Hatibûn dawet kirin. Lê mixabin; Kesek jî wana beşdarî şênayiyê nebûn. Tu berdevk û mesaj

jî, ji şênayiyê re neşandin.

Pêşkeşvanên Şênahiyê, bi helbestên, helbestvanên heremê: Yê Xizan Şilan, Mehmet Ercan, Mem Xelîkan, Ö.Faruk Hatipoğlu, Mustafa Kızılkaya, Dilşad Nûdem, Feridûn... hwd.Şênayî dewlemend kirin.

Di Şênayiyê de rindî û çelengîyeke din jî; ji Xelîkan wênevan Filiz Ateş û çend hevalên wê bi navê "Hunera desta ya heremê û sifet" pêşangehekê vekirîn. Ew pêşangeh hemû mêvan û beşdarên şênayiyê dilşad û kêfxaş kirin.

Li dawîya Şênayî yê stranbêj "Rojda" de ma ku dere ser sahnê coş zêde bû.

Dexwaza me: ji Şênayî û dilanên salên pêş tenakî din qîret û şuxil. Tenakî din em, Wana şênayîyan bi çand (kultura) xwe dixwaze dewlemend bikin. Mala we ava be, ciwanên Xelîkan. Hûn tim û tim hebin!

KURDÊN YEKÎTÎYA SOVYETÊ: BERÊ Û NIHA

Tosinê Reşîd

Salên dirêj, civakên kurdan li Yekîtiya Sovyêtê ji bo parastin û bi pêşvebirina ziman û çanda kurdî roleke hêja listin. Piştî hevberdana Yekîtiya Sovyêtê di wan civakan de guhasinên mezin bûn, lê bi giraniya guhetinên negatîv çêbûn. Çawan nav xelkê me de de tê gotin: “Yekîtiya Sovyêtê di ser kurdan de hilweşîya”. Ez ê di vê gotarê de lêkolîna rewşa kurdan li Yekîtiya Sovyêtê berê û bandûr û hevberdana Yekîtiya Sovyêtê ser wan, bikim.

Çend malûmatîyên dîrokî

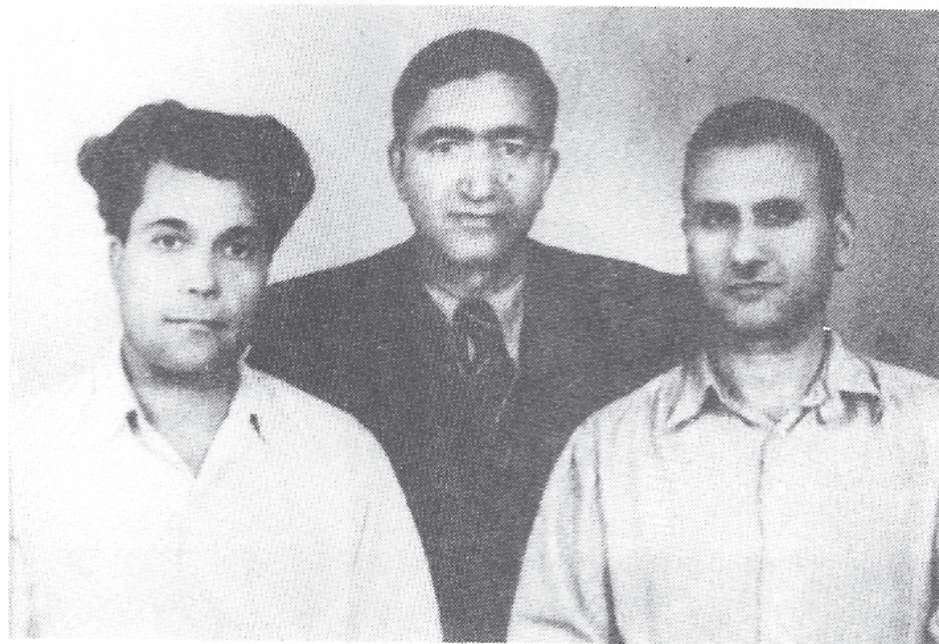
Gor kurdnasê rûs Vladîmîr Mînorskî kurd di demên kevnar de li Pişkavkazê bi cîh bûne. Dîroknûsên ereba şênîyên kurdan li vê deverê ji sedsalîya VII AD bîr tînin. Hinek çavkanî di der heqê berxwedana kurdên Balasîkan (Balasakan), ku devê çemê Kurê yê rastê diman, himberî artêşa xelîf di sedsalîya VII de didin¹.

Malbeta Şedadîya (gor Dr. Xelîlê Cindî Reşow kurdên êzdî bûn²) salên 951-1088 ji bajarê Anî û salên 971-1174 ji bajarê Gencê hukumdariya deverên fire dikirin, ku îro ew dever dikevin nav Ermenistan

û Azerbacanê. Mîrgehên wan ji aliyê siltanê sêlçûkî Alp Arslan de hatibûn nas kirin. Şedadîya bi karê avadanî û şênkirinê bi nav û deng bûn. Balkêş e, wekî baştirîn kinîsê ermenîya yê bajarê Anî (di dema xwe de serbajarê Ermenistanê bûye), di dewrana Şedadîyan de hatine ava kirin. Şahên Şedadîya usan ji ser çemê Erez pira Xudaferin çêdikin, ku heta îro jî heye³. Dergehê Gencê' ku nimûneke hêja, yê hunerê sedsalîyên navîn e û îro li mûzêxana bajarê Tîbilîsî tê parastin, dewrana dethildariya wan li Gencê hatiye çê kirin⁴.

Usan ji dîyar e, wekî eşîrên Ogûz sedsalîya XI li devera Şîrvan (Azerbacana îroyîn) êrişî kurdan kirine. Sedsalîya XII kurd li bajarê Beilagan (Azerbacana îroyîn) hebûn⁵. Gor zanîyar û nivîskarê kurd Şamîl Eskerov sedsalîya XIV ji çemê Têrtêr re ku ji çîyayên Kelbecarê (Kurdîstana Sor) dest pê dibe, digotin ‘Ava Kurda’⁶.

Dîroka pêwendîyên kurda û gurca ji sedsalîya VII-IX dest pê dike⁷. Sedsalîyên XII-XIII du birayên kurdên êzdî, yê bi nav û deng, Îvanê û Zakarê Çepildirêj di dîwana şahbanîya Gurcistanê Tamar ê de

Ji aliyê çepê Qanatê Kurdo, Heciyê Cindî, Emînê Evdal (1959). Ji arşîva malbeta Qanatê Kurdo.

xwediyê hêzeke sîyasî û serbazîye mezin bûn û navê wan seranser Rojhilata Navîn belav bibû⁸. Ser mêranî û comerdîya wan şîr, stran û destan hatine sêwirandin û hê jî tên sêwirandin⁹. Hela wê dewranê gelek kurda xwe wan girt û koçî Gurcistanê kirin. Ew kurd piştî demeke dirêj nav xelkê cîh de bişkivtîn, asîmîle bûn.

Yekem pêla koçberên kurda berbi Pişkavkazê, ku heta îro jî nivşên wan mane, ew 24 eşîrên kurdan bûn, ku sedsalîya XVI şahê Îranê Ebbas I, ji bo parastina tixûbê împêratorîya xwe, yê bakûr-rojava, ji rojhilata Kurdistanî anîn û li deverêkê bi cîh kirin, ku beşê wê deverêyî mezin îro dikeve nav Azerbacanê (Kurdistana Sor), beşek jî dikeve nav Ermenistanê (Derelegeza berê)¹⁰.

Çend eşîrên kurdên musulman di

dawîya sedsalîya XVII ji deverên Rihayê û Maraşê koçî başûra Gurcistanê dikin û li deverên Mêsxêt û Acar bi cîh dibin.

Kurdên êzdî li împêratorîyên Osmanî û Iranê bin zordarîya duqat de bûn; hin ya netewî, hin jî ya olî. Bi sedsalan tu mafê wan ne dihat nas kirin û dewletên hukumdar ew ji zordarîya musulmanan ne diparastin. Ji ber vê jî herdem çavên wan li welatên usan bû, ku zordarî li wan nehata kirin, li dewletên xaçparêz bû. Di sedsalîya XVIII nêzîktirîn dewleta xaçparêz a serbixwe Gurcistan bû. Sala 1770 î, şahê gurca yê Kartilî û Kaxêtê Îraklî yê II, bi rêya metarnê asûrîya Isay pêwendîya bi êzdîyên bakûra Kurdistanê re girê dide, wekî êzdî piştgiyaya serbazî bidine wî, ew jî rê bide êzdîya di deverên xwe de hukumdar bin. Şahê gurcan gilî dide serokê

êzdîyan Çoban axa, wekî eger plana wan ser bikeve, wê kela Xoşabê bide wî¹¹. Ev hevkarî heta dawî pêk nayê, lê di san jî 4.000 malbetên êzdîya koçî Gurcistanê dikin û li bajarê Tilbîsê bi cih dibin.

Lê koçberîya kurdan bi girseyî berbi Pişkavkazê ji sedsalîya XIX dest pê dibe, gava ew dever dikeve nav împêratorîya Rûsîya. Piştî cengên Rûsîya-Pêrsîya (1804-1813 û 1826-1828) û bi taybetî piştî peymanê Turkmênçayê (1828), mafên taybetî ji bo kurdan û ermenîyan, wekî bikaribin koçî deverên împêratorîya Rûsîya bikin, hatin misoger kirin. Êdî sala 1807 an 600 malbetên kurd li Qerebaxê bi cih dibin¹².

Gava serleşkerê artêşa Rûsîya graf Paskêvic, sala 1828an parêzgeha Yêrêvanê ji farsa hildide, êdî li wir, devê çemê Erez, êzdî hebûn. Ew ji êla şerqîya bûn û nivşên wan heta niha ji li wê deverê dijîn. Wê demê du gundên êzdîya jî li berpala çîyayê Elegezê, ya rojava, hebûn. Lê divêt şênîyên kurdên êzdî li Ermenistana îroyîn kevntir bin. Li gundê Rîya Teze (Qundaxsaza berê) ku yek ji 11 gundên kurdên êzdî, yên navça Elegezê ye û dikeve bakura çîyayê Elegezê, goristaneke kurdên êzdî heye, ku li gor dîroknanan ji sedsalîyên XVI-XVII heye¹³.

Lê piraniya kurdên êzdî piştî cenga Qirimê (1853-1855) û cenga Rûsîya-Osmanîya (1877-1878) koçî Ermenistana îroyîn kirine. Di wê navberê de, sala 1874an du eşîrên êzdîya 'Rojkî' û 'Sîpkî' koçî parêstgeha Qersê dikin, ku wê demê bin

destê rûsan de bû¹⁴.

Di sala 1908an de nûnerê mala mîrên êzdîya, Îsmail Begê Çol ji bo piştgirîya êzdîya bikin, namekê ji cîgirê qeyser li Tibîlîsî, graf Vorosov-Daşkov re dinvise. Gor wê namê wê demê li Împêratorîya Rûsîya 72 gundên êzdîya hebûn, ku 3500 malbat li wan gundan diman¹⁵.

Salên Cenga Cihanîyê ya Yekem hema bêjî êzdîyên Serhedê gişk (ji wan êzdîyan re Zozanî jî dibêjin) revîne Ermenistana îroyîn û parek jî ji wir derbasî Gurcistanê bûn. (Êzdîyên ne revîn dûarojê bi zor kirin musulman).

Gava artêşa Rûsîya dawîya sala 1917an, (piştî şorişa Oktobê) ji Pişkavkazê vekşîya, artêşa tirkan kete wê deverê û bi deh hezaran êzdî qir kirin. Sed mixabin di wê qirkirinê de destê begên kurdên musulman jî hebû.

Kurd usan jî li Asîya Navîn bi cih bûne. Dîyar e, wekî hela sedsalîya XVIII li navça Turkmênîstanê Abîvêrda, kurd hebûn¹⁶, lê dawîya sedsalîya XIX çend eşîrên kurdan ji Xorasanê derbasî Turkmênîstana îroyîn bûne. Sebebên koçberîya wan aborî bûn.

*

Piştî damezirandina Yekîtîya Sovêtê di çar komarên wê de kurd diman; Azerbajan, Turkmênistan, Ermenistan û Gurcistan.

Kurdên Yekîtîya Sovêta berê, di dema rêjîma Stalîn de sê pêlên nefî (sirgûn) dîtine. Ev nefakirin beşeke plana Stalîn bû, wekî deverên ser tixûbê der ji wan gelan va-

la bikin ku mêla wan dikare ser dewleta cînar, seva kurdan Tirkîye, hebe. Nefa yekem di payîza 1937an de pêk hat, gava kurdên musulman ji Ermenistan û Azerbacanê (ji 12 gundên devê çemê Erez ku ser tixûbê Tirkîyê bûn) nefayî Qazaxistan û komarên Asîya Navîn kirin.

Gor dokûmêntên fermî di sala 1937an de, ji Ermenistanê dora 800 kurdên musulman nefayî Qazaxistan û Qirqizistanê kirine¹⁷.

Sala 1944 an kurdên musulman gişk (li gor belgeyên fermî dora 9.000) ji başûra Gurcistanê, navçeyên Mêsxêr û Acar nefayî Qazaxistan, Qirqizistan û Ûzbêkistanê kirin¹⁸. Hovîtîya nebînayî ew bû, wekî dema nefakirina malbetên kurd, pîranîya mêrên ji wan malbatan dijî Almanîya Nazî şer dikirin, Yekîtîya Sovyêtê diparastin. Gelek ji wan, piştî ji ber şêr vegezin demeke dirêj malbatên xwe digerin, heta dibînin. Di sala 1947an de beşek ji kurdên êzdî jî ji Gurcistanê nefayî Qazaxistanê û Asîya Navîn dikin, lê ew êzdî gişk piştî mirina Stalîn vegeziyan Ermenistan û Gurcistanê.

Kurdên Azerbacanê

Dema hukumdariya Sovyêtê li Azerbacanê hate damezirandin (Nîsana 1920) kurd li wê komarê li van deveran diman; Kurdistana Sor (devera başûr û rojava Qerebaxa Çîyayî (Nagornî Karabaxê), devera Zardaba ku dikeve navenda Azerbacanê û dor Sederek û Teyvazê li Nexçivanê. Li gor hinek çav-

kanîyên serbixwe, wê demê jimara kurdan tenê li Kurdistana Sor, kurdên Nexçivanê û deverên Azerbacanê mayîn ne nav de, li derdora 60.000 bû¹⁹.

Bi birîyara seroketîya Sovyêtê di 7ê temûza sala 1923an de Kurdistana Sor dibe devereke otonom (navê rûsî; Kurdîstanskî Ûyêzd). Lê jîyana vê devera otonom kêmi şeş salan dom dike; bi birîyara Kongra Sovyêtên Azerbaycanê, ya şeşem, di yekîtîyên admînistratîv de guhastin tên kirin û otonomîya Kurdistana Sor namîne. Tişteki balkêş e, wekî piştî wê biryarê jî otonomîya ermenîya li Qerebaxê Çîyayî ma. Li Moskva û Bakû xweyê ermenîya hebûn, lê yê kurdan tune bûn. Di 30ê gulana sala 1930î de Kurdistana Sor dîsan dibe devereke otonom, lê jîyana vê otonomîyê jî tenê du meh û nîvan dom dike.

Gerek bê gotin, wekî otonomîya Kurdistana Sor ne bi dilê ermenîya, ne jî yê azarîya bû. Ermenî li dij bûn, ji ber ku ne dixwestin navbera Ermenistan û Qerebaxê de otonomîya kurdan hebe, azarî jî wê bajarîyê bûn, wekî beşeke axa wan dane kurdan.

Çiqas jî Kurdistana Sor wek devereke otonom ji sala 1930-î nema, lê dîsan jî hetanî sala 1938an li wê deverê çalakîyên çandî û perwerdeyî berdewam bûn. Navbera salên 1930-1938 an li dora 30 pirtûkên kurdî bi alfabeya ser bîngeha tîpên latînî çap dibin, li dibistanan zimanê kurdî dihat xwendin, ji sala 1931ê rojnama 'Kurdistana Şorevî'

çap dibû. Di sala 1932an de ji bo amadekirina mamostayên zimanê kurdî, beşa kurdî li kolêja Perwerdeyê ya bajarê Şûşî tê vekirin.

Lê vê xweşiyê dirêj dom nekir, rêprêsiyayên rêjîma Stalîn, yê salên 1937-1938 bi hovîtike nemirovane ji aliyê serokê Azerbacana Sovyêtîyê, Mîrcefer Bagîrov de dijî kurdan hatin bi kêr anîn. Dibistanên kurdî, beşa kurdî ya kolêja Perwerdeyê hatin girtin, çapkirina pirtûkên kurdî hat rawestandî, bi hezaran kurd di nav wan de gelek ronakbir, welatperwer û kesên navdar, bi tawanên bê bingeş hatin zindan kirin, nefa kirin û kuştin. Bi gilîkî, civaka kurdî li Azerbacanê bêserî kirin û çî xwestin, anîn serê kurdan.

Eger piştî mirina Stalîn li seranserê Yekîtîya Sovyêtê zilm û zor hinekî sivik bû, ji bo kurdên Azerbacanê tişt nehat guhastin. Ji sala 1938an karbidestên Azerbacanê bi hovîtike nebînayî dijî kurdan sîyaseta bişkavtin, asîmîlekirinê bi rê ve birin. Heta peyva 'kurd' hat qedexa kirin. Armanca vê sîyasetê bi tam asîmîlekirina kurdan bû. Em dikarin bêjin, wekî seroketîya Azerbacanê di vê sîyaseta xwe de, bi ser ket; jimara kurdên Azerbacanê di sala 1926an de 41.193 bû û di sala 1959an de dakete 1.482.

Di gelek çavkanîyên azarîyan de tê gotin, wekî kurdên Azerbacanê ne ku asîmîle, lê întêgre bûne, heta serokê (prêzîdêntê) Azerbacana îroyîn jî kurd e. Awa, Farid Şafee dinvîse: "Kurd yek ji wan kêmanîyê êtnîkî ne, wekî li Azerbacanê baş întêgre bû-

ne. Gelek kurd di hukumata Azerbacanê de gihîştine radeya bilind"²⁰. Bi bawarîya me çavkanîyên azarîya mene, wata peyvên întêgrebûn û asîmîlebûn tev li hev dikin. Întêgrebûn ew e, gava komeke êtnîkiye kêmane, bi parastina nasname, ziman, çande û kevneşopîyên xwe di civaka mezintir de cîhê xwe digre. Lê gava koma êtnîkiye bi wendakirina ziman, çand û kevneşopîyên xwe nav civaka hukumdar de dibişkive, wenda dibe, ew asîmîlasyon e. Û kurdên Azerbaijanê ne ku întêgre bûne, lê bi zor hatine asîmîle kirin.

Gerek bê gotin, wekî ji kurdên Azerbacanê, kurdên Nexçivanê kurdîtîya xwe hê baş parastin ji ber ku pêwendîyên wan bi kurdên Ermenistanê re xurt bûn.

Dawîya salên 1980î û destpêka salên 1990î malwêranîke mayîn benda kurdên Azerbacanê bû. Di şerê navbera Ermenistan û Azerbacanê de ji bo Qerebaxa Çîyayî, zirara lape mezin gihîşte kurdên Kurdîstana Sor. Di salên 1992-93an de hêzên ermenîyan, bêyî ku rastî berxwedaneke rêk û pêk bèn, deverên kurdan gişk dagîr kirin. Kurdên deverê gişk bûne peneber û li seranserê Azerbacanê belav bûn. Vê rewşê herçî mayî bişkavtina kurdan bi lez kir.

Piştî serxwebûna Azerbacanê seroketîya wê komarê rê da kurdan navendeke çandî vekin (Ronahî), rojê niv sihetî programên radîyoyê bi kurdî belav bikin. Salê 2-3 pirtûk û mehanameke bi navê (Dîplomat), tê çap kirin. Lê ev îmkana gelek kêmanîyên

rewşa kurdên komarê naguhêzin, bişkavtin, asîmilasiyon berdewam e.

Salên 1989-90î li dora 12.000 kurdên musulman ji Ermenistanê revîn Azerbacanê. Bi hatina wan jîyana çandî nav kurdên Azerbacanê de hinekî geş bû.

Pêwendiyên dostane di navbera Tirkîyê û Azerbacanê de jî bandûre ne baş li ser civaka kurdî dihêlin. Di sala 2001ê de 32 kurd wek alîgirên PKK hatin binçav kirin. Gelek kurdên ji dervayî Azerbacanê hatî, ji welêt hatin der kirin²¹.

Di sala 1990î de jimara kurdan bi awayekî fermî li Azerbacanê 13.100 bû, lê gor çavkanîyên kurdan bi xwe îro li Azerbacanê ne kêmî 500.000 kurd hene²².

Kurd li Tirkmênistanê

Dîroka kurdên Tirkmênistanê, komareke Yekîtiya Sovyêtê ya tirknijad mayîn, wek ya kurdên Azerbacanê ye. Dor serjimara sala 1926an li Tirkmênistanê 22.000 kurd hebûn, sala 1959 jimara wan daket 2.263²³, sala 1970î jimara wan 2.933 bû. Lê gor malûmatên ne fermî ku kurdan dane, jimara kurdan li Tirkmênistanê sala 1970î dor 50.000 bû²⁴, lê niha dibêt li derdor 200.000 be. Piştî serxwebûna Tirkmênistanê di jîyana kurdên wê komarê de tu guhastinan cih negirt.

Kurdnas Ç. Bakayêv ku salên 1954, 1957 û 1959 ji bo lêkolîna zaravê kurdên Xorasanê, ku kurdên Tirkmênistanê beşek ji wan in, diçe Tirkmênistanê, dinvise, wekî kurdên wê komarê hê jî ziman û çanda xwe

diparastin.

Dawîya salên 20an û bi taybetî salên 30an sedsalîya XX, çawan li komarên Pişkavkazê, usan jî li Tirkmênistanê, ji bo parastin û bi pêşvebirina ziman û çanda kurdî gavên heja hatin avêtin. Li dibistanên gundên kurdan zimanê kurdî dihat xwendin, ji bo wan dibistanan pirtûkên dersa bi zaravê kurdên Xorasanê, bi alfabe ya latînî (ya Erebe Şemo û Îsahak Moragûlov çê kiribûn) tên çap kirin. Tişteki balkêş e, wekî kurdnas Îsahak Sûkêrman ser bingehê wan pirtûkan lêkolîna zaravê kurdên Xorasanê kirîye.

Rêprêsiyayên rêjîma Stalîn salên di 1937-38an de, li wê komarê jî dawî bi çalakîyên kurdan anîn. Eger li komarên Ermenistan û Gurcistanê piştî mirina Stalîn hinek mafên kurdan dîsan vegerandin, lê li Tirkmênistanê jî mina Azerbacanê hew tişt dane kurdan, himberî kurdan sîyaseta bişkaftin, asîmîlekirinê bi rê ve birin.

Piştî serxwebûna Tirkmênistanê jî tu mafeke civaka kurdan nehate nas kirin û prosesa bişkaftin, asîmîlekirina kurdan berdewam e.

Kurdên Gurcistanê

Piştî Cenga Cihanîyê ya Yekem, kurdên ezdî bi giraniya xwe ve li Gurcistana îroyîn, li bajarê Tibîlîsî diman. Civakên ne mezin usan jî li bajarên Têlavî û Batûmî hebûn. Tê gotin, wekî li çend gundên Kaxêtê jî êzdî diman. Lê kurdên musulman li gundê deverên Mêsxê û Acar diman.

Salên Cenga Cihanîyê ya Duyem û salên nangiranîyê dû re hatin, ji ber rewşa aborî gelek malbetên kurdên êzdîya ji Ermenistanê koçî Gurcistanê dikin.

Piştî komara Gurcistanêye Soyvêtê hat damezirandin, sala 1921ê, li Tibilîsî klûb û dibistanên kurda hatin vekirin, komên folklorî, yên govend û stranên çanda kurdî geş dikirin.

Di sala 1922an de Ahmedê Mîrazî û Lazo (Hakob Xazaryan) li bajarê Tibilîsî dibistana êvarê ji bo zarokên kurdan vedikirin. Di wê dibistanê de ji bo zimanê kurdî alfabe ya ser bingeha tîpên ermenî dihat bi kar anîn ku Lazo di sala 1921an de çêkiribû. Ew dibistan heta sala 1929an hebû û ji kesên li wir xwendî çendek dûarojê bûne mirovên bi nav û deng: zimanzan Qanatê Kurdo û Çerkez Bakayêv, berpirsiyarê rojname 'Rîya Teze' Cerdoyê Gêncî, mêrxasê Yekîtiya Sovyêtê Semendê Elî Sîyabandov, kurdnas Xalit Çetoyêv û çendekên mayîn.

Lê ji dawîya salên 1930an (salên rêprêsiya rêjîma Stalîn), heta salên 1960an hukumata Gurcistanê Sovyêtê alîkariya ji bo parastin û bi pêşvebirina ziman û çanda kurdî rawestand. Ji nîveka salên 1960î hukumata komarê ji nû ve guhê xwe da kurdan û daxwezên wan. Salên 1960-80 Tibilîs bû navendeke çanda kurdî. Li neh dibistanên wî bajarî, ku zarokên kurd lê pir bûn, zimanê kurdî dihat xwendin, şanoya kurdî ya Tibilîsî çawan li Gurcistan û Ermenistanê, usan jî li Qazaxistanê, Sûrîye û Fransê ber-

hemên xwe pêşkêşî bînanan dikir. Bi komên govend û stranên folklorî re, komên saz-bendîya kurdî yên hemdem derketin meydana çanda kurdî. Nûnerê kurdan li parlamênta komarê hebû. Di demeke kurt de gelek hunermend, bi taybetî şewekar bi pêş de hatin. Li radyoyê dewletê programê zimanê kurdî hebûn û li Yekîtiya Nivîskarên Gurcistanê Sêksîya (beşê) Nivîskarê Kurdan kar dikir.

Gerek em bîr binin, wekî piştî kurdên musulman di sala 1944an de ji Gurcistanê hatin nefa kirin, em dikarin bêjîn kurdên mayî gişk êzdî bûn.

Kurdên êzdî ku li dora sêsed salî li vê komarê dijîn jimara wan çiqas çû, zêde bûn û di sala 1989an de gihîştê 33.000. Îmkanên hukumata Gurcistanê Sovyêtê dayî alî kurdên êzdî kirin ziman, çand û nasname xwe biparêzin. Lê piştî têkçûna Yekîtiya Sovyêtê rewş bi carekê ve têk çû.

Îro kurdên êzdî li Gurcistanê bi dijarîke mezin dixwezî ziman û kevneşopîyên xwe, dezgehên çandî û yekîtiya xwe biparêzin, ji berjewendîyên xwe, yên siyasî û çandî re xwedî derkevin. Li gor bawerîya nûnerên rêxistinên navnetewî, ev civaka kêmane ku dikaribû bi parastina nasname, ziman û çanda xwe bi civaka Gurcistanê ve întêgre bibûya, niha rû bi rûyî wendakirina ziman, nasname û kevneşopîyên netewî bûye. Prosesa asîmilasyonê wek penceşêrê çenckên xwe di bedena wê de bi cîh dike²⁵.

Yek ji xeterên mezin ku civaka kurdên

Nazê Şîray, kurdeka artist a sîrkê ye. Wê bi xwe ev foto di sala 1975 an de daye min.

êzdî li Gurcistanê rû bi rû bûye, ew derketina êzdiyaye dervayî welat e. Ev yek berî gişkî bi sebebên aborî pêk tê. Koçberîya êzdiyan ji Gurcistanê bi radeke mezin îmkanên wê civaka êzdiya mirovî û darayî kêm dike.

Eger em rewşa Gurcistanê ya piştî serxwebûnê bînin ber çavan, em ê bibînin, wekî tenê malbetên dikaribûn xercê rêyî giran bidin, ji welêt derketin. Usane kesên derketin, dewlemend û serkêşên civaka kurdên êzdî bûn. Derketina van kesên dewlemend îmkanê civakê kêmîtin kirin, ew jî gava hukumata Gurcistanê serbixwe arîkarîya civaka kurda daye rawestandin. Dikarî bêjî, wekî civaka kurdên êzdî di demeke kurt de destkevtinên salên sovyêtê gişk wenda kirin; şano ya kurdî sala di 1992an de hat girtin, komên govend û stranên kurdî hêdî-hêdî beta vebûn, şûnên berevbûn û organîzekirina çalakîyên civakî û çandeyî neman.

Ji alîkî mayin ve piraniya dunaven êzdiyan (şêx û pîr) ji Gurcistanê derketin, çî ku pêkanîna pêwîstiyên olî dijwar kir. Vê bûyarê jî ji alê xwe de rê da tekiyên xaçparêze radîkal ku nav êzdiyan de bi êginayî kar bikin.

Kêmbûna jimara kurdên êzdî, tunebûna cihên hevdîtinê, bandûra nêgativ li ser zimanê kurdî jî dihêlin.

Daxweza kurdên êzdî ku bi yekîtiya radeyeke bilind berjewendiyên xwe, yên siyâsî û çandeyî biparêzin, eger bi tam têk neçûye, lê hêvî jî nemaye.

Gerek bê gotin, wekî kêmaniyên etnikîye mayîn gişk jî ji der alîkarîyê distînin, ermenî, azarî, rûs, ûkrayînî dewletên wan piştî wan in. Heta asûrî jî, ku dewleta wan a serbixwe tune, baylozaxana Vatîkanê li wan xwedî derdikeve²⁶. Tenê kurdên êzdî bêxwedî mane.

Gava kurdên êzdî behsa mafên xwe yên siyâsî dikin, media gurca wan di cudaxwezîyê (sêparatîzmê) de tawanbar dike. Nûnerên hukumatê heta mafê çandî jî ji bo êzdiya zêde dibînin. Awa serokê Palata zimanê gurcî Lêvan Gvîncîliya dibêje: “Li welatê demokratîyê hukumat xema civakê bi giştî dixwe, lê ne ya dîasporayên netewên cihê²⁷.”

Faktoreke mayîn jî ku bandûreke nêgativ li ser civaka kurdên êzdî yên li Gurcistanê dihêle, siyaseta wî welatî, ya der e. Seroketîya Gurcistanê berjewendiyên civaka kurdî ji pêwendiyên bi Tirkiye re dike cangorî. Bo nimûne, dema serjimara sala 2002an di stûna netewa ya forma serjimarê de navê kurda tune bû, lê navê tirkan hebû, ew jî gava jimara kurdan wê demê bêtirî 20.000 bû, lê jimara tirka tenê digihîje çend kesan.

Bi bawariya Davîd Szakonyi, ku lêkolîna rewşa kurdên êzdî li Gurcistanê kirîye, faktorên nêgativê ku bandûra xwe ser rewşa kurdên êzdî hîştin, ev in²⁸;

Cêrge guhastinên siyâsî û aborî li Gurcistanê piştî sala 1991ê ku bûn sebebê koçberîya gelek êzdiyan;

Tunebûna yekîtiyê, pîrbûna rêxistinên

Pîrejina kurda ji Ermenistanê (1985).

Ji arşîva Tosinê Reşîd

biçûk û pîrsa nasnamayê (êzdî yan kurd) hêza civakê sist kirin; Di prosesa damezîrandina dewletê de nasnameya gurbûnê kirin bingeh û rê nêdan kêmenetewên Gurcistanê.

Piştî têkçûna Yekîtiya Sovyêtê civaka kurdan li Gurcistanê ji aliyê sîyasî, aborî û civakî mahrûm bû. Eger civaka kurdî nikaribe ji vê rewşê derkeve û alîkarî ji der tune be, ew civak dikare ji dest here. Usan jî sal bi sal jimara kurdan li Gurcistanê kêm dibe, eger

sala 1989an jimara wan li wê komarê 33.331 bû, sala 2002an ew jimar daket 20.843, lê gor bawariya kurdên Gurcistanê bi xwe, jimara kurdên mayî niha ne zêdeyî 6.000 e²⁹.

Kurdên Ermenistanê

Rewşa kurdên Ermenistanê timê jî ji rewşa kurdên komarên Yekîtiya Sovyêtê yê mayîn cihê bûye; nasîyonalîzma kurdan timê jî li vê komarê xurtir bûye. Ji alîkî mayîn ve seroketîya komara Ermenistana

Sovyêtiyê pir caran destê alîkarîyê dirêjî civaka kurdan kirîye. Ev yek dikare bi wê yekê bê şirovekirin, wekî piranîya kurdên Ermenistanê êzdî bûn û navbera êzdîya û ermenîyan de dostanîke dîroki hebû.

Hema ji destpêka damezirandina komara Ermenistana Sovyêtiyê (29.11.1920), seroketîya komarê biryar da ku li dibistanên gundên kurdan zimanê kurdî bê xwendin. Ji bo vî karî pêwîstî, pêdivîya alfabeke zimanê kurdan hebû. Di sala 1921ê de, Lazo (Hakob Xazaryan) ser bingeha tîpên ermenî alfabeke zimanê kurdî çêdike û havîna wê salê yekem pirtûka bi zimanê kurdî “Şems” çap dibe. Berê li sêwîxanan (berî gişkî ya Aştarakê), dû re jî di gundên kurdan de zaro bi vê pirtûkê fêrî xwendin û nivîsara zimanê kurdî dibin. Êdî sala 1921ê di 5 gundên kurdan de dibistanên kurdî tên vekirin.

Di sala 1921ê de kongra êzdîyên li dor çiyayê Eledezê tê li dar xistin, dawîya wê salê kongra ermenî û êzdîyên peneber tê li dar xistin. Êdî di sala 1922an de nûnerên kurdên êzdî li parlamênta (Sovyêta Tewrebilind) komara Ermenistanê tên hilbijartin³⁰.

Ji bo başkirina rewşa kurdan ji alîyê seroketîya partî û hukumata Ermenistanê de gelek biryar tên girtin. Kurdên êzdîyê peneber ku li bakurê Kurdistanê gund û şênîyên xwe hiştibûn û revîbûn Ermenistanê, neçar bûn koçerîyê bikin. Piştî demeke ne dirêj hukumatê ew li gundan bi cîh kirin û hinek cîhan jî ji wan re gundên nû ava kirin. Ji sala 1925a heta 1928an 20 gund dane kurdên

peneber. Wan salan usan jî ji bo hildana nexwendîtiyê karekî berbiçav tê kirin.

Di sala 1922an de jimara kurdan li Ermenistanê li der dor 8,5 hezaran bû ku piranîya wan kurdên êzdî bûn.

Piştî şorişa Şêx Seyîd beşek kurdên musulman ku salên Cenga Cihanîyê ya Yekem ji Rûsiya revîbûn û devera Wanê bi cîh bibûn (dor 4 hezar malbet, ku ji eşîrên Brûkî, Banokî, Misirkî û Celalî bûn) di-san vegeerîyan û jimara kurdan li komara Ermenistanê gihîşte 15,5 hezaran.

Di sala 1925an de yekem kongra kurdên ne partî ji hukumata Ermenistanê dixwaze, wekî alfabeke kurdî ser bingeh tîpên latînî bê damezirandin. Ew kar ji alîyê Îsahak Moragûlov û Erebe Şemo ve di sala 1928an de pêk hat û ji sala 1930î ew alfabe di dibistanên kurdî de dihat bi kar anîn. Ji 31.03. 1930 rojname ‘Rîya Teze’ bi wê alfabeke tê weşandin. Sala 1931ê kolêja Pişkavkazêye Perwerdeyê, ya kurdî tê vekirin, ku ji bo dibistanên kurdî mamostan amade dikirin.

Sala xwendinêye 1931/32 li Ermenistanê 27 dibistanên kurdî hebûn, di sala 1937an de jimara wan dibistanan digihîje 48 an. Ji sala 1929 an heta 1932an 21 pirûkên dersan tên çap kirin. Di sala 1925an de Ermenistan dibe mazûvana kongira kurdên Pişkavkazê.

Wan salan di aliyê çandî de jî gavên hêja hatin avêtin. Di sala 1926an de filma ‘Zerê’ tê kişandin, ku mijara wê jîyana kurdan bû û çend kurdan wek aktor di wê de dilîstin.

Ew film bi bingeha xwe ve êtnografî bû, jîyana kurdên wê deverê dianî ber çavan. Wê salê usan jî filmeke dokûmêntal bi navê “Kurd û Êzdî” tê kişandin.

Sala 1934an konfêransa kurdên Yekîtîya Sovyêtê li Yêrêvanê tê li dar xistin. Kurd û kurdnasên ji hersê komarên Pişkavkazê û Tirkmênistanê, usan jî ji bajarên Moskva û Lenîngradê beşdarî wê konfêransê dibûn. Konfêrans bi taybetî li ser van mijaran radiweste; standartkirina zimanê kurdî, guhêrînên civakî-aborî û bandora wan ser zimanê kurdî, rêforma alfabeya bi tîpên latînî, rêziman û têrminalogiya kurdî. Konfêrans usan jî ciyê hêja dide pîrsa bipêşvebirina çanda kurdî, parastina kelepura netewî; bi taybetî folklor, sazbandî û tiştên bi dest tèn çêkirin.

Gerek bê gotin, wekî ji bo parastin û bipêşvebirina çanda kurdî hukumatê alîkarîke berbiçav dida. Di sala 1937an, de li gundê Elegezê, şanoya Kurdî ya dewletê ku şanoyeke profesîyonal bû, tê damezrandin. Ew şano li hersê komarên Pişkavkazê derdiket pêş temaşevanan. Komên govend û stranên kurdî çawan li komarên Pişkavkazê, usan jî li Moskvayê konsêrt didan.

Yekem nimûna wêjeyî bi zimanê kurdî di sala 1931ê de çap dibe, lê di sala 1932an de yekem salnameya nivîskarên kurd çap dibe. Gerek bê gotin, wekî piraniya nivîskarên wê nivîşê li sêwixanan mezin bibûn, li wir fêrî xwendin û nivîsandinê bibûn.

Ji sala 1929an heta 1937an bêtirî 70

pirtûk bi zimanê kurdî çap dibin.

Li Ermenistanê jî, çawan li komarê Yekîtîya Sovyêtêye mayîn, salên rêprêsiya rêjîma Stalîn (1937-38) pêşvaçûna ziman û çanda kurdî rawestiya. Dibistanên kurdî, kolêja Perwerdeyê, rojnama ‘Rîya Teze’, Sêksiyona Nivîskarên Kurd li Yekîtîya Nivîskarên Ermenistanê, programên kurdî bi radîyoyê, hema bêjî her tiştê kurdî bilî şanoya Kurdî ya Elegezê, hatin girtin. Şanoya Kurdî jî di sala 1947an de hat girtin. Gelek ronakbir û navdarên kurd bi tawanên bê bingeş, hatin girtin û nefa kirin; Erebe Şemo, Hecîyê Cindî, Cerdoyê Gêncî, Ahmedê Mîrazî, Cangîr Axa, Şamil Têmûrov...

Piştî mirina Stalîn, bi taybetî ji sala 1955an, di jîyana kurdên Ermenistanê de guhastinên mezin bûn. Wê salê Sekrêtarê Yekemîn ya Partiya Kommûnîst a Ermenistanê, Sûrên Tovmaşîyan, ku nu hatibû hîlbijartin, komeke ronakbir û siyasetmedarên kurd vexwandine bal xwe û bi wan re ser pîrsa ji nû ve geşkirina ziman û çanda kurdî gotûbêj kir. Piştî wê rasthatinê ji nû ve dest bi weşana rojnama ‘Rîya Teze’, programên zimanê kurdî bi radîyoyê bûn. Beşa Nivîskarên Kurd li Yekîtîya Nivîskarên Ermenistanê dîsan dest bi karê xwe kir, jimara pirtûkên bi zimanê kurdî dihatin çap kirin zêde bû. Rast e dibistanên kurdî êdî nehatin vekirin, lê di dibistanên gundên kurdan û gundên kurd lê pir, heftê du saetan ziman û wêjeya kurdî dihat xwendin. Dîsan wê salê ji bo amadekirina mam-

Sê keçên kurd û kurê birê wan ji Ermenistan (1956),

Ji arşîva Tosinê Reşîd

stayên zimanê kurdî li kolêja Perwerdeyê ya ermenîyan, beşê kurdî hat vekirin. Di sala 1959an li înstîtûta Rojhilatnasîyê beşa Kurdnasîyê hat vekirin, lê di sala 1970î de ji bo amadekirina pisporên kurdnas, li Zanîngeha Yêrêvanê beşa kurdnasîyê hat vekirin.

Di salên 1970an de, li gundê Elegezê, ku navenda 11 gundên kurdên êzdî ye, şanoya kurdî ji nû ve hat vekirin, lê wê carê êdî ne şanoya profesîyonel bû. Lê dîsan jî wê şanoyê gelek pîyêsên nivîskarên kurd û yên ji zimanên mayîn wergerandî derxistin ser sehnê û raberî bînarên Ermenistan û Gurcistanê kirin. Ji dawîya salên 50an jimaraxwendkarên kurd li zanîngeh û înstîtûtên

Ermenistanê zêde bûn, ji nav kurdan gelek kesên navdar derketin, çendek ji wan li seranser Ermenistanê û ji tixûbê wê derhatin nas kirin

Di sala 1959an de bi senaryoya Erebe Şemo filma dokumêntal “Kurdên Ermenistana Sovyetê” tê kişandin. Wê filmê jîyana kurdên Ermenistanêye rojane û destkevinên wan ên salên sovyetîyê dianî ber çavan.

Ji destpêka salên 1930an heta dawîya salên 1980an li Ermenistanê gelek pirtûk bi zimanê kurdî hatin çap kirin. Îro li pirtûkxana Komara Ermenistanêye Netewî 686 pirtûkên bi zimanê kurdî hene. Pirtûkên bi zimanê kurdî usan jî li pirtûkx-

ana Akadêmîya Zanyarîyê ya Komara Ermenistan û li pirtûkxanên gundên kurdan hene.

Eger piştî hevberdana Yekîtîya Sovyetê bi pêş ve çûna ziman û çanda kurdî li Ermenistanê bi tam ranewestîya be jî, gelek sist bûye. Rojnama 'Rîya Teze' salê tenê çend hejmar çap dibin, programên kurdî bi radîyoyê ji rojê saet û nîvekê bûne niv saetî û ji bo wî niv saetî jî îmkân kêmin. Beşa kurdnasîyê li înstîtûta Rojhilatnasîyê nemaye, şanoya kurdî nemaye, komên folklorê nemane. Hinek îdarên mayî jî, tenê bi nav hene.

Ev rewşa nêgatîv berhema sîyaseta seroketîya Ermenistana serbixwe ye. Ev sîyaset bi du rêya hate bi rê ve birin; cihêkirina êzdîya ji kurdan û derkirina kurdên musulman ji Ermenistanê.

Dema konfliktê navbera Ermenistan û Azerbacanê musulmanên Ermenistanê gişk, kurd jî di nav de, bûne hedefa êrişên komên çekdar û hukumatê tu tişt nekir, wekî wan êrişan rawestîne. Ev jî bû sebeb, wekî kurdên musulman ji Ermenistanê derkevin.

Kurdên êzdî û ermenî bi dîrokî dostên hev bûne. Dema Cenga Cihanîyê ya Yekem ji bo piştgirtina ermenîyan, tirkên dor mîlyonek kurdên êzdî li devera Tur Abdînê qir kirin. Zivistana sala 1915/16 êzdîyên Şengalê gelek malbatên ermenî di malên xwe de xwedî kirin. Dîsan jî di sala 1918an de êzdîyan, bi taybetî desta Cangîr Axa ku ji 750 sîwarî pêk dihat, bi ermenîy-

an re teyayî Ermenistana îroyîn ji tirkên parastin. Vê dostanîya dîrokî rê neda seroketîya Ermenistanê êzdîyan ji derxin.

Di sala 1988an de ji bo Qerebaxa Çiyayî ji Azerbacanê biqetînin û bigihîne Ermenistanê, li Ermenistanê û Qerebaxê tevrabûneke mezin dest pê bû ku piştî demekê gihande şerê vekirî navbera herdu komaran de. Pêwendîyên ermenî û kurdan ku çend dehsalên dawî nerm bibûn, têk çûn, bi 211.000 azarîyan re dor 15.000 kurdên musulman ji Ermenistanê der çûn³¹.

Bi serhildana ermenîyan re (1988) nav êzdîyan de jî tevrabûnekê dest pê kir, ku daxwez dikir êzdîya çawan netewekî ji kurdan cihê nas bikin. Gerek bê gotin, wekî ev tevrabûna êzdîya ji aliyê karbidestên ermenîyan de hatîbû amade kirin û ji aliyê wan ve jî dihat bi rê ve birin. Awa, kongara ku rêxistina êzdîya damezirand, ji aliyê du rojhilatnasên ermenî ve dihat bi rê ve birin; Garnik Asatryan û Arşak Poladyan. Lê ronakbirên kurdên êzdî, wek nivîskar, dr. Eskerê Boyîk qet nehîştin bikeve xaniyê kongre lê dikirin.

Êzdî beşekî gelê kurd in û ji aliyê seranser cihanê de usan tên naskirin. Lê çend zanîyarên ermenî, bi seroketîya Garnik Asatryan, piştgirtîya daxweza cihêkirina êzdîya ji kurdan dikin. Ew bi lêkolînên awa gotî 'zanîyarî' dixwazin mak bikin, wekî êzdî ne kurd in, êzdî komeke êtnîkîye ji kurdan cihê ne. Ev yek bi xwe re xetereke mezin tîne, bi vê cihêkirinê êzdîyên Ermenistanê ji civakên

Sazbendên koma folklorî kurdî ji gundê Elegezê (1936). Ji arşîva Heciyê Cindî.

êzdîyaye mayîn diqetin, dûr dikevin, ew usan jî ji koka xwe ya dîrokî û çandeyî tên birîn, çi ku bişkaftin, asîmîlekirina wan hêsan dîke³².

Bawerîya wekî êzdî ne kurd in, berê jî nav pareke êzdîyan de hebû û ew bawerî bi taybetî piştî kesên wek Bayazîd Îsmâil beg û birayên wî salên 1970-80 ji Îraqê hatin nav êzdîyên Ermenistanê, bêtir belav bû. Wan digotin 'êzdî ne kurd in' û xwe wek nûnerê mala mîrên êzdîya didan nasandin. Ji ber vê jî gelek êzdîyan bawerîya xwe bi wan anî.

Ji alîkî mayîn ve, piştî derkirina kurdên musulman jî mediya ermenîya propoganda li dijî kurdan ranewestand û kurdên êzdî tirsîyan, wekî rojekî dikarin wan jî der bikin.

Gerek bê gotin, wekî heta destpêka

sedsalîya XX êzdîya nasnama 'kurd' dipejirandin. Lê ev yek piştî Cenga Cihanîyê ya Yekem hat guhastin. Dema qira ermenîya bi deh hezaran êzdîyên Serhedê jî hatin qirê û hinek kurdên musulman jî tevî qirîkirina wan bûn. Ji wê demê gelek êzdîyên Kavkazê xwe bi nasnameya êzdî didan nasandin. Lê dîsan jî Şorişa Başûra Kurdistanê nav kurdên êzdî de hestên netewî geş kirin û kêmkirina mabûn, wekî digotin em ne kurd in.

Faktoreke mayîn jî heye, ku divêt neyê jî bîra kirin. Li Ermenistanê heta sala 1965an nav xelkê de, lê ji sala 1965an bi awayekî vekirî û fermî propoganda dijî kurdan diçû, di komkujîya ermenîya ya salên Cenga Cihanîyê ya Yekem de, berî gişkî kurd ta-

wanbar dikirin. Ji alîkî mayîn ve ji alîyê karbidestên Ermenistanê gef li êzdîyan dixweirin, zor li wan dihat kirin, wekî bêjin em ne kurdin. Van faktora gişkan rola xwe list, beşekî êzdîyayî mezin ne xwestin, wekî ji wan re bêjin kurd.

Disala 2001ê de parlamênta Ermenistanê 'êzdîkî' wek zimanekî ji kurdî cihê peji-rand, di îlona sala 2006an pirtûkên zinanê 'êzdîkî' (ku kurmançî bûn bi tîpên Kîrîlî) ji alîyê hukumata Ermenistanê de hatin çap kirin û li gundên êzdîyan hatin belav kirin. Serokên dibistanên pîranîya gundên êzdîya ev pirtûk ne peji-randin. Van bûyara dutî-retîya civaka êzdîya hê mezin kir.

Tiştêkî balkêş e, wekî êzdîyên di gundên cihê de dijîn, dibêjin 'em kurd in', lê êzdîyên di gundên ermenîya de dijîn dibêjin 'em êzdî ne, ne kurd in'. Awa êzdîyên marza (navça) Aragatsotn, ku 11 gundên êzdîyan li wir in, dibêjin 'em kurd in, lê kurdên êzdî ne' û tu kesî li wê deverê pirtûkên 'êzdîkî' nepeji-randin. Ev jî mak kirineke wê bawariyê ye, wekî gelek êzdî ji tîrsa dibêjin em ne kurd in.

Ji bo ronakbirên kurdên êzdî (ku xwe kurd nas dikirin û dijî cihê kirina êzdîya bûn ji kurdan), ber çavên xelkê reş bikin, nasîyonalîstên ermenîya ew bi piştgiirtina Azerbacanê tawanbar dikirin³³. Ne dij-war e tê bigihîjin, gava şerê giran navbera Ermenistanê û Azerbacanê de diçû, tawana wa dikaribû bigihanda çî. Bi her cureyî-dixwestin çavên ronakbirên kurdên êzdî bitirsînin û ne tenê ditirsandin. Sala 1991 ê

profêsorê bi nav û deng, nivîskar Sîhîdê Îbo, ro nava rojê li cihê kar kuştin û heta îro jî kujarê wî nehatiye diyar kirin. Ji alîkî mayîn ve seroketîya Ermenistanê êzdîyên ku digotin em ne kurd in, derxistin dijî ronakbirên kurdên êzdî. Van bûyaran bi rewşa aborîye gran ve, gelek ronakbirên kurdên êzdî neçar kirin ji Ermenistanê derkevin.

Rêxistinên êzdîyaye ku xwe wek netewekî cihê dibînin, du mehnama çap dikin: 'Laliş' û 'Êzdîxane'. Herdu jî bi zimanê ermenî çap dibin û nivîskarên ku gotarên gi-ring dinvîsin, ermenî ne.

Bi baweriya me ev sîyaseta seroketîya ermenîya ji wê yekê tê, wekî ew ditirsin rojekê kurd bixwezî beşekî Ermenistana îroyîn wek axa Kurdistanê nas bikin. Ev sîyaset di van gotinên mamosta zanîngeha Yêrêvanê, profêsor Viktorîya Arakêlova de diyar dibe: "Bi serî berhemên rojhilatnasên ermenîya êzdî wek grûpeke êtno-olîye cihê hatin peji-randin. Ev ji bo asayîşa netewî faktoreke gelek gi-ring e, wê xetera ku li Ermenistanê 'faktora kurdî' heye, ji me dûr xist"³⁴.

Gor nêrinên rêxistinên navnetewî, li Ermenistanê kêmenetewe ji alîyê sistêma mafnasîyê de nayên parastin û nonertîya wan di mêkanîzma hukumatê de gor jimara wan nîne³⁵.

Îro êzdî mezintirîn kêmenetawa Ermenistanê ne, jimara wan dor 40.000 e. Lê seroketîya Ermenistana serbixwe pêvîstîyên êzdîya çawan civak ku ji hêzê, dewlemendîyê û tesîrê hatiye dûr xistin, hesav hilnedan. Di

van şertan de êzdîya nikaribû xwedî ji mafên xwe, yên aborî, civakî û çandeyî derkevin. Gelek caran ji aliyê polis û dadmendan de jî zordarî li êzdîyan tê kirin.

Gor bawerîya serokê Yekîtiya Netewî, ya Êzdîyan Ermenistanê Ezîz Tamoyan, êzdî bêyî ku bêne parastin dijîn. Mal û hebûna êzdîya talan dikin, agir berî malên wan didin. Kesên van kara dikin zanin ji ber ku qurbanî êzdîne, ew bèn girtin jî wê tenê hinek cirm bidin. Êzdî ji aliyê yasayê ve nayên parastin, yasa divêt ji bo gel gişkî weke hev be. Ew berdewam dike: “150 malbetên êzdîya ji xaniyên wan der kirine, niha li kolanan dijîn, ermenî ketine xaniyên wan. Hukumat vê yekê zane³⁶.”

Di hevpeyvîneke mayîn de ew dibêje, wekî hinek êzdîyên perê bajar diman, axa wan, xaniyê wan hebûn, niha hatine der kirin, neçar mane ji welêt herin. Êzdîya pez, dewarê xwe li zozana diçêrandin, zozan jî ji dest wan girtin, ew jî neçar man ji Ermenistanê koç bikin. Dibe ku 50% êzdîya êdî ji Ermenistanê koç kiriye³⁷.

Berî hevberdana Yekîtiya Sovyêtê li parlamênta Ermenistana Sovyêtîyê (Sovêta Tewrebelind, ya Komara Ermenistana Sovyêtê) nonerên kurdan hebûn, lê piştî têkçûna Yekîtiya Sovyêtê tu nonerekî kurdan (êzdîyan) li parlamênta Ermenistanê tune. Cîhe bê biranîn, wekî li parlamênta Herêma Kurdistanê ji bo ermenîyên Kurdistanê, ku jimara wan gelekî ji ya êzdîyên Ermenistanê kêmtir e, cîhek hatiye cihê kirin.

Çiqwas jî êzdîyan wek civak karibûn li Ermenistana serbixwe xwe biparêzin, lê di-san jî ew di pirsên xwedîtîya axê, avê û zozanan de rastî dijwariyên mezin tên, nonerê wane siyâsî di seroketîyê de tunene.

Li Ermenistana îroyîn, çawan civakeke êtnîkî bêyî piştgirtina dewleta der, êzdî rû bi rûyî bînpêkirina mafê xwe yên siyâsî û sîvîl dibin. Tunebûna yekîtiyê di civakê de, alozkirina pîrsa nasnameyê (êzdî, kurd), tune bûna nonertîya siyâsî, çî li parlamêntê, çî li hukumatê, civaka êzdîya li Ermenistanê bê hêz dikin û ew civak roj bi roj destkevtinên dewrana hebûna Yekîtiya Sovyêtê dest xistibûn, unda dike.

*

Çawan em rewşa kurdên Yekîtiya Sovyêta berê dibînin, kurdên Azerbacanê û Turkmênistanê bişkvîtin, asîmîle bûn, lê kurdên Ermenistanê û Gurcistanê, ku ew jî heman sîstêma sosyalîzmê de diman, xwe parastin, asîmîle nebûn. Vê fênomênê em bi du faktorên dikarin şirove bikin. Ya yekem; kurdên Ermenistanê bi piraniya xwe ve, kurdên Gurcistanê jî gişk, êzdî bûn. Ola êzdîya rê li ber bişkavtin, asîmîle bûna wan girt.

Anegor ayîna ola êzdîya, zimanê kurdî pîroz e. Sala 1932 an Şêx Heyderê êzdî di kovara “Hewar” de dinvise: “Zimanê me kurmancî ye. Şîrintirîn zimanê di dinyayê ye. Ji lewra Xwedê jî pê axvîye. Pelê kitêba me dibêje: “Xwedê bi zimanê kurmancî ê sîrin ax-

ivîye.” Ber wê yekê “Meşeba Reş” bi zimanê kurmancî dahatûye”³⁸. Êzdîyên Kavkazê usan jî wê bawarîyê ne, wekî bi spartina Xwedê, Melekî Tawis Adem fêrî axavtinê kirîye û ew bi Adem re bi zimanê kurdî (ew dibêjin kurmancî) axivîye. Ew bawar dikin, wekî zimanê kurdî yekemîn ziman e li rûbarê dinê û pîroz e. Hin jî gor ola êzdîyan, mafê êzdîya tune bi kesên ji ol û neteweyên mayîn re bizewicin. Ev jî astengek bû pêşîya bişkavtinê. Faktora duyemîn jî, wekî kurdên Ermenistanê u Gurcistanê ji bişkavtinê parastin ew bû, wekî dema sovêtê di sîyaseta komarên Ermenistanê û Gurcistanê de plana bişkavtina kurdan tune bû.

Li Azerbacanê û Turkmênistanê kurd jî wek netewên desthilatdar, azarî û turkman, musulman û bi piranîya xwe ve şîiya bûn. Ew bi hêsanî ji hev dizewicîn û nav hev de dibişkivîn. Kurdên wan komara giringîya mezin ne didan parastina zimanê kurdî, ji xwe rabûn-rûniştandin, kevneşopîyên wan jî gelekî nêzikî yên azarîya û turkmanan bibûn. Ji alîkî mayîn ve seroketiyên wan komarên tirknijad, wek hukumata Tirkîyê, sîyaseta bişkavtin, asîmîlekirina kurdan bi rê ve dibirin. Ev sîyaset bi taybetî, bi hovîtike mezin ji alîyê seroketîya Azerbacanê ve dihat bi rê ve birin.

*

Hukumatên dewletên Pişkavkazê; Azerbacan, Ermenistan û Gurcistan hê jî ji naskirina mafên kêmanîya yên piralî, ku

dikaribû rê bida kurda û kêmanîyên mayîn mafên xwe biparêzin, xwe dûr digrin. Eger kêmanîyên mayîn xwe spartine piranîya dêmografî, ya cîh (li hinek deveran ew piranî ne), yan alîkarîya dewleta der, kurd lap bêpişt mane. Piştî têkçûna Yekîtîya Sovyêtê ku bi xwe re dijwarîyên aborî û bilindbûna pêla nasîyonalîzmê û konfliktên êtnîkî anî, bi deha hezaran kurd ji komarên Pişkavkazê (Azerbacan, Ermenistan û Gurcistan) usan jî ji komarên Asîya Navîn (Qirgizistan û Ûzbêkistan) neçar man koçber bibin. Piranîya wan li Rûsîya Federal û Qazaxistanê, parek li komarên Yekîtîya Sovyêtêye mayîn û pareke biçûk jî li welatên Evropa Rojava, bi taybetî li Almanîya, Belçîka u Holanda bi cîh bûn.

Piranîya kurdên musulman ji Ermenistanê, Azerbacanê, Qirgizistanê û Ûzbêkistanê ji ber dijwarîyên aborî û konfliktên êtnîkî koçî Qazaxistanê kirin. Gerek bê gotin berî hevberdana Yekîtîya Sovyêtê kurdên Qazaxistanê êdî baş întêgre bibûn, nav wan de kesên navdar û dewlemend hebûn û kurdên ji komarên mayîn xwe wan girtin. Gor çavkanîyên kurdan jimara kurdan li Qazaxistanê niha deve-devî 150.000 e. Li Qzaxistanê rêxistinên kurdaye civakî karekî hêja dikin; kovar û rojnamên kurdî tîn çap kirin, pirtûkên kurdî, di nav wan de yên ji bo dibistanan, tîn çap kirin. Li deverên kurd lê pirin, di dibistanan de zimanê kurdî tê xwendin.

Li Rûsîya Federal jî li derdora 130.000-

150.000 kurd hene. Civakên kurdaye mezin li Moskva, Yaroslav, Novosibirsk, Karasnodar, St. Petersburg û deverên mayîn hene. Komele û navendên kurdan, kovar û rojname çap dikin, radyoya “Dengê Rûsîya” rojê sihetekê programên bi zimanê kurdî (kurmançî û dimilî) belav dike.

Divêt em ji bîra nekin, wekî ew çalakîyên ku li dewletên Qazaxistanê, Azerbajanê, Rûsîya Federal û komarên mayîn pêk tîn, bi giraniya xwe ve ji aliyê kurdên ji Ermenistanê derketî tîn bi rê ve birin. Ezmûna kurdên Ermenistanê dema sovyetîyê bi dest anîyê, hê jî kêrî parastina ziman û çanda kurdî tê.

Dema Sovyêtîyê sê navendên kurdnasîyê li Moskva, Leningrad û Yêrêvanê lêkolînên

dîrok, ziman û çanda kurdî dikirin. Ji talibextan re niha tenê çend kurdnas wî karî didomînin. Li înstîtûta Rojhilatnasîyê ya St. Petersburgê (Leningrada berê) tenê sê kurdnas mane ku temenê hersêkan jî ser 70 salan re ye. Li Moskva û Yêrêvanê jî rewş baştir nîne.

Yekîtîya Sovyêtê bi ser kurdên wî welatî de hilweşîya, bi dehan (dibe ku sedan) hezaran bûne penaber. Îro civakên kurdan hêdî-hêdî ser xwe de tîn, lê hê jî pêşîya wan gelek asteng hene. Kurdên Yekîtîya Soyvêta berê ji bo parastina nasname, ziman û çanda netewî, hê jî pêwîstîya wan bi alîkariya hukûmata Kurdistana Fêdêral û rêxistinên diaspora kurdan heye.

Çavkanî

- 1- Sours of the History of Azerbaijan, Baku, 1989, rû.68.
- 2- Dr. Khalil J. Raşow, Mîrgeha Şêxan û Şengal û Kilîs, Roj, 2003. Hanower, <http://www.yezidi.net/mirgeh.htm>, 21/Feb/2003.
- 3- History of Azerbaijan, Baku, 1994, rû. 283
- 4- Dîsan li wir.
- 5- G. Akhmedov, Srednevekovi gorod Beligan, Baku, 1972, rû.82
- 6- Şamil Askerov, KurdişMedia.com, 18.09.2006.
- 7- www.ecmi.de/jemie/download/2-2007-Szakonyi.pdf, rû.4
- 8- Tosinê Reşîd, Êzdiyatî, oleke hê jî ne naskirî, Stockholm, ‘Roja Nû’, rû. 224.
- 9- Poêma ‘Sîranamê’ ya yek ji mezintirîn şayîrê ermenîya yê sedsalîya XX, Hovanês Şiraz ser mêranîya wan hatiye sêwirandin.
- 10- Şaraf xan Bidlisi, Şarafname, Moskva, 1967, t. I, rû. 370.
- 11- V. Macharadze, ‘Gruzinskiye dokumenti po istorigruzino-kurdsko-asiriysko-ruskix vzayimootnoşeni, 60-70 godax XVIII veka. Sabchota Sakartvelo, Tbilisi, 1989, rû.33.
- 12- <http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Kurds#column-one#column-one>
- 13- Second report submitted by Armenia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities. 24,11.2006, rû.55.

- 14- www.eki.ee/books/redbook/kurds.shtml.
- 15- Tosinê Reşid, rû. 183.
- 16- 'Sovetskaya Etnografiya', Moskva, 1964, N5, rû. 17-30.
- 17- Müller, D., The Kurds of Soviet Azerbaijan, 1920-91, Central Asian Survey, Vol. 19, No 1, 2000, p.62
- 18- Dîsan li wir.
- 19- N. Rzayev, www.kurdişmedia.com, 05, 06, 2006.
- 20- Farid Şafee, Inspired from abroad: The external Sources of Separatism in Azerbaijan. In the "Caucasian review of the International Affairs. Vol. 2(4)-Autumn 2008, p. 200-211.
- 21- <http://www.unhcr.org/refworld/country,MRGL,AZE,4562cf2,49749bc,o.html>
- 22- N.Rzayev, www.kurdişmedia.com, 05, 06, 2006.
- 23- Sovetskaya Etnografia, 1964, N5, rû.17-30.
- 24- Chaliand Gerard (ed.) A People Without Country: The Kurds and Kurdistan. New York: Olive Branch Press (1993-revised first American edition) pg.203.
- 25- Giga Chikhladze, Irakliy Chikhladze, "Grûziya: kûrdskeyê mênşêstvo mojêt prosto îzçêznût" Tbilisi (IWPR) 16.09.2005.
- 26- Irakli Chikhladze and Giya Chikhladze, "The Yezidi Kurds and Assiriyans of Georgiya: The problem of Diasporas and integration into Contemporary Society: 21 Central Asia and Caucasus" (2003)
- 27- www.ecmi.de/jemie/download/2-2007-Skazoniya.pdf.
- 28- Dîsan li wir.
- 29- www.caucas.com, 20.12.2006.
- 30- Li parlamênta Komara Ermenistana serbixwe (18.05.1918-29.11.1920) nonerê êzdîya, Ûsiv begê Hesên axa hebû.
- 31- Gor malûmatîyên Dêpartamênta kêmenetewa û karên olî, ya hukumata Komara Ermenistan, îro li Ermenistanê dor 20 kurdên musulman mane.
- 32- <http://oneworld.blogsome.com/2006/05/07/kurdiş-nationalizm-in-armenia/>
- 33- Kurdiş Life, N 10, Spring, 1994.
- 34- 'Golos Armeni' nespaper (online edition) N139, 26.12.2005.
- 35- Yezidi/Kurds in Armenia, www.minelres@mailbox.riga.lv, 16.05.1999.
- 36- <http://groong.usc.edu/orig/ok-19980611.html>
- 37- <http://groong.usc.edu/orig/ok-20040916.html>
- 38- Hekar, sal 2, hejmar 21, 5 Hezîranê, sala 1933.

DAYÎKA DELAL

*Sewda ya te ya
Me bi hêviyên xwe meyandî
Bîrina te ya
Me bi agirê Newrozê kewandî
Dîroka te ya
Me bi xwîna keç û xortan xemilandî
Qelinê te wû ne bese?*

*Bav û kalên me
Li ser axa te kon vekirin
Keç û xortên me
Ji dest sewda ya te
Bi biskên te yên sor de
Xwe darde kirin*

*Ew çend sed salin
Keç û xortên te
Ji bo bigêhjin te
Li deşt û çîyan
Li hember dijmin
Çek di destan sîng vekirin
Dizanî Çend caran
Ava Dîclê û Feratê bi xwîna wana
Sor kirin*

*De bêje Dayê
Kêngê dest bidî me
Ne bese
Kêngê pêsîrên gewr
Dirêjkê devê me
Bese înat neke
Hê âzad nebûyî
Min bin ax neke.*

MEM XELÎKAN - 2009

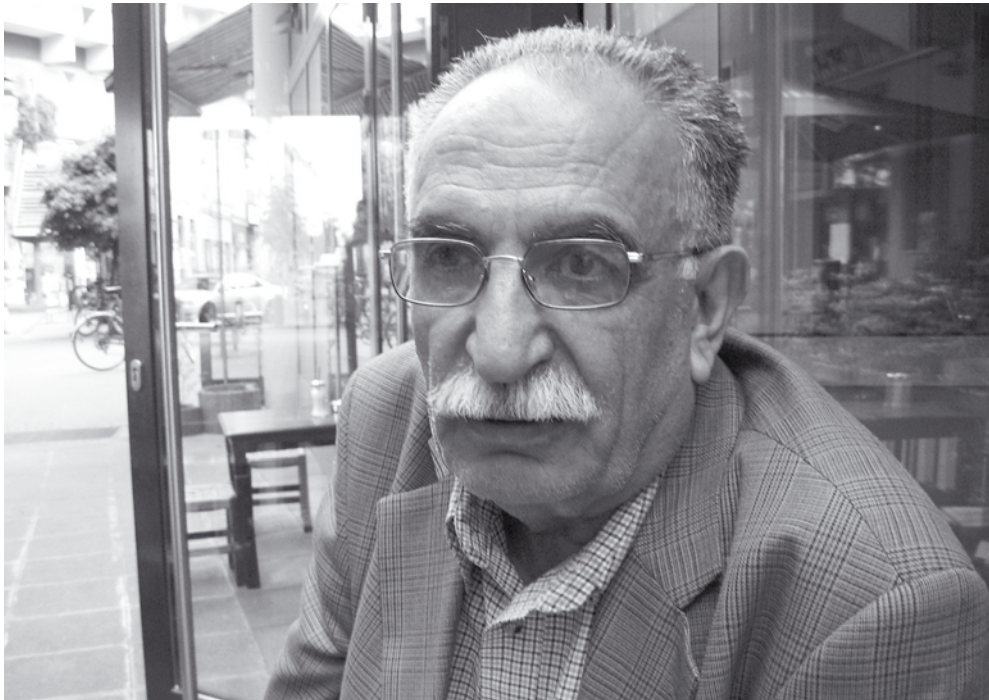
LI BERLINÊ KURDÊ BI NAVÊ RIZA BARAN NÎŞANA RÛMETÊ SITAND!

Roja 28ê Gulana 2009an, saet di 17.30 - 21.00an de, li navnîşana Jessnerstrasse 2 4-3 2, 10247an, li Berlinê di komcivîna ji aliyê Şaredarê Kreuzbergê Dr. Franz Schulz ve hat vekirî. Li pêşberî mêvanên hatin vexwendin, li ser jiyana û karên Riza Baran hate axaftin. Li gor agahiyên ku hatin dayîn Riza Baran wusa hate nasandin. Şaredar di gotara xwe ya dirêj de wusa got:

- Gelo ji bo çî me ev xelata daye Birêz Riza Baran û Riza Baran kî ye? Riza Baran Kurdekî ji navçeya Anadolîyê li bajarê Kirsehîrê di sala 1942an de, li gundê

Tavira hatiye dinê. Dibistana seretayî, navîn û heya lîsê li Kirsehîrê xwendîye. Cara yekem di sala 1963an de, ji bo xwendina xwe ya bilind hatiye Elmanyê. Li Hannover û Berlinê zanîngeha teknîkê qedandiye û bûye mihendîz. Lê wî li ser ew karê xwe nexebitiye û berdewam nekirye. Li Berlinê cara yekem ji bo xortên bîyanî dest bi mamostetiye kirye û di aliyê din de, di Sendiqata Mamosteyên Elmanyê liqê Berlinê kar kirye û pirî salan serokatiya mamosteyên bîyanî kirye. Di vê navbeynê de jî, cara yekem li dervayî welat di damezrandina Federasyona Komelên

Karkerên Kurdistanê de ciyê xwe girtiye û berpirsariya Komela Karkerên Kurdistan Li Berlinê jî dayê ser mile xwe.

Ew di nav Kurdan de cara yekem bû ku hatibû dervayî welat de jî ciyê xwe digire û wek siyasetmedar têye nasîn. Dema Partiya Keskan di sala 1978an de li Elmanyê sazû; ew bû endamê vê partiyê û heya îro jî endametiya xwe her berdewam dike. Ji sala 1995an heya 1999an di nav Partiya Keskên Elman de li Berlin/ Kreuzbergê parlamenter hatiye hilbijartin û ketiye Parlamena Eyaleta Berlinê. Di nav komele û saziyên biyanîyan ên li Berlinê de bi kar û barên xwe Bbrêz Riza Baran gelek baş têye nasîn.

Bes di nav karên wî yên hêja de ya me bêtir kêfxwes dike, ew e, ku Riza Baran

di navbeynê salên 2001 heya 2006an di şaredariya Kreuzbergê de serokatiya meclîsa bajêr jî kir. Wî bi ew kar û bar û çalakiyên xwe yên civakî, xelata em îro didin wî, wî ew zû ve heq kiriye. Lê ez, wê niha li pêşberî we didim birêz Riza Baran û wî bi dil û can pîroz dikim. Ji wî re jiyaneke rêj, tenduristiyeke baş dixwazim. Bila ew her dem bi rûmet û bextewar bijît!“

Piştî axaftina serok Dr. Schulz, wî ew gazî kursî kir û xelata wî dayê. Birêz Riza Baran bi axaftineke kurt spas kir. Paşê ji aliyê mêvanan ve ew hate pîroz kirin. Ji bo vê pîrozbahiyê ji aliyê şaredariyê ve şeveke çandî bi xwarin û vexwarinê heya dawiyê berdewam kir.

A. Balî

Berlin / 2 8.05.2009

PEZBIR

Fatê Hecî bangê bûkên xwe, Mircê Hecê û Eşê Ninê kir û got; da rawin, ro hatîyê nivro. Hun ê kîngê dest bi kar û barên xwe bikin? Rabin! Wan kurikana aş bikin! Pirşungekê û helîsekê pir bi ser êrdin. Bangê Hesî Totê, Mexmî Yêxip û Osî Yexip kin. Ma heri biringên tûj bi xwe re bînîn eger haribiringên xwe ne yê tûj in, ma bisûn. Bîrmekin, vê re bên, ma sênexen jî bi xwe re hunin..

Berbangî ye. Ji axê ku hênikîyê şevê şil kirî ye, bîna nanî teze û bînê bereketê dihat. Hewayê pak wek şîrî ku parzûn kiri bû. Bîneke teze ji roja nû dihet.

*

Hesî Mamê, xewê xwe ji şevîne bi şûnda nehat. Xwe kire nev kulevî xwe û piştî xwe da sêmer, cixareke pêca û keta nav ramanan. Virda û wêda seresibê bi zorê li xwe kir. Bangê dajoyê xwe Misto kir û got; da reba! Kerî xwe bar ka, giran û giran bi rê kevê! Ma tu bi pozî rojê re li gund bî. Misto kerê xwe bar kir û çû ba Hesê.

Hesê got; herê vî kavirî ku ma duh, ji nanê pêzbire re helbijartî bigre û hûne. Giran here! Pêz ramake. Misto keta nav pêz û kavir girt û ji Hesê re hanî. Kavir, berxê salê cunê bû. Devreş û dûvî xwe yî wek kevirî destarekî bû.

Misto li kerê siwar bû. Misto siwar bû bi

şûn de, Hesê kavir da ber Misto û lingên kavir li bin zikî kerê girê dan. Misto kete ser rê. Di dawîyê cîyayî inê gewr re dekat ser baxî Heskî Omer.

Ji alîyê bêx de bîna şelekên û cêmî bîrê Husî Canê xweş û xweş dihat. Xaniyên ser negirtî hing wang dawestine. Eger av, ji bîra ku kolan derkete, belki îro li vir zozanek habûya. Ji bo ku av derneket jîyan ji li vir dewlement nebû.

Li dawîyê gund Misto, rastî çend jinên ku berva fêzan diçûn hat. Yêkê ji wanan, ji Misto pirskir; Kix heyê? Kix pire?. Jinan persive Misto nepan û berva fêzan dana rê.

Misto wexte ku gehîştê ber Malê Herşid, kerê xwe dawestand û bang kir. Hêmîti Mistafê lawê Fatê Hecî ji hundirî malê derket û çu ba Misto. Kavir ji ser kere dîna û berve aşxanê bir. Dema ku Mistafê kavir dit, di ber xwe da kire piltî û pilt. Got çi eceb e?

*

Penc û şaş keriyên din jî di newala Pîrîkê de, di fêzan da bûn. Hesê doralîye xwe nêrî. Şivan, henê hing rekatine û Îsmealî Malê Hesî Qedê, Mastê Elê Simo û Eli Hecî Oxci yê li jor fêzan rûniştine cixare dikşînine. Mestî Elê Simo bang kir; Hesê! Wa çi telaşeyê? ma te dîsa bîra gund kiribe. Wêre cixareke xwe pipêçe.

Her çiqas şivanan ji hevdu pêz didizîn û yekcaran bi hevdu re şer dikirin xeresê jî, mafkeyên xwe baş bûn. Çimkî, ew ê li çolê hewciyê hevdu bûn.

*

Hesî Mamê demeke kin, li herdê Mestê û wanan dawastî û cixare xwe qedand bi şun da vegeerî. Kerî ji fêzê nalê pîrikê giran û giran rakir û hemêla cîyayî beşaxile kir.

Fêzên Nalê (Newal) Pîrikê, di tirejekê ku lêh kûr kirî da bûn û havînê wek fêz dihat bikaranîn.

Hewayê hênik bû. Hesê ji bo wê jî kulevê xwe yî hîn li nav milan bû. Li her pîstekî kulev rojêke bi tirêj nekiş kiri bû*. Demekê ki bi şun de beriyê kêrî cexe zîwên kir û li kerê xwe sîwar bû ku here ba Hecîyê Musê. Hes her sibekê ji biharê virda, diçû ba hecî Musê û teva hevdû xurînê dixwarin.

Hecî Musê kerîyê xwe, kerîyê mihen bi şîr bû. Hecê dît ku Hesî bervê tê, zanî ku ew sawê ci tê. Hecê miheke bi şîr girt û dut. Biroş heta nivî tiji şîr kir û bulxirê ku ji ber şivê duh mayî, avite nav şîr û Hês pa.

Hêsê silavê xwe da û xwe da ser kulevî Hecê.

Bi novê şîr danan ser xwe. Hecê tabaxe xwe derxist û da ber Hesê. Hesê cixareke okkalî pêca.

– Ê Hesê hûnê demekê ji xwe re kêf bikin. Ji xwe re, kavire berdî zîwên û bendê bipên.

– Va qirarê salekê ye, em ê li colê ne. Ma zivistan li hewşoyî beşaxila derbas kir.

Zivisteneke sar û bi berf. Imrê me di bin kulev û li ser erdê hişk de çû. Na, heqî ma jî heq be!..

Gur xêr bi me nedikir. Kûçikên me eger ne yê şer bûna, me kavir giştikê bi gur dana.

Ji civatê, sohbeten û ji zar û zecên xwe dûr, îsal cêre pir bû, her kavirek bû ga kî. Îna bike ku, endî quweta me nedigehiştê, em caxkinî.

Ji mal û hevalan dûrbûnê ne tiştêkî ku însan lê bi hawesî bike.

– Kesî ku pê re dengkî tune. Çend salan berê, sê û çar malan din jî, pezî xwe zivistanî li Hewşoyî Beşaxile bi xwedî dikirin. Hewşoyê Beşaxile wek zozanekê dibû. Her şev li hewşokî digêheştini hevdû û ken û henekê li navê bûn.

Hewşoyê Malê Utê, Male Mihî Reşê, Malê Elê Birê û malê Hacbekir. Îsal boş bûn.

Dunê bi insanan şîrine û dewlemend e. Hesê cixera xwe teva kir û got; wextînan kavira pevim, ma di ber birê tenekê xu bidin. Çiqas xudan ê wiqas hêsan werin birînê. Xatirê xwe xwest. Hes sîwar bû û kavir dan ber xwe û berve kaniye malê Hecê kete rê.

Avê kaniyê malê Hecê şor e, hêyanên pir jê hez dikin. Hesê pez av da bi şun ve berva mala Mistefayî Malê Herşîd kete rê.

*

Mêvanên ku ji bo xêrkirinê pezbirinê hatine yê li ser balifan rûniştine û piştên xwe yê

dana diwarî xaniyê Hecî Malê Herşîd.

Mixtarî gund, Hemê Hecî Elê, yî him çayê xwe vedixwe û him jî qala xwedîkirina pêz dike.

– Heyfê pêz! Heywanekî qutsî ye. Li ser çermî wanan ayêtên kitêbên qutsî hatine nivisandin. Jîyana me, va bi hezar salan ku pezî bi xwedî dike.

– Şivanî zenêatê pêyxambera ye. Hz. Musa û Hz. Îbrahîm şivanên jêhatî bûn.

Gotinên Hemê, Mamî Zexê Elê Ewê (Mamî Qolo) bi serî xwe testiq dikir.

– Ji kirasî me da bigre heta gora, şal, xali, baliv, lehêf, doşek, kulav, mast, rûn, goşt, post, çerm û germkirina malên me, hîn jî li ser pêz e.

– Herroj qîmeta pêz ê dikevê. Heriyê berê, serbiser pere dikir. Nuha jî dukanê bê-dil distînine.

– Di guna Osmanîyan de, kerîyê nêr, heta Samûlê cêre bi cêre dibirin. Revitîyeke bi zehmet bû. Bi mehan dewam dikir. Zikekî têr û yekî birçî bû. Li welatên dûr li welatên xerîb emniyetawan insanan tunebû. Li rê, gelek tişt dihat serê xwedanî pêz û şivanan. Hecîyê Gulê, bavê Fatê Hecî û Îdkî Eşê Asîyê li Yalovê wexte ku keriyê xwe dibere Stamolê, ji aliyê haydutên arnavut ve, bi du şivanên xwe ve hate kuştin.

Hesenê Malê Mircê silavê xwe da û xwe da kelekê Yêxipî Elê Qutê. Mistefê Malê Herşîd tebxê xwe cixelê direjê Hesen kir û got; çayê ji Hesen re anîn. Hemî Hecî Elê, silav da Hesen bi şûn de dengkirina xwe

berdewam kir.– Nuha jî kamyon û ewrû-payê bûyê moda. Ki ji male xwe radibe, dibê; ez herim Alemên an jî kamyonekê xwe bistînim. Milhesenî min jî îsrar dike, dibê; ez illahî herim Alemên.

Bêgûman, vê pêşvacûnê kes nekanê dawestine. Lê hertişt bi lez dibê. Xwedê soniyê me hunê xêrê!...

*

Wexta ku pez dihat birinê, kurikên li doraliyê cîhê ku pez tê birinê dicivin. Piranî ji wanan law bûn. Keçîk pir kêma dihatin. Heri berhevkirin ji keçîkan re eyîp bû. Ber gomên ku kavir tê da, dibûn, ciyên çetên lawîka. Lawîk qor bi qor kom dibûn.

Hemoyî Mokê seroktiya kurikên mehelê xwe dikir. Hejmarên wanan, gelek pir bûn.

Hemoyî, ji bo ku pir heriyê top kin, taktîkan dida çetî xwe. Hevalên xwe tema dike ku; ma ew lawên mehelên din nêzîkî gomê nekin. Hamo, bi endemên çetê xwe re digot; eger, we baş kar kir, ez ê her yekî ji we kevirkonikekî (kevkani) bidim.

*

Du çerçicîyan, erebên xwe yê hespan li cîhê gomê dawestandi bûn. Muj, leblebiyê ser bi şekir, şekirî lemuni, nenik û şe difirtin.

*

Jinan kavirê ku ji bo mêvanan û şivanan hatî serjêkirin ji hevdu derxistin û dana ser agirî kerman.

Jinan xirarên ku, heriyê ji bo ihtiyacên

malê tekîn, ji nav ser derxistin û birin gomê. Dema ku Mistafayî Malê Herşid xirar, di dest jinan da ditîn, bi çolê ket.

– Çirki ne!

– Malê li min bişewtinine!

– Heriyê zaten pere nekêye. *Min li kerî şêytên siwar mekin.* We bi xwe dît. Zivistanî, em şerpeze bûn. *Pere ketibûn sûriyê kera.*

Jinan deng nekîr û bi yê xwe kirin.

*

Şivanan dest bi bire kir. Her şivanakî kevirêkî reş girt û ling girê dan.

Her malekê deh panzdeh kavir anjî mîhên reş, ji bo heriyê reş, bi xwedî dikirin.

Heriyê reş ji bo senex, kulavên şivanan û ji bo kulavên rexistinê, ji bo gora, dolaxa, şalên ji heriyê reş û ji bo tevnê lazim dibûn.

Yaxibî Elîfê kavireki reş û çê girt û ling girê dan. Destê xwe avita nav heriyê û got; rind xudaye, ê bêzahmet were birîne. Osî Yêxip, kavirê xwe zû birî û heri avite ber Mistafayî Male Herşid. Mistefê, ji beriya xwe 10 keyme derxistin û da ser heriyê.

Şivanan du heriyên kavirên cê, şandin dukanê Husinî Qutê. Husîn parzing tiji lokum biskiwît û şekir fistik kir û da dest Mickî Malê Hacê.

*

Pezbir, heta nîvro bi şûn de berdewam kir. Dema ku bir qediya, şivanan dest û pîye xwe sûtîn û derbas hundir bûn. Ji bo ku

însan têhelên, li du oda sifre dagirtin. Li ser tawaxê, nanê ser sêle rêxistin û pilav li ser kirin. Duyê kavir, dane ser pîlavê û goşt dinan kelekê pîlavê û meşrefê tijî dew gerandin.

Li her du oda jî yî enî bi sal, dest pi xwarinê kir bi şûn de yên din jî li gor salên xwe kevçiyê xwe di şorbê mayrê re kirin.

Pirşung: Şorba ku serîsibê kewaniya li malê re dikeland. Pirşung ji êrd, rûn û ji nîskên hêşin ve dihat çêkirin.

Helîse: Helîse ji pirşunga bi mit bû!

Kix: Bişqolên pêz in. Dema nan lêdixistin wek ardu dihat bi karanîn. Li zivistanan jî di zovan da vêdixistin.

Kulav wêne

Kulevên rêxistinê. Ji heriyê hatiye cekiirin. Kulevên wang, edî meri zor dibîne.

Ew rojên li pîstî kulêv, xwedê Mitra temsil dikine. Mîtra, berî îslam Xwedê kurdan bû. Mîtra xwedayê rojê, şev û jîyanê bû. Ew, mergan diparêze, avan diherikîne, baranê dibarîne, parastina şivanan û dewaran dike.

Arlanda– Stockholm

Bi Elî Ciftci ve, em bergindê Ayşe Gul Kisabacak û Nuhî Hecê çûn. Berî ku em herin me Dr. Hatice Polat û Yusuf Polat li ser derîyê xwe, li malê Eli bi cih hiştin û em derketin ser rê.

Ma dêh li erebê kir. Elî, cavan li serî er-ebê derxê an jî bin min wang dihat.

Navbara min û erebê pir tune.

Bihar e. Şev nivê şevê. Xema kê xewa. Em ê hecanli û xenê ne. Hevalên ji Almanyayê ji bo konferens û şeva Bîrnebûnê werin.

Bihar e û şevên Swêdê ronî ne. Şevên bermurad in. Zindîyê li hevalan digire.

Dema ku me tekê erebê vedikir ji darên ku herdu keviyên rê dixemilîni ne dengên çûçikan dihatin. Çûçikên ku li heval û hogira digerin. Dengên çûçikên xwestak û demhatî yê pêl û pêl li ezmanan belav dibin. Şevên sipî ne.

Bihar e. Însên nakine xewê.

Kefê me li şunê ye. Em kilaman dibêjin. Min kilama Êmê Hemê got û hekata wê ku min di festivala gelên dunê yên kevn de stiraye ji Elî re behs kir. Civîn û festivalên xelkên dunê yê herî kevn ku li Karesuando, li Bakûrê Swêdê di sala 1979 da bûyî kir.

*

Hevalên Sam, dema ku em ê li Stockholmê, li cihê Sergelstorg di greva bircîbûnê de bûn (sal 1978), em naskirin û em dawetê festivalê kiri bûn. Ji bo protestoya bûyerên Maraşê, em ketibûn grevê.

– Em çûn Karesuando ku mehşer e.

Hevalên Sam, xelkên binecî (yerli) ji welatên din jî dawet kiri bûn. Ji Sovyeta, ji Amerika û ji Kanada. Ji Amerika û kanadê, Îndîyan hatibûn. Ji Sovyeta jî Sam. Dema şerê sar e. Sovyet û Amerika ê hevdû biwx-une. Sovyet û Amerika yê di musabaqe ke bi xwin û xuda ne.

Ji bo ku imkan û kuwetên xwe nişan bidin, her dewletekê bi barî kamyonan enstruman û dezge bi here hunî bûn. Her kafileke wanan, 50 an jî 60 kes bûn.

Em jî bi navê *Komala Karkerên Kurdistanê li Swêdê* çûn karasuando. Em boydax çûn. Ne enstrumenekî me habû ne jî dengbêj. Em sê reben. Lê, li nav gelê samîyan de, ji kurdan re sêmpatîyê ke mezin habû. Wanan dixwestin, em jî xwe bidin naskirin û derdên xelkî xwe ji dînê re nişan bidin.

Hevalên sam ji ma aktivîtên ma pirsîn. Ma got; em bêhezîrî hatin. Çimkî hevalên ku werin karên xwe derketin û kesên ku bi lez şûnê wanan bigrin û amadê bibin jî ma peyda nekir. Halbûkî, kesî me yî ku wê wextê kilama bê an jî li enstrumenekî lêxe tune bû.

Min got; ez ê kilaman bibêjim. Ez derketim ser sahnê û min destê xwe yî rastê da bin guhê xwe û hayê Emê Hamê kir.

Goç bi rê ket

Goç bi rê ket

Em xemilî bi rahêle dê ket ...

Bi kilamekê, me ji grupên din pirtir, çepik û sempatî topkir.

Sefî, Bilal û keç û lawê indian.

Dema ku em gehîştini Arlandê, ez bi lez, ji erebê dêhatim û berve derî ku heval jê derkevin meşim û Elî jî heta hîngê ereba perk dikir.

Min li tabloyê demhatin ên tayerên nişan dida mêze kir ku teyara hevalan hîng dênehatiye. Min nefese ke xe yê kûr heyne û hatima xwe.

Min carake din li tablo mêze kir. Ki yê li tablo nişan dida ku tayera Erbilê li seat 11.55 dêhatiye.

Hecanakê ez li berhevdû dinam. Min xwe şaş kir. Ji xwedê Elî cilê, li kelekê min pêyda bû. Min tablo nişanê Elî da û bi Elî re got: kek Elî, ez rast dibînim, bi min weng tê an jî Erbil bajare kî welatên dinê?

Elî demekê li tablo nêrî bi şûn da insanên ku ji gumrikê derdikêti bi mi niman-din û got; guh xwe bi serde û li kincên wan nan binêre! Rast, wan insanine bi kurman-

ci û sorani dengdikir û şal û şapik li xwe kirri bûn. Elî, bi çavênşil li min mezekir û got; Min ve roja jî dît! Min ve roja jî dît!

Halbûkî Elî, çend salan ber vê ji Arlandayê çûbû Başurê Kurdistanê lê dîsa jî hecanê pê girt.

Ma tabloyê demhatina teyaran nişanan hevalan dan û ew jî pir bê xenê bûn. Li tabloyê demhatina teyaran bajarên wek Paris, Frankfurt, London û Roma jî habûn.

*

Nuhî Hecê ji derî gumrikê mina şewkekê derket. Karî ku dikê ne harcê herkesekî ye. Wan karanan, karên zaningahên ku bi destî dewlêtan finansê dibin e.

Ma heval heyran û li erebê sîwar bûn û çûnî mala me. Bi rê da axaftine me ê bes li ser Erbilê û Kurdistana başur bû. Şeva me xweş, bi Erbilê heta xemilandin.

Seyfi Dogan

Deştê Lykaonia herema Axylonê û gundê Drya

Deştê Lykaonia herema Axylonê û gundê Drya.

Eger yekî, hezar salî ber vê namêk ji Xelika re bişanda adresa wek jor bini-visanda.

Ez bûme mêvanê festivale Xelika. Bi hezaran insan, keç, law, bukên teze, kal û pir.

Ji her welatî dunê insanên xelika habûn. Ji Swêd, Alemên, Kanada, Avusturya, Finlandiya, Holandê, Fransê, û welaten din. Însanên Xelika bune yek, ketin destî hevdû, gowend kişandin, kilam gotin û hevdû naskirin.

Bawer dikim ku armanca festivalê yek jî ew e ku insanên me binê ba hevdû.

Cimkî îro insanên me li her wela-tekî dunê belabûne û ji çand(kultur) örf û adetên xwe dûr dijinêne. Piranîyê cîvanên ku li festivalê başdar bûyî, ji derve welat hatibûn an jî li derve yî hati bûn dunê. Gerek armanca festivalê van cîvanana bi mirascandiyê xwe û kokên xwe re hûne ba hevdû. Ew kokên xwe nasbikin. Bi xwudiyê nasnameke domdar bibin.

Sergî(pêşengeh) yê wênan û tiştên kevn û berhemên Filiz Ateş û hevalên

we bi rast ramanên hêja bûn. (ji bo wê jî henek peşniyarên min hene. Ez de wanan li dawiyê nivisê rêz kim).

Helbijartine cihê ferstivale bi rast serkeftineke bi serî xwe bû. Cîhekî fera, cîhekî ku navî deştê Konyê teyid dike, cîhekî deşt û wekî text û li kanîyê jêrî û li ser cîmen. Da werê baxtiyar mebê!

Li festivalê, atmosfereke germê ku li Xelika dihat habû. Herkeskî rehat, azad û bi xwebewar herekat dikir. Li cihên fera li ser cim keç û lawan qor bi qor gowend dikşandin û henan jî li peşangehe Filiz Ateş û hevalên we dinerîn.

Li festivalê min ruhê xelikayî ku xwe zû û zû nîşan nada dît. Ruhekî demokrat, xwebawar, neyî xag, azad û serxwebûn.

Ruhekekî li berxwedide. Ruhekî ku ji heqê neqekîyê derketî û derdikeve û

hakîmê rewzê xwe. Ruhekekî bawarêyê xwe bi hes û aqile heyî. Ruhekekî ronakbîrîyê xwe bi înad. Ruhekî ku ronakbîrîyê xwe mitewazî. Ruheke kî cesaretê xwe li zemên belavkirî.

Meri dikanê rêngdaran zêda bike lê, ez li wir dawestim. Tabîî hatina vê merhelê bi kar, zehmet û bi xuyê hanîyê bû. Bi hendikîyê nebû. *Nêynika meri berhemên xwe ne. Şorê tu hêjayiyên xwe tune!* Ronahîyê rojê mêla min kişand. Ronahîyêke germ û nerm. Ronahîyêke ku hundirî insanan ferah dikir û intensîv û li ber çavan. Ronahîyêke nêzik min a hevalakî, reynê dest, di govendê keve anjî tevhevdu bigere. Di berîyê xwe ke. Ronahîyêke intensîv û amade.

Kemasîyêke festivalê pir girîng ha-

bû- Pakijî. Bi rast, ew dîmêne li Xelika ne dihat. Ne Xelika, li tu derên nedihat. Cihê ku festival lê pêkhatî, keski bi şuret, di bin qelêre da cihîştî bûn. Gercî belediyê pakiş kir, lê cîma ma kulturê pakişiyê peşda nebirîyê. Cîma em tiştên ji bermayî yanê çopê xwe li cihên xwe cihîtilinî an jî di ser serî xwe re niştikinî. Çîma em hîng wek goçberan hereket dikinî. Cîma hundirî malên mê pakiş doralîyê malên me qelerî û gemarî. Cîma ey gelo!

Komitê festivalê karakî baş kiri bû û li deme festivale ji ew karê berdewam kirin. Mala wanan ava be. Pir roja bibînin.

Mem Xelîkan, heta dawiyê festivalê ji bo ku kemesîyêk cênebe li berxwedî-

da û ji derekê dimeşî derekê. Fotograf dikşandin. Cîvanên di komitê da pê didanişîn.

Mêvanên ku hatî, bi rehat dikirin û ji wanan re kala festivale û gund dikir.

Navarokê festivalê qelav bû lê meri dikane hîn jî dewlement bike.

1- Rojê festivalê, serî sibê, pakişiyeye li nav gund tertip bikin. Hemî gundî tevê bibin.

2- Ji pakijiyê bi şun da, Li cîhên ku ji aliyê belediyê da hatiyê tespît kirin da dara danîn.

3- Li cîhê festivalê konekî reş dagrin û hundirî kon bixemilînin.

4- Agirekî sîn sînê dadin

5- Aksesuwarê şivên peşkeşkin

6- Beranan arang kin

7- Bîdonên çopê li cîh festivalê bi cîh bikin.

***Hereme ku eşîrê Xelikê(xelika jor) konî xwe li ser vekirî yê, di gunê yûnanîye re bi re digotin Axylon. Mana wê cîhê bêdar e.

Cîhê ku gundî Xelika li ser ava bûyî navê xwe yî bi yunanî Drya bû.

Bi yunanî mana Drya, Darberû yê (bi tirkî meşe ağacı).

Di mitolojiyê yûnanîye da Dryad henê.

Dryad pêriyên dara ne.

Dryada daristan ji talûke û sawitan-dinê diparêstin.

Sifatî Dryade bi şeklê jinanana tê tasvîr kirin.

Cimkî jin Xwedayên bereketê ne.

Seyfi Dogan

Kurd û pirsar zimanê standard

Mueyed Teyib

Li seranserê cîhanê nêzîkî 6000 ziman hene. 50% ji van zimanan ji layê 10.000 û kêmtiran dihêne bi kar înan û gelek ji wan ber bi nemanê ve diçin. Ji hemû zimanên cîhanê jî bi tenê 5%-ê xwendin û nivîsîn pê dihête kirin, anku nêzîkî 300 zimanan. Ji van 300 zimanan jî - herçend çî hejmar li ber destê min nînin- lê ne pitir ji 100 zimanan hene ku berî pitir ji 500 salan xwendin û nivîsîn pê hatiye kirin. Zimanê îngilîzî yê ku evro li seranserê cîhanê bi kar dihêt berî 500 salan pê hatiye nivîsîn, zimanekê wekî zimanê rûsî bi tenê berî 400 salan bûye zimanê nivîsînê.

Zimanê kurdî

Zimanê kurdî bi hemû zarava û devokên xwe ve, zimanê neteweya kurd e û vî zimanî rolekê mezin di parastina nasnameya kurdî de gêraye û herdem sengerekê sext bûye li hemberî hemû hêriş û pêkolên bihujandin û asîmîlasyonê û wek çiyayên Kurdistanê, xwe û hebûna neteweya kurd jî parastiye û bi dirêjahiya dîrokê zimanê xem û xewn û hîvîyên me bûye û şakarên bilind pê hatine nivîsîn. Di dîroka her zimanekî da, roja nivîsîn bi wî zimanî hatiye kirin, rojeka geş û dîrokî ye û wek werçerxaneka mezin dihête hijmartin.

Kengî nivîsîn bi zimanê kurdî hatiye kirin?

Derbarey Baba Tahirê Hemedanî he-ta evro jî bigirûvekêşk heye ka aya zimanê çarîneyên wî yên ku piştî çarsed salan ji mirina wî hatine nivîsîn, zaravayeka farsî ye yan zimanekê serbi-xwe ye yan jî yek ji zaravayên kurdî ye û li ser vê pirsê dîtînen cuda cuda hene. Di dîv Baba Tahirê Hemedanî de kî dihêt ku bi zimanê kurdî nivîsiye û çî guman li ser kurdîbûna zimanê wî nîne?

Şerefxanê Bedlîsî di Şerefnameyê de navê şairekê kurd diîne ku 100 salan pêş Melayê Cizirî jiyaye û navê wî »Mîr Ye'îqubê Zerqî« bû û xelkê mêrdînê bû û

dibêje ku wî dîwaneka şîirên kurdî hebû û şîirên wî îşîrên dînî bûn û di nav xelkî da gelek belav bûn. Lê mixabin heta evro jî çî şîirên wî negehiştine me û jî ber hindê destpêka nivîsînê bi zimanê kurdî vedigerîte serdemê Cizîrî û Feqiyê Teyran, berî nêzîkî 500 salan. Bi gotineka dî zimanê kurdî û Îngilîziya modern bi hev re bûne zimanên nivîsînê û kurdî 100 salan berî zimanê rûsî bûye zimanê nivîsînê.

Lê jî ber ku kurd ne xudan dewleteka neteweyî ya serbixwe bûne û senterekê wan yê desthilatê nebûye, ew zimanê Cizîrî pê nivîsî nebû zimanê hemû neteweya kurd û di dût de û her çend demekê gelek dirêj jî vekêşa. Nivîsînê bi zarav û carna devokên dî yên kurdî jî dest pê kir û eve kurd bûne netewe û heta evro take zimanê standard nebûye, bi wateya »ew zimanê seranserî yê neteweyek pê dixwîne, pê dinivîse, têdigehe û di karûbarên fermî da bi kar diîne« û evro jî wekî berê pitir ji zaravayekê di nivîsîna edebiyat, karûbarên fermî û xwendin û nivîsînê de bi kar dihêt û jî hemûwan pitir jî kurmanciya jorî û jêrî ne ku di hemû navgînên ragihandinê de »radyo, televîzyon, rojname û kovar û htd.« bi kar dihên û li herêma Kurdistanê Îraqê bi herduwan jî xwendin û nivîsîn li xwendingehên fermî pê dihête kirin û di nivîsarên fermî û mîrî de jî bi kar dihên, her çend kurmanciya jêrî pitir bi kar dihêt jî ber ku ew zûtir ji kurmanciya jorî bûye zimanê xwendingehê û hejmara pêaxêvan jî pitir e ji hejmara pê-

xêvên kurmanciya jorî li Kurdistanê Îraqê.

Lê nebûna take zimanekê standard bi dirêjahiya dîroka nû ya neteweya kurd çî car nebûye egera ku her hemû kurd bi zarava û dîn û mezhebên xwe yên cuda cuda jî ve hest neken ku her hemû kurd in û her hemûwan jî yek dîrok û yek çare-nivîs heye. Ne tenê eve belku tenanet ew kurdên zimanê xwe jî jî bîr kirine xwe her bi kurd zanîne û wan di rêka serfiraziya kurd û Kurdistanê de canê xwe pêşkêş kiriye û evro bi dehan hezaran kurd hene ku pitir ji 200 salane ew ji Kurdistanê dût bûne û wan zimanê xwe jî bîr kiriye, wek kurdên Urdunê, Sûdanê, Şamê û gelek cihên dî, lê ew dîsa jî xwe bi kurd dizanin û dilê wan bi serkeftinên Kurdistanê şad û bi karesatên wê jî birîndar dibe.

Kewate tiştê ku behdîniyekî, hewramiyekî, feyliyekî, sineyiyekî û soraniyekî û zazaiyekî û kurdekê şîî û sinî û êzîdî û kakeyî û elewiyekî bi pêk ve girê dide ne zimanê standard e. Belku hest e û wekî çawa wî hestî bi dirêjahiya dîrokê yekîtiya neteweyî ya kurd parastiyê her ew hest jî dê wê yekîtiyê di paşerojê de jî parêze û eger em xemxwerên wê yekîtiyê ne diviya em kar ji bo bihêzkirina wî hestî bikin, ne lawazkirina wî wekî hindek kes di danûstandin û nivîsînên xwe de derbarey zimanê standard dikin.

Ev danûstandina germ û gur ya ku evro li Kurdistanê û derveyî Kurdistanê li ser zimanê standard yan jî bi navê zimanê standard dihête kirin ne tiştêkê nû ye û reh û

rêşalên wê vedigerine berî pitir ji 60 salan. Lê tiştê nû û xeter ew e ku çî cara wekî evroke ev babet bi vî şêweyê nizim, kirêt, tund û tîj û demargîr nehatiye gengeşe kirin. Mixabin yê agirê vê gengeşeya ku bêhna fintneyê jê difire xweş dikin ne xelkekê nezan û asayî ne belku ew rojnamevan, nivîser û rewşenbîr in. Lê xweşbextane heta nuke siyasiyan xwe dûr ragirtiye û ew bi aşkerayî beşdar nebûne, eger ne, bi rastî jî da akamên gelek tirsinak hêne pêş.

Di gengeşeya zimanê standard da evro dû araste hene:

1. Arasteya sepandina zaravaya kurmançiya jêrî wek take zimanê standard û erşîfkirina hemû zaravayên dî. Pîçekê zelaltir rê li kurmançiya jorî girtin ku li xwendîngihan bête xwendin û di nivîsarên fermî da bête bikarînan û di vî warî da gelek cihên fermî, wek zankoyan û wezaretan, bê ku biryarek jî hebe, ev çend bi cih îname û ji bo şagirdekê kurdê kurmançixêv çênabe ew bi kurmançiya xwe nameya xwe ya masterê yan diktorayê li zankoya Hewlêrê binivîse lê di eynî demê da şagirdekê Hewlêrê yan Silêmaniyê azad e nameya xwe bi kurmançiya jêrî pêkêşî zankoya Dihokê bike.

Kewate hinek layenan briyara xwe da ye û di praktîkê de jî pê dikin. Ev araste ye her çend bangeşeya hebûna pitir ji zimanekê standard wek gefekê li ser yekîtiya neteweyî ya kurd dibîne û eve aşkeratirîn ergumentê wê ye. Lê mirov di gotin û nivîsînên gelek ji piştevanên vê

arasteyê de risteyên weha dibîne: »Me çî ji parçeyên dî yê Kurdistanê nîne û di vê pirsê de diviya em rewş û kawdanên herêma Kurdistanê Îraqê bi tenê li ber çav bigirin« yan »Li Kurdistanê Tirkiyeyê 85% ji kurdan bi kurdî naaxivin!« yan »Li sûriyeyê û Tirkiyeyê zimanê kurdî neşêt bergiriya zimanê tirkî û erebî bike« û gelek gotinên dî yê hemû sinor derbaz kirin û ne hêjayî hindê ne em wan berçav bikin.

Ez bi xwe nizanim çawa mirovekê xemxwer li ser yekîtiya neteweyî ya kurdî dişêt bêje ku kurd li Tirkiye û Sûriyeyê ber bi nemanê ve çûne û diçin, di demekî de tirk bi xwe vê dawiyê danê bi hebûna kurdan didin û çend gawek jî ji bo rewşa bikarînan kurdîyê li Tirkiyeyê havêtine

Tiştê herî balkêş li dev alîgirên vê arasteyê ew e ku piraniya reha ji wan, eger nebêjim her hemû, dixwazin zaravaya wan bibe take zimanê standard û ew di gengeşeya xwe de jî -ne hemû lê gelek ji wan- gelek tund û tîj û demargîr in û ew her dîtineka muxalîf bi dîtineka »herêmçî«, »diyalektbaz« û carna bi »caş« jî tawanbar dikin û piraniya wan jî nivîser û rojnamevan in û akademyên bispor di warê zimanzaniyê de di nav wan de kêman.

2. Arasteya pitir ji zimanekê standard. Layengirên vê arasteyê ji kurdên xudan zaravayên cuda cuda ne û mirov di nav wan da mehabadî, sineyî, feylî, hewlêrî, silêmanî, zazayî û htd. dibîne, lê piraniya reha ji wan kurdên kurmançî jor in ji ber ku ew pitir in û ev babate jî pitir ji wan digire.

Ev arasteyê hebûna pitir ji standardekî bi encamekê siruştî yê dîrok û cografyaya Kurdistanê dibîne û ew sepandina zaravayekê û rêgirtin li ber zaravayên dî bi karekê entîdemokrat û dijî prensîpên mafên mirovî dihejmêre û bicihanîna biryareka weha bê dijberiyeka berferêh nabe û hîngê di viya hikûmeta herêma Kurdistanê pena bibê ber zebr û zengê û ev jî ne di gel siruştê hikûmeta Kurdistan digunce û ne jî di desthilata wê dea dibe. Û serkirdayetîya siyasî ya Kurdistanê ji hindê hekîmtir û dûrbîntir e bikeve di şaşiyeka weha de û belge jî ew e ku her hemû hêzên siyasî yên kurd di ragehandina xwe de her du kurmançiyên bi kar diînin û hindêk zazayiyê jî.

Tiştê balkêş li dev alîgirên vê arasteyê ew e ku piraniya wan di gengeşeya xwe de aram û hêmin in û di nav wan dea akademyên bîspor di warê zimanî de hene û wek me li destpêkê jî gotî ne hemû kurmanç in, wek Dr. Emîrê Hesênî, Profesora Wîrya Omer Emînî û gelekên dî. Her wesa ew di danûstandina xwe de dîtina muxalîf bi gotinên sivik wek »herêmcî« û »piyawî desthilat« û »dîyalektbaz« û htd. tawanbar nakin.

Zimanek û du standard

Ez ergumentê ku eger neteweyê kurd take zimanê standard nebe, dê yekîtiya wî di gefê de be rast nabînim, ji ber ku gelek netewe hene take zimanê wan yê standard heye lê ew neşyaneyekîtiya xwe pêk bînin. Neteweyê ereb ku pitir ji 250 milyonan e

û li ser pitir ji 20 dewletan belave, yek zimanê xwe yê standard heye, lê wî zimanî heta evro, ne tenê du dewletên erebî nekirine yek, belku heta nuke neşiyaye peywendiyên van dewletan bi hev re jî asayî bike. Serbî û bosniyan yek zimanê standard hebû, lê ew nuke ne tenê du neteweyên cuda ne, belku du neteweyên dijmin in û di şerê di navbera wan da rûdayî tawanên weha mezin rûdan ku hemû mirovayetî pê êşa û di hawara wan de çû.

Berûvajî, bi dehan nimûne hene ku pitir ji neteweyekî û zimanekî lê hene û di ser hindê re ew bi hemahengî û harmonî dijîn û ev pîrneteweyî û zimanî çî cara nebûye gef li ser yekîtiya neteweyî û nîştîmanî ya wan, wek Swîsrayê ku çar ziman tê de fermî ne û wek Fînlândayê ku du ziman lê fermî ne û wek yekîtiya Ewropayê ku hemû zimanên wê bi yek pile û paye zimanên fermî ne.

Ji van nimûneyên jorî baş diyar dibê ku tiştê yekîtiya neteweyî û navneteweyî diparêze ne yekbûna ziman, dîn û kulturana e, belku ew peywendî ne yên li ser binemayên demokrasiyê û rêzgirtinê li mafên mirovî ava dibin, her vê çendê jî weha kiriye ku eve pitir ji 200 salane yek şer di navbera du dewletên demokrat de rû nedaye û firezimanî û kulturî û dînî jî çî caran di welatekê demokrat de nebûye egera şer û nakokî û xwînriştinê.

Ne dîr li vê rê pirsîyarek bête pêş ku ew nimûneyên min înayîn nimûneyên fireneteweyî bûne û aya neteweyek heye ku pi-

tir ji zaraveyeka wî bûne standard û xwendin û nivîsîn pê dihêne kirin? Belê çendî ziman hene ku pitir ji zaraveyeka wî bûne standard. Zindîtirîn û serkeftîtirîn nimûne jî »zimanê nerwîjî« ye ku du zaravayên wî »Bokmål« û »Nynorsk« bi yek pile û paye zimanên fermî ne û tenanet li ser bergê pasporta wan jî navê nerwîjî bi herdu zimanan dihête nivîsîn »Noreg« û »Norge«

Bo çi li Nerwîjê du zarava bûne standard?

Çawa ev herdu zarava bi awayekê fermî di karûbarên giştî de bi kar dihên? Ji bo bersivdana van pirsiyaran ez bi fer dizanim ku hindê li ser ezmûna Nerwîjê rawestim.

Nerwîj

Şaneşîna Nerwîjê dikeve bakûrê Ewropayê û yek ji welatên Skandinavyayê ye. Bi rûberê xwe ve pitir ji 100 hezar kilometrên duca ji Îraqê biçûktir e û çar milyon û nîv mirov lê dijîn, wek gelên swêdî, danmarkî, îslandî koka wan jî vîkîng in. Li sala 1300-a zayînî Danmark Nerwîj û Swêdê dagîr dike. Li sala 1500-ê Swêd xwe rizgar dike lê Nerwîj dagîrkirî dimîne heta sala 1814-ê ku Fransa wê ji Danmarkayê cuda dike, lê wê dike parçeyek ji Swêdê, heta sala 1905-ê ku wê serxwebûna xwe ragihandî. Li Nerwîjê du zaravayên nerwîjî -her wek me gotî- digel zimanê samî fermî ne. Bokmål ku zimanê 87% ji xelkê Nerwîjê ye li başûrê wê bi kar dihêt. Nynorsk zimanê 12% ji xelkê ye û ew li

bakûrê wê bi kar dihêt. Samî zimanê 1% ji koçerên Nerwîjê ye û ew jî li bakûrî dijîn.

Çawa du zarava bûne standard?

Dema Nerwîj li jêr desthilata Danmarkê bû zimanê danmarkî zimanê fermî bû û nerwîjî bi tenê zimanê axiftinê bû. Piştî ku vê rewşê pitir ji 500 salan vekêşayî, nerwîjiyan li sala 1830-ê daxwaz kir ku ew bi zimanê xwe bixwînin. Ew li sala 1885-ê mil bi milê danmarkiyê bû zimanê fermî û ew ziman bokmål bû. Bokmål gelek ketibû jêr kartêkirina danmarkiyê û bi tenê li başûrê Nerwîjê bi kar dihat û xelkê bakûrî bi zaraveyeka dî diaxiftin.

Du zimanzanên nerwîjî »Ivar Aasen« û »Knud Knudsen« hatin teklîf kirin ku zimanê nerwîjî bi serûber bêxin. Ivar li gundan geriya û peyv û edyomên resen yê nerwîjî kom kirin û rêziman nivîsî. Knudî jî hewil da nerwîjiyê ji danmarkiyê pak bike. Herdu proje ji bo perlemanê Nerwîjê hatine pêşkêş kirin û li sala 1929-ê perlemanî biryar da ku herdu bibine zimanên fermî li Nerwîjê.

Yê Ivarî amadekirbû »Nynorska« anku nerwîjiya nû bû û yê Knudî jî ma »bokmål« anku zimanê kitêbê, ji ber ku berî hîngê jî pê dihate nivîsîn û kitêb pê derkeftibûn. Ji hîngê were û heta evro jî çi arêşe dernekeftine û di ser hindê re ku nynorska zimanê bi tenê 12% ji xelkê Nerwîjê ye, lê wekhev e digel bokmâlê û gelek nerwîjî yê »nynorsk« ne zaravaya wan e jî wê dixwînin, pê fêr dibin û siya-

seta dewletê ew e ku her nerwîjîyek herdu zimanan bizane û gelek kar hene eger mirov herduwan nezane neşêt bi dest bêxe. Li jêr çend hijmar û statîstîk hene ku pitir belavbûn û bikarhatina wan diyar dikin:

Nerwîj dabeş dibe ser 20 parêzgehan: 16 parêzgeh; zimanê wan bokmâl e. 4 parêzgeh; zimanê wan nynorsk e. 432 belediye hene: 160 belediye; bokmâl 114 belediye; nynorsk 158 belediye; herdu ziman

Li sala 2006-ê »617.237« qotabî li xwendina seretayî bûn û ew bi vî rengî li ser zimanan belave bûn:

87% bokmâl

13% nynorska

10% têkel

Rojnameyên seranserî:

89% bokmâl

6% nynorsk

5% têkel

Min ji rojnamevanekê nerwîjî »Georg Kristiansen« ku dostekê gelê kurd e pirsî »Eger perlemanê we li sala 1929-ê biryar daba ku yek ji wan du zaravayan fermî b, ne herdu, da çi be?« Wî got: »Ew biryar da biryareka entîdemokrat be û biryarên entîdemokrat jî bi dirêjahiya dîrokê bûne egera arêşe û nakokiyên û gelek caran xwînriştinê jî.« Paşî pê ve çû û got: Eger me weha nekiriba, ez dûr nabînim ku nuke nerwîjî du netewe ban û Nerwîj jî dû dewlet ba. Kewate cot-standarbûna zimanê nerwîjî

yekştiya neteweyî ya wî parastiye û ew dîtina hindêk kurdan heyî ku dustandardî dê du neteweyan pêk îne dîtineka nerast e û bi baweriya min û çi bîngê ji bo nîne.

Li dûmahiyê min divêt bêjim ku ez sepandina take zimanê standard, êdî her zaravayeka kurdîyê be, li ser hemû neteweyê kurd, ne evro û ne jî di paşerojê de rast nîzanim yan di pêçêbûnan de nabînim. Di heman demî de ez dizanim firestandardiyê jî arêşeyên xwe yên mezin û aloz hene. Lê min guman nîne eger em bi niyeteke pak û bi canekê zanistî û babetiyane û dûr ji demargîriyê danûstandineka ciddî bikin û pena bo ezmûna gelên zimanên wan firestandard in û bo şareza û bisporên kurd û biyanî bibin, dê çareyên baş bo hemû pirsên hilawîstî hêne dîtin.

Têbînî: Kulturnameyê ev nivîsar ji hejmara 46-ê ya koavar Peyvê wergirtiye û ew aniye ser tîpên latînî. Muyed Teyib, ji bilî ku yek ji helbestvanên herî navdar yên başûrê Kurdistanê ye, ew herweha berpirsiyarê weşanxaneya Spîrêzê ye û endamê Akademiya Kurdistanê ya li başûrê Kurdistanê ye.

Jêder: www.kulturname.com

Li ser koka mîren Ezîzan û Diyadîn- li Bedlîsê

Jordan

Li gor riwayetên kesên eşîreta Rojkî (yek roj, rokê da) ji yekitiya 24 eşîretên kurd pêk hatiye. Ev 24 eşîretên han rojekê li ciyekî navê wê Tab ê li derûdora Xwêt ê (Huvît; li rojava (roava) berhev dibin û vê yekitiyê pêk tinin. Ev civaka han ya ji qebîleyan pêk hati, pişt re bi ser du şaxên giring ve belav dibe. Bilbasî û ya diduyan re ji Qewalis hatiye gotin. Gotinên Bilbas an Bilbis û Qewalis (Kavalisi) jî, navê du gundên mîrekên Hekkariyê ne. Li gor riwayeteka din jî, ev herdu gotinên han navê du qebîleyên ji eşîreta Baban in.

Ji bo rêvebiriya kar û barên xwe yên hunduri Mîrek helbijartin.

Rojkîyan Bedlis û Hezo bi تمامی sitandin û ev herdu navçe weki mîrekiyên serbixwe û xwediyên wan ên esli bi rê ve birin, mîrê wan ê ku desthilata wan di destê wi de bû û kar û barên wan dimeşand, çû rehma Xwedê. Lê tu zarokên wi yên ciyê wi bigrin, li pê neman. Vê rewşa han, rê da ku di navbera Rojkîyan de têkilhevi derkeve. Serokên wan li ber hev seri netewandin.

Piştî ku demekê rewş bi vi awayî ma, serokên eşîret, qebîle û malbatan li ber vê rewşê geriyan û xebitîn ku çareyek jê re bibinin. Rûniştin û bi hev şewirîn, di dawiyê de biryar dan ku, ji bo bèn di nav wan de bi cîh bibin, biçin ba du birayên navên wan Izzeddin û Diyaeddin ên ji nesla Sultanên Kisrayê (Hukumdaran sasanîyan) yên li Xelatê (Ahlat) rûdiniştin. Bi vi awayî, wan ê ji van herdu birayan kijan kêri meşandina kar û barên xelkê tên, ew tecrûbe bikiraya û hin bibûya; dê wi ji bo mîrekiya xwe helbijartina. Ji bilî vê jî dê bi dil û can rî'ayeta wî bikirina ku wi Ji bikariya welat pêş da bibe û bî destekî hesini li serê wan kesên rêzaker û şerfiroşan bixistaya û dadgeriyê bi şêhineka rast dipîva bi rê ve bibira.

Ji bo ku vê ditin û niyeta xwe cîbicî bikin, heyetek ji giregirên eşîreta Rojkî pêkhati, çûn Xelatê û bi qebûlkirina ji aliyê wan herdu kesên esil ve serfraz û serbilind bûn û wan bi awakî qedir û siyanet anin Bedlisê. Di dawiyê da, Izzeddin ji bo

Bedlîsê û Diyaeddîn jî ji bo Hezoyê hukumdar helbijartin.

Hat dîtî ku xelkê Bedlîsê ji Izeddîn zêdetir, hêdî hêdî meyl û sêdaqeta wan ber bi Diyaddîn ve ye. Xelkê Bedlîsê ji Izeddîn sar bûn, nefret Jê kirin û li hemberî wî qet evinek di dilê wan da peya nebû. Diyaeddîn Jî ji vê rewşa lê hatî, îstîfade kir; bi taybetî dema ku zanîbû helwesta gelê Bedlîsê li hemberî wî di sewiyeke herî li bar û bilind de ye. Ji bo ziyareta birayê xwe çû Bedlîsê. Li wir, pêşwaziyek gelek baş lê hat kirin, rêz, qedir û mêvan-perweriyeke mezin dît. Herdu birayan di nav daristan û bahçeyên dewlemendên Bedlîsê de, demên xweş derbas kirin, di nav aheng û şahiyên xwe de çûn civin û meclisan. Vê rewşa han mecal û fîrset da Diyaddîn ku bizane, xelkê Bedlîsê ji gîregiran hidre heta xelkên rêzê meyl û sêdaqeta herkesê bi wî re ye. Ji bilî vê, av û hawayê Bedlîsê jî tesîrî wi kir. Ji ber vê, Mîrektîya Bedlîsê xist serê xwe. Piştî Diyaeddîn bi parêzkaren keleyê re li ser tertîbateke wiha li wev kirin: Bêguman dema ku ez ji bo vegerê ji kela Bedlîsê derkevim, dê birayê min jî bo bi rêkirina min ji keleyê derkeve. Ez ê wê çaxê ji bo bihaneya bîrkirina tişteki xwe keleyê de, paştî vegerim. Dema ku ez bikevim hundur, dê hûn deriyên keleyê li ser birayê min bigrin û ez jî dê bi vê fîrsetê keke bistînim.

Wext derbas bû û dema vegera Diyaddîn

hat. Ew jî çû ba birayê xwe û îzna vegera xwe ya Hezoyê jê sitand. Izeddîn jî ji bo rêxistina birayê xwe derket derveyê keleyê û bajêr. Piştî qasekî meşîyan, Diyaddîn li birayê xwe zivirî û jê re got ku wî hingustîla xwe li keleyê Ji bîr kiriye û ji bilî wî jî kesek ciyê wê nizane. Eger ew destûrê bide û qasekî li vir xwe mijûl bikin, dê bi xwe biçê û bîne. Li ser vê, Izeddîn dawxaza birayê xwe qebûl kir û li wir sekinî; bi nêçîrê ve mijûl bû û ma li hevîya vegera birayê xwe. Diyaddîn ket hindurê keleyê û çawan bo hev kîrbûn, bi wî awayî kir û deriyê keleyê li ser birayê xwe girt û piştî jî ji birayê xwe re xeber şand û jê re wiha got: Xûyên baş di nav du brayên de ewê ku birayê min li şûna min de çend rojên xwe li Hezoyê derbas bikê. Di vê navberê da, ez jî li Bedlîsê bimînim û ji xweşî û sipehîtiya av û hewayê wê îstîfade bikim.

Li hembêr vê rewşa han destên Izeddîn di paşla wî de man û hîleya birayê xwe hesiya. Bi vi awayî, Izeddîn neçar ma, çû Hezoyê û rêveberiyê vî welatî girt dest xwe. Belê, Mîrên Hezoyê ji nesla vi mîrê ne û ji ber vê bi navê **”Ezîzan”** hatine nas kirin, Mîren Bedlîsê jî ji nesla **Diyaeddîn** in û ji ber vê ew jî bi navê Diyaeddîn hatine nas kirin.

Çavkanî:

ŞEREFNAME (Weşanên Apecê, 1998.)

li balkon rûniştîme
hewayê tam li gorê heşe min e
hîv hîng nehatîyê
hêstirkên dihilîzine
û hêstirkên tirijêne
li ber min kaxiz û pênuş
lê kêmasiyêkê heyê

pitpitikê li doralîyê lambê dans dikine
û dikevîne hundirî lambê û dişewitine
ne yêk ne dudi
ma diyaloga wanan bi hevdû re tunen
bayî bakurêyî tiştên vedişêrê û aşîkar dîke
û ji dûrê da dengî dohl û zûrnê car carna tîne
dengî zangilanî pir ji dûrê da tê
cîvanên dohl û bi dohl li riskan digerine
hevalî min Hasê bi wanan re digot; kerîyê şêytên
li navbarê malan da kucikekî tembel û tembel diqewitê
hîv helat
li gorêstên gorên misilmanan û gawiran li kelekên hevdû
jin û mêr ferkeke wek heval û doste rakatinê
ji alîyê kanîyê malê şêhê da dengê baqbaqen dest pêkir
mercedesekê sewqe xwe da ser rê
sîya sê jinan ku bi alav bi hevdû re deng dikirî li ber şewqê cirifîn
jinê kê tê bîra min piştî xwe yê da diwêrî malê xwe
li dûrê temaşe dikê
bendewar e
mala mînê

rêzekê dinivîsinime
min ji rêzê hezkir
lê kêmasiyêkê heyê
dengên zaroka ji dûre da tene

di nav wan dengenan da
girîyê kecikekê derdikevê pêşîyê
tonî girîyê xwe yî wek notên mizikeke bi xem û xemgin e
dixwazê derdî xwe bi tonên girî îfadê bike
kecikan bi girî makin
totek daniştê
ser telen harimê
qirnîyâ çûçikekê hat

rêzen ku min nivisandî min dirandin
eger meri ji tirî şerabê cêneke
darên zîwa bibin
min dûr û dirêj li têtên bi sirîyên li ser harimê mezekir
xoca ezan da
sê û car sihên kalan berve camîyê cûn
derdorê tijî erebe ye
piraniyên ereban ê karkeren ku li welaten dûr û welaten xerîb
kar dikine
ewê li cîvanîyê xwe digerine
bedêlekî giranê
rebenên min
herder toz û duman e
insanên li navbarê rîyan digerine
û fişêkên hewayî bi hêstirkan re ketine pêşbaziye
du û sê rêz nivisandin
min ew rêzene nehêjandin
lê kemasîyêke mezinê heye.

seyfi dogan

KİLAMEKE ŞÎNÊ Li ser Xeloyê Delşi Pepê

Amadekar: Nuh Ateş

Kurmanc mirîyên xwe bê şîn û kilamên şînan ranakin. Hosteyên şînê û lihevanîna kilamên şînê pirtir jin in. Ew ji heqe vê hunerkarîyê tèn der. Ji jin û mêrên ku kilaman rind lihevtînin û distrên ra dibên "şarê." Ew êş, keder û keseran li pêyvan bar dîkin û bi ahengîya stranê hundirê mermalî û xismên yê mirî vêdisînin. Stranbêj li jêr jî jin e. Wê ew 85 salan di ber vê li ser birayê xwe, Xeloyê Deli Pepê straye. Xeloyê Deli Pepê ji gundê Boxazkaya ya Haymane ye. Wî di wexta xwe da eşqiyatî kiriye û ji ber vê teve hevalên xwe di sala 1924an da li Haymaneyê bi destê hêzên dewletê hatiye kûştin^[1]. Ciyê gotinê ye ku meriv ji xweberê nabe eşqîya yan jî ji dayika xwe da eşqîya nakeve. Pir caran ji neçarîyê û ji ber zilm û neheqîyên hîngê meriv dibûn eşqîya. Stranbêj me di derheqa merem û hestên xwe û eîgîtî û serhatîyên birayê xwe da hayadar dike û rexne li serdar û mesulên wê demê digre. Ji bo ronîkirin û pêzanîna bi bûyêrên tarîxî û ji bo parastina dewlemendîya zimanê kurmancî berehevkin û weşandina kilamên han karekî muhim û bi kêr e.

Min ev versiyona vê kilamê ji devî Fata Îsmê (Behzatoglu) ya rehmêtî ji Xelikên jor (Karacadag, Kulu/Konya) wergirt. Fatê ew li ser şerîtê (kaset) straye û min jî ew li gora strandina di şerîtê da nivîsî.

Kilama li ser Xeloyê Deli Pepê

*Xelil Bego qurban mêrê Satê gêh mêrê Satê gêh
ji te ra bi dêr ketîye sêsed sîwarî gêh vê hukmatê gêh
Xelil Bego qurban mi go here di ser kerîyek pezî gêh
xwe ra gav ke gêh
here li ba Kêmêl^[2] rûne berke xetê ka beratê*

*qirbiyê Xelî mi flîke
î berdaye Enqera şewitî dara nîke
te ji xwengê xwê kwîrik ra xwe pesinî
te go xwengê xwengê, xweng kwîr bibe,
sêsed sîwarî Bolîyê^[3] ji mi ra hendike*

Xelil Bego qurban berdê

*hala cîya şewitî, bişewite hala hozê
de ya ji şîva da tê dengê topê û metirlozê
ar di mala gawirê Bolîyê keve
koza du bira hîşte heyazê
bejna zirav dara çamê gêh
qirkê gewre şûşa lambê gêh
bajarê Xelil Begê mi lê newû
ez a bar kim herim bajarê gêh Nefîrqamê*

Xelil Bego qurban berdê

*hêle hêle Xelil Bego qurban hêle
çi lê hatîye Xelil Begê naskine li ser nêrê
(.....) şewitî nema li ber nigên xwengê gêh
(....) li bin kêrê*

Jêder:

[1] Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, 1985, r. 98

[2] Ji Kêmêl qest Mustefa Kemal e

[3] Boli (Bolu) bajarek e û wer tê fehmkirin jenderme yan eskerên ku Xelê Deli Pepê û hevalê wî girtine ji Bolîyê hatine (...) hen gotin nehatin fehmkirin, lewma min şûna wan bi nixte nişan kir

Gotinên pêşîyan û biwêjên kurdî ji Anatoliyê kitêbeka nû ya Rebenê Cêlikan

Biwêj û gotinên pêşîyan rewş û xemla zimanekî ne. Bê biwêj, bê gotinên pêşîyan ziman, zimanekî tamsar û nexweş e.

Axaftinekî ku têda biwêj yan gotinekî pêşîyan tê bi kar anîn, bala merivan dikişîne û zû-zûkê ji bîra meriv nare. Ji xwe sedema hêbûna biwêj û gotinên pêşîyan di zimanê me da jî ew e; Balkêş û xweşikkirina axaftinê.

Em di jîyana xwe da dibe ku bi hezaran şîretan ji mezinên xwe dibîhîzin (eger meriv hinekî jî li ser henîyê xwe be, hejmara şîretan ji hezaran digihîjê ezmanan). Lê em çî bikin jî van şîretana hemû di bîra me da namînin, ji bîr dibin û terin.

Bawer dikim, mezinên me zû bi vî halê hesîyane. Loma wanan gotinên xwe bi awayekî ûsa gotine ku em çiqes guh nedin ser jî ew gotinana tên û bi guhên me dikevin.

Bav û kalên me fikrên xwe yê ku ji piştê tecrubeyên dûr û dirêj bi der ketî holê di gotinên pêşîyan da ji me ra gotine. Û ji bo ku em guh bidin ser, wanan gotinên xwe bi awayekî taybet hûnandine;

Hinekan mîna hekatekî qal kirine û li ser bihêzbûna dilketinê, gotine;

”Mêrik dilê xwe ketîye, kûşkara kevvar heft sala di berîyê xwe da grandîye”

Ew bûyera kêngî bîye? Rast e yan ne rast

Gotinên pêşîyan û biwêjên kurdî ji Anatoliyê

Rebenê Cêlikan

e? Em nizanin lê, ew gotina îro, kes nizane ku çend wext in, hîn di nava gêl da tê zanîn û bi kar anîn.

Hinekan jî gotine;

“Însan, têyêrê vê qened e”

Û halê insanê ku qet qinat nake, ji ber vê yekê ji wir dibeze wira, ji wir dipeke wira, şibandine ser ser halê çûçikêkî bê qened û bask. Bi vê gotinê bala me kişandine ser vê halê me.

Wekî van mînakana hîn çend awayê balkêş hê ne di gotinên pêşîyan da. Ew xweşik in, balkêş in.

Çavres zû ke

herem: Anatolya navîn

zû ke zû ke çav res zû ke ar kê da de ma zi rav du ke
min î sev xew ne ka xwe dît ez bûm za ve çav res bû ke

Zû ke zû ke çavres zû ke
Arekê dade ma zirav dû ke
Min îsev xewneka xwe dî
Ez bûm zava çavres bûke

Êdî were lê çavresê
Lî serêmin nehîste fikir hesê
Gewra rindam bi sara resê
Êdî were lê çavresê

Nabe nabe rindî nabe
Ew halê me wiha nabe
Destê xwe di destê minke
Bila dilê me bi hev sabe

Bîra mala bavê te gimgime
Ez ji rêyake pir dûr tê me
Anê ne tîme ne birçî me
Bi emrê xwedê xwezgincî me

DI KURDÎ DE NAVÊN MEHAN

Di kurdî de navên mehan pirsgirêkeke mezin e. Ji derî zaravayên soranî û kirmanckî (dimilî-zazayî) di zaravayê kurmanckî de hema hema her dem û dezgeh an jî nivîskar li gor herêma an jî dilê xwe nav li mehan kirine û dikin.

Ji ber vê yekê salnameyên curbe cur hene û navên 12 mehan tevlihevin. Min xwest balê bixînim ser mijarê ka kîjan dem û dezgeh navên 12 mehan çawa bi kar tîne, di vê tabloya jêrîn de destnîşan bikim. Pêwîst e ku em kurmanckî li ser navên mehan li hev bikin û listeyeke hevpar amade bikin. Ev kar jî dikeve ser milê dem û dezgeh û zimanzanên kurdan.

Dema mirov bi baldarî li tabloya jêrîn dinêre, dibîne ku gelek dem û dezgeh ji

derî mehek du mehan hema hema wek hev dinivîsin. Qet nebe yê nêzikî hev li ser wan mehan bi hev bikin. Bi hev bikin dê qiyamet radibe, çi dibe an dê prestîja wan bişike? Tiştêkî ecêb listeya NÇM, Enstîtûya Amed û Îstannbolê û Azadiya Welat, ROJ TV û Newroz TV ne wek hev in. Heman kes jî çend mehan carekê ciyê karê xwe diguhêrin. Dema li gor dem û dezgehê ciyê karê wan tê guhertin, herweha salnameya wan jî tê guhertin. Dibe ku yê/ya ku emîr dide şefredaktor e û her kes pêwîst e wek şefredaktorê xwe navên mehan bêje û binivîse! Gelo şefredaktor bi awayekî otomatîkî dibin salnameredaktor jî?

Amed Tigrîs

Zarava û sazî	Soranî	Kirmanckî (zazakî)	Kovara Hawar	Instîtûya Parisê, ya Brukselê Kurd1 û Newroz TV	NÇM, Instîtûya Amed û ya Stanbolê	Azadiya Welat û ROJ TV	Komkar, Roja Nû, Dema nû û koma mamsosteyên kurdî li Swêdê
meha 1'em	rêberdan	çile	kanûna paşîn	çile	rêberdan	çile	çileya paşîn
meha 2'yem	reşeme	sibate, guçige	sibat	sibat	reşeme	sibat	sibat
meha 3'yem	xakelêwe	adare	adar	adar	adar	adar	adar
meha 4'em	gulan	nîsane	nîsan	nîsan	avrêl	nîsan	nîsan
meha 5'em	cozerdan	gulane	gulan	gulan	gulan	gulan	gulan
meha 6'em	pûşber	hezîrane	hezîran	hezîran	pûşber	hezîran	hezîran
meha 7'em	gelawêj	temmuze	tîrmeh	tîrmeh	tîrmeh	tîrmeh	tîrmeh
meha 8'em	xarmanan	tebaxe	tebax	tebax	gelawêj	tebax	tebax
meha 9'em	rezber	êlule	îlon	îlon	rezber	îlon	îlon
meha 10'em	gelerêzan	oktobre	çiriya pêşîn	cotmeh	kewçêr	kewçêr	çiriya pêşîn
meha 11'em	sermawez	teşîne	çiriya paşîn	mijdar	sermawez	mijdar	çiriya paşîn
meha 12'em	befranbar	kanûne	kanûna pêşîn	kanûn	berfanbar	kanûn	çileya pêşîn

MİRÎMÎRAN, ALIŞAN BEYİN MEZARI

Amadekar: Dr. Mikailî

*Howe alb'ey albaqî ***Beni qeyd moi'qerat Reb Yezdan**Bi heqî erşî ei'z'emî nur Qora'n**Kulo qebri min ziyarat beden ixwan**Iydiler roh'in bir fatihê ih'san**Ist'ebil acire mudîriyen**Izlenlolarinen merh'um**We meğ'furlu izetli Elişan Alfatih'e.**Beni qeyd mukaderat rab yezdan**Bi haki arşî azimin nuru Kuran**Kulun Kabrini ziyaret eden ihvan**Ediylere ruhuna bir Fatihê ih'san**Ist'ebil acire müdürîyen**Iylenlularından Merhum**Ve meğ'furlu izetli Alişan ruhuna El Fatihê.*

Sene (Sal) 1274 Hicrî / 1857 Miladî c.

Vefat: Sene 1274 Hicri/ 1857 Miladi Alfatih'e.

Kurtî ya vê parçe helbestê:

Ji bo heqîya Erşê mezin û ronî ya Quranê, fatihêkê bidene ser ruha rihmetî, xwedê jêrazî û qencî Elişan ...Dîroka wê sala 1274 mişexti beramberî sala 1857 zayinî.

Günümüz Türkçesindeki anlamı; Alemlerin hakimi kutsal Kur'anın hakkı için, Allahın razı olduğu, iyiliksever, izetli ve mağ'furlu Alişan Beyin ruhuna el Fatihê. Vefat : 1857(Dr.M.).

Bu mezar taşının Mir Alişan Beye ait olduğunu kanıtlamak için Sayın Mehmet Bayrak'ın daha önce dergimizde yayınlanan Kürt Alişan Bey yazısından Aşık Dertli ve Bereketzade İsmail Hakkı Beyin aşağıdaki şiir ve yazılarını da tekrar okuyucularımızla paylaşmak istedim.

Aşık Dertli'nin Alişan Beyin kızkardeşi Bostan hanıma olan aşkını anlattığı

Dertliname adlı mesnevisinde beyitlerine şöyle başlar;

*Bin iki yüz altmış bir isdi sal (Yıl)**Ankara'da oldu bu surette hâl**Ankara sükkani gani ve fakir**Gördüler ol hâli sagir ü kebir*

Yani 1261Hicri (1845 Miladi) yılı Ankara' sından bahsetmektedir ki; bu Alişan Beyin 1857 olan vefat senesine uymaktadır.

Yine mesnevinin bir başka yerinde Mir Alişan Beyi övmektedir;

*Gördüğü amma ki bülend- astihar**Alişan denilmek ile namdâr**Hüsn ile ol bir seh- i hüban idi**Mîr değil, doğrusu bir sultan idi**Biz dahi gördük ol Beyi hayli dem**Doğrusu bir mîr- i mehsin- siyem*

Alişan Bey torunu, Ahmet Kökten

Prof. Fuad Köprülü; Dertli' nin Ankara esraflarından Alişan Bey e sığındığını ve Alişan Bey' in de Cihanbeyli kazasının Uzunlu köyüne mensup olduğunu, bir zamanlarda Diyarbakır Voyvodaliğinde bulunduğunu yazar.

Yine Osmanlı yazarlarından Bereketzade İsmail Hakkı adlı bir Osmanlı Yazarı 19. yüzyılda yazdığı Yad- i Mazi isimli eserinde şu bilgilere yer vermektedir;

“İsmi unuttuğum bu karye, Cihanbeyli aşiretinden ve Kürd eşraf ve rüesasından Hacı Bey'le zevcesi olup Konya havalisinde meşhur Şair Dertli' nin vaktiyle hüsnü cemalini muhrik edalarla vasf ü hikayeti

Mutazammın birçok gazeller söylemiş olduğu Bostan Hanım'ın ikametgâhıdır. Ahiren mülhakatı devre çıktığım

esnada, mezkur karyeye geleceğini haber almaları üzerine Hacı Beyle Bostan Hanım atlara binerek ve Bostan Hanım silahlarını takınarak tevâbiyle birlikte bir saatlik yerden karşılamaya çıkmışlardı. Konaklarına misafir ettiler ve aşiretlere mahsus debdebe ve tekellüflerle fevkaladeâsâr-ı ihtiram gösterdiler. Köyün delikanlılarıyla kızlar halay çektiler. Seyr ü temaşa ettik. Bizim gördüğümüz Bostan Hanım ihtiyarlamıştı.“

Yukardaki tanıklardan İzzet Sadullah Efendi, Dertli ile aynı dönemde yaşayarak ondan birkaç yıl sonra 1264 (M. 1848)' de vefat etmiş.

Doğrudan Dertli'nin Alişan Bey ve Bostan Hanım'la ilişkilerine tanıklık etmiştir. Diğer kaynak Bereketzâde İsmail Hakkı'nın ise Dertli'nin ölümünden sonra Hacı Bey diye biriyle evlendikten sonraki yaşlılık döneminde Bostan Hanım'la tanıştığı ve misafir edildiği anlaşılmaktadır. Buradaki ilginç anlatımlardan biri de, onun şair Dertli ile ilişkisinin hâlâ dillerde dolaşmasının yanısıra, at binerek silah kuşanmasıdır. Tam da geçmişteki Kürt kadınına uygun bir özellik. O tarihlerde Ankara, nüfusu elli bini bulmayan, mütevazi ve oldukça geri bir Orta Anadolu şehridir. Bu aşamada Dertli'ye korumalık yapan Alişan Bey, yazları Ankara ilçelerinde, özellikle Haymana' da, kışları ise çoğunlukla Ankara'da geçirmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Alişan Bey'in hem Cihanbeyli hem de Haymana ile ilişkisi vardır. Kendisinin Canbegan aşiretine mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Kürt Alişan Bey'in Mezarını bugün bir ilçe olan Konya'nın Çeltik'te buldum. Şehir merkezindeki Selçuklulardan kalma olduğu söylenen güzel Caminin giriş kapısının yanındaki tek mezar ona ait. Yukarıda size sunduğum tercümesi de bunu gösteriyor zaten. Tarihleri de çakışıyor. Alişan Bey; 1274 Hicri (1857 Miladi) yılında vefat etmiş.

Caminin üzerindeki taş yazıtta da Alişanzade Halil ve Ömer beylerin bu camiye 1814 yılında tamir ve restore ettirdikleri yazıyor. Yani Alişan bey'in vefatından 43 yıl evvel.

Alişanzade ailesinden aldığım bilgilere göre, üç nesil Alişan Bey sözkonusu. Yani Ömer, Halil ve Battal Beyler bahsi geçen Kürt Alişan Beyin çocukları. Ömer Beyden geriye çocuk kalmıyor. Halil

Beyden de Derviş, Ömer ve Ahmet beyler kalıyorlar. Aileden Derviş Bey Çeltik'te Kaymakamlık yapıyor ve Pıribeyli Kürt köyünden evli.

Alişan Beyin torunlarının anlattığına göre 1960 askeri darbesinde Çeltik nahiye müdürü tüm eski mezarları kırıp atıyor. Yani İç Anadoludaki bu en büyük Kürt Beyine ait yazılı tüm geçmişi tahrip ediyor. Bence bu bir tesadüf ya da bir Nahiye Müdürünün şahsi bir uygulaması değil! Bilinçli bir tarihi gerçeği yoketme hareketi.

Böylece Sayın Mehmet Bayrak'ın izini bulup dergimize yazdığı Kürt Alişan Bey'in izini mezarına, ebedi istirahatgahına kadar sürmüş ve sonlandırmış olduk.

Bilmek, görmek ve ziyaret etmek isteyenlerin bilgisine sunulur.

*-Alişan Beyin Mezar taşını Osmanlıca'dan Kürtçe'ye sayın Mahir Berwari tercüme etti. Bende onları Kürtçeden Türkçe'ye çevirdim.

Wênê nimre 1

Cihanbegli Eli an Mîrzadeler
S'ewab we ocre anin eyleriler
Idub bo Camiî tecdîd we ta'mîr
Dîdî tarixin anin bo moselî

Xelîl beg hem Omer beg namî merdan
Mihelinde bu ikî mîr zî an
Muceded eylediler imdî Imran
Bu wala cami' oldî xo binyan

Sene (Sal) 1230 hicri /1814Mîladî (Zaynî)

خليل بگ هم عمر بگ نام مردان
محلندة بو ايكي مير ذى شان
مجدد ايلديلر شمدي عمران
بو والا جامع اولدى خوش بنان

جهان بگلى عليشان ميرزادلر
ثواب و اجرة اهنك ايلرلر
ايدوب بو جامعن تجديد و تعمير
ديدى تاريخن آنن بر مصلى

هجري 1230 / سنة

Ronkîrin:

- 1 Eve parçe helbesteke/ qala avakirin û tamîra Mizgeftekê diket, pesna sê kesa diket ko wan ev karê qenc kirine; begê cihanê Eli an, Xelîl beg û Omer beg.
- 2 Peyva (Zî), bi hizra min erebî ye, mana wê xwedî ye.
- 3 Heke we ji peyvên dî yên Erebî famnekirin min aghdarken.
- 4 Sala avakirin, tamîr û destpêka nivêjlêkirinê bi tarîxa mi extî û zayinî hatiye zelalkirin.

*-Alişan Beyin Mezar taşını Osmanlıca'dan Kürtçe'ye sayın Mahir Berwari tercüme etti. Bende onları Kürtçeden Türkçe'ye çevirdim.

ÇÛKA BERBANGÊ

Xizan Şilan

Ji salên ku li ber pêlên çemên dîn û har têkçûyî demsaleke payîzê bû. Xemgîniya şeveke ji şevên bêxewiya xopan dil û kezeba min parçe parçe kiribûn bi xençereke devtûj. Di navbera çar dîwarên mîrata quncikên odeyê de, giyanê bedena min di bin barê keser û axînan de diperpitî. Li nav ramanên jankêş û bîranînên westiyayî nema xew ketibû qalpaxên ronîya çavên min yên qerimî. Min bi kûr kûr kişandina hilma cixara xwe re, li balqonê, li rûyê asîmanê temaşê dikir bi awirên vik û vala, piştxûz mîna pîr û kalan. Mij û dûmaneke reş xwe dagirtibû ser daran. Pelên şaxên daran ji tirsan bi xwe de ketibûn. Li ser şaxên darê çûkeke xerîb û bêkes venîştibû. Ji alikî de zikê asîman qelişti bû. Wekî ku hêrs û nefreta tofanên serdeman xwe li qirika ewrên bixof pêçabû, barana tirsê dibarî bi dijwarî û dixuşiya mîna maran. Lê çûka li ser şaxên daran, ji serman diricifi û can lê dilerizî, mîna keç û bûka kezî ku ji ber fediyên dibezî û xwe vedîşart bi

dizî. Bi dengê brûskeke erjeng re ji nişka ve veciniqîm. Wekî ku di xweziya xwe de bifetisim sergêj û sermest li derdora bizdonekiya laşê giyanê xwe dizivîm.

Çûkê! Ez jî îro mîna te bêzar im, gula baxê dilê min çilmisandin, bêcîh û bêwar im. Ji min re dibêjin tu çavîni bûyî, ev nezer in! Nizanim çima zimanê min li hev digeriya û peyvên min bi ser hev de werdigeriya? Rondikên tirsê dil, êş û keser, bedbextî û tenetî, sevdaserî, xem û xeyal, axîn û nalîna xewa şevên wêran hevalcêwiyên min in. Ez şevger, tu şeveder.. Ez dil bi keder, tu derbeder.. Ez evîndar û dilbirîndar, tu stûxwar li ser dara spîndar.. Dengê qîjîqîja te mîna dengê xweşhevpeyvîna dayikên bermalî. Li nav baxçe û çiçekên xemilî û ji kezêbê kûr kûr dinalî. Te stranên xeribiyê yên dil bi şewat bi awazên kul û kovanan dilorand li çar alî. Te mîna dengê bilûrvanê keserkêş, tembûrvanê hesretkêş berê xwe dida çol û beyaran, wek derwêşê gerok diyar diyar

digeriyayî. Ji awaza nalînên gewriya te kaniya hunerê diherikî nava derûniya giyanê helbestvan, wênevan û dengbêjan. Di êşa qêrîn û lorîna henasa te de kulîlkên gulistana bihuşta lal û bêdeng ji nû ve bi rengên kesk û sor dixemilîn, dikemilîn û geş dibûn.

Çûkê! Tu çima ji kûrahiya kerba dilê xwe dinalî û te dîsa wîçe wîçe? Wek feylezofê Alman Friedrich Nietzsche, min jî di ber xwe de niçe niçe, lê nizanim hişê min ku de diçe? Wekî ku ez porê serê xwe yê spî, ji ber êşa birîna kul û evîna dilan li xwe birûçkînim, te jî bi qêrîn û hawara xwe bêdengiya serê sibê diçirand û refên hehecikan li xwe dicivand.

Çûkê! Dêrde te çi ye? Ma zikê çêlikên te birçî ye? Ma tu jî mîna min bêwelat î? Ma tu jî wek min li jiyana xwe sêvêhat î? Jiyana kolanên welatê xerîbiyê pir zor e. Yê ku neji nankor e, yê ku nebîne çavkor e. Bêyî ku tu sînoran binasî, te li ser çiyayê Toros, Zagros, Cûdî û Qendîlê dilana şadî û serbestiyê digêrand li asîman û li meydana. Tu bi dilekî şa û azad li taxa bajar û gundan, li havîn û zivistanan,

li nav bax û bostanan, li nav daristan û goristanan, li ser pêlên derya û okyanûsan, di navbera Parzemînan de û li ser axa cîhanê welat bi welat difriyayî.

Çûkê! Te jî mîna Bazê hêlîna xwe li asta herî bilind, li ser Zinaran di tenetiye de avakiri bû ji qirş û qalşan. Ji min re bêje çûkê! Li quncikê sûkê, ma hêlîna te jî wêrane kiribûn mîna mala bûkê? Ez jî mîna te perşikestî û serşikestî, dilşikestî û milşikestî me. Xêrnexwezan stûna pişta hestên min qelişandin û hêviyên pêşerojê di talana demê de şerpeze kirin.

Ma kê coş û aramiya te di şewqa asoya berbangan de revandiye? Ma kê ronahiya çira hêlîna çêlikên te di xezeba xwe de tefandiye? Ma kê jiyana te li nav xwîna şerê demên rûreş herimandiye? Ma kê ev tîr û şûrê zengarî di sîngê te de daçikandiye? Ma kê gora te di lîtava dîroka genî de kola ye û laşê te li xiyaneta serdeman bi kefenekî reş pêça ye?

Ma kê?

Ma kê?

2009-02-14

Stockholm

DÎYARIYA BILO

Mihemed Hemo

Bi gotina binoş re piyalên me çûn dev û rûyên hev!

Bi gotina hûn li ser serî û çavan hatin re jî wek: Refekî çivîkan (Tulûr)ku ji gulistanekê rabe û cardin lê vegere! Piyalên me li masa xwe vegerîn. Masa me birengên xwarin û vexwardinên mizeyê Efrînê, ji tabloyekî Sîlfedor Dalî rengîntir û ciwantir bûbû.

Kasêtekî xwe spartibû gewriya taypê (Miscel). Kemaça Dilşad dikalî û dinalî û xwe li guhên me badida.

Jinan diber hev de cigareyên xwe vêdixistin û di ber re jî li buhayê kirasên hev dipirsîn û navnîşanên cihên ku jê kirîne û terziyên li cem durûtin, ji hev dipirsîn.

Me mêran jî cigare li hev belav kirin, ji berî ku em dest bi xwarinê bikin, me dest bi sîyasetê kir û em pê axivîn.

Em li Salona mala Kamîran rûnştibûn, Dîya Kamîran jî li oda xwe xewkîrbû, bêyî ku em bizanbin. Me nedît ku çawa deriyê odê vebû û Dîya Kamîra di ber kirasê xewêde jê bi derket, di devê derî de rawestî, ne baş li me temaşe kir, bi zerp derî girt û ket oda xwe.

Ji ber dilopên jinan, di ber axaftinên me re û yadin jî nêrînen me hemîyan di wê şevê de nêzîkî hev bûn, loma em pir di siyasetê de nepeyivîn.

Hevalekî Kamîran binavê Bilo; ji Bulgaristanê hatibû, wî jî têra xwe ji me re li ser welatê Bulgaristanê peyivî. Êdî me dest bi nîket û henekan kir. Bû vîq vîq jinan, he,he ya me; mêran.

Deriyê odê bihêrs vebû. Me dît Diya Kamîran, serqot, bi derpiyekî dirêj û kirasekî kurt dîsa di devê derî de rawestî û nebaş li me temaşe kir. Me kir ku me, ew nedîtiye, hîn pirtir li wê giran hat, got: Xudê canî we bibe bes! Hele binirin her yek diya sê-çar zarokan e, fedî jî nakin!. Wey hûn bi qurbana navê jinan bin bes, Hele vîq-vîqan!! Hûn jî dibêjin em jin in ne? Pû li we were!.

Me kir ku em nabihîsin.

Carek din bi zerp derî yê odê girt û ket oda xwe. Me jî şevbuhêrka xwe berdewam kir, her ku şev kal dibû, şevbuhêrka me geş dibû!.

Çinkê; şevbuhêrkên bi Kamîran re; gelek dewlemend û xweş in, Bilo jî merovekî gelek dilgeş û şên e.

Em ji ken û henekên xwe nediman. Dîya Kamîran jî her nîv saetê yan kêmtir carekê ji odê derdiket. Carekê bi navê hemamê, carekê bi navê vexwerdina avê, car bi car jî awirin tûj di me di diçikandin û di ber xwe de dipeyivî. Digot: Bi qurbana navê mêran kirano! Hûn ji ber simbêlên xwe ve fedînakî? Karê hûn dikin, cahîl nakin! Hîn gotinên xeraptir jî ji me re digotin lê me xwe kerr dikir.

Carekê ket oda xwe û wek: Saetekê jê bi derneket. Me ji hev re got: Mala Xudê ava! Pîr ket xewê, nema dertê.

Her ku şîşeyên me kêm dibûn, kenê me pîr dibû û her ku piyalên me jî sivik dibûn, serê me giran dibû. Kenê me ketibû nav hev ji hev dernediket.

Ji nişka ve dengêkî xurt bi Melê ket banga sibê bang kir.

Bi banga wî re zarokên me vecinîqîn û qêriyan; pêla qêrîna wan digel banga melê, kenê me dan bin xwe! Nema zarokan xew dikirin, şevbuhêrk li serê me bû gola req û beqan!

Di wê ortê de me nedît ku çawa dîsa Dîya Kamîran di ser me re rawestiyê û dibêje:

– Hey hûn bi qurbana şekalên melê bûno, Bi qurbana muslimana bûno!!

Mele banga navê Xwedê dike, hûn jî vê kiratîyê vedixwin? Cardin em kenandin.

Kamîran: Dayê! Ma tu zanî mele ta vê sibê çend şîşe vexwerin e? Eger wisa ne be, çawa dikane li ber destê vê sibê,

vê dengê Dêwan derke?! Vaye li Helebê bang dide, Îstenbol bibîse.

Ew li vaqas xelik xewa şêrîn dihermîne, ji te û wî re guneye yan ji me re?

Me kutahî bi şevbuhêrka xwe anî.

Piştî du rojan me bihîst ku Bilo gihîştîye Bulgaristanê .

Şeş mehan li wir ma û dîsa vegeî Helebê.

Piştî vegeî xwe bi du rojan, hat serdana Kamîran, kartonek jî di dest de bû, bi kaxiza slovanî pêça bû, da destê Kamîran û jê re got: Haya te jê hebe dîyarîyeke giran e. Piştî qehwe vexwerin, Kamîran dest avêt wê dîyarîyê, xwest bizanibe ew çi ye ta ku carek din; spasiya Bilo bike.

Kamîran, karton vekir, kartonekî din di nav de ye, ew jî vekir yekî din di nav wî de ye, ew jî vekir yekî din di nav de, piştî heft kertonan derket meqesek bûdekê (meqesa reza) di nav de ye!

Kamîran li meqesê nihêrî û li Bilo nihêrî, ji Bilo re got: Hey ehmaq! Ma tu nizanî ti rez û baxên min tine-ne? Ez ê çi bi vê meqesê bikim? Te şîşayeke vodka yan jî wîskî ji me re ji Bulgaristanê anîba, a niha me yê bi hev re vexwera.

Bilo: Ma ez jî wek: Te ehmaq im ku carek din ji te re vodka û wîskî yê bînim! Ma ta tu zimanê diya xwe bi vê meqesê nebire, vodka û wîskî di mala te de tê vexwerin?

Hevala bûkê

Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê

*Nave bavê bûkê Abes e hevala bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê*

*Xaniyê bavê bûkê paş malan e hevala bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê*

*Hespa bavê bûkê kihel e hevala bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevale*

*Bûk giriya zava keniya hevale bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê*

*Destê bûkê hene kin hevale bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê*

*Bûkê ter giri kir hevala bûkê gê hevalê
Hevala bûkê gê hevala bûkê gê hevalê*

Herem: Hilkeçik (Aksaray-Ekeçik)
Berhevkar û rêzker : Memê Hilkeçikî

Îsal temel tam tune bu!

Ayşegül Kisabacak

Wa du sal bûn em necûn iznê, dayik û bavê me êdî qal bûn û me bîra malbata xwe û gundê xwe kiribû, ji bo wê jî me qirar da û em bi arabê xwe di roja tatila kurike xwe em derketinî rê...

Heyam xweş bû, ne pir germ û ne jî sar bû. Rê wekiri bû... Ga di xewê da ga bi soh-beteke xweş û nexweş, ga jî bê deng û bê hers em geştinî gundê xwe.

Me bi çoşekî malbata xwe ji qal û pîr he-ta kurikên biçûk hembêz kir û bi dilşahiye kê destpêka tatîle xwe kir...

Mala xwasî û xenzûrê min nêzikî mala bavê min bû, ji bo wê jî ez pir rehet bûm.

Almancî îsal pir bun. li gund, her roj dengî dolêkê dihat. Di heftê yekemîn da em her roj dicûn sî-çar maleka gund. Di nav wan merlixî jî hebun. Ji cîran û xismên me henek bi yas bun. Em sewê sersaxî dicun. Heneka jî nexweşiyên xwe hebun û lazim bu em wan bibînin. Sedilê Meremî, Memkî Asotma, Elê Hesênê Zewê, Rahmke Muso. Wana îsal ne li nav ortê gund cerx dewun ne jî li ser sokane mala xwe rudiniştin. Êdî li bin erdê bun û beriye wan li ser kaniya mezin, mahle jêre mezedikir... Erê, henek ji wan pir bun, nexweş bun û em bibêjin xelas bun. Ji bin ber destan, lê disa jî meriv pir pê diêşe... Memkî Asotma hine qem bu

di salên min de bu. Em tevhev dicun mek-tewê û bi cuklixiyê em pir bi hev redilistin. Ji nişkawa miriye. Dibêjin; qelpi wê ra biye.

Rehmke Muso nezikî 60 salî bu, ew jî pir qem bu. Lê ew jî ji uzintiyê mir!.. Fiqarê tu gunek nedî. Mêrikî xwe şofor bu û tim diçu reyên dûr. Mêrikê hê 30 salî bu, bi trafik qazasîyê mir. Rehm ji bi sê kurikên xwe ma. Ser kurikên xwe runişt û wan bi xwendan da, lawikekî wê kete nav devrimciya, mektew di nivî da cihîşt û kete hepsê. 15 sal danê. Rehm pê pir eşiya û nexweş ket. Paşê keçikek xwe bi yekî tirkî ji İzmirê re zewicî û yad bu cu. Ya xwe ya biçûk jî li ba ma. Husik, ew jî paşê çû Ewropa û Rehm bi tene ma û perişan bu... Xwadê rehmetyê bide, jinek pir baş bu.

Me ziyarete sersaxî tamam kir wê carê jî dol derketin. Dol tenê bin, sunnet, nîşan... Ji yekî ra here, yê din ra mere, ew jî nabe, yê suwa bên! Me bi xwe xwe go; em mecbur in li ser kanuna gund stuyê xwe xwar bikin. Me xerclixa îznê gî dan oxuntiyên, erê wel-le!.. Lê li dolê jî tam tune bu. Em diçun, me mez fikir, ki nivî merlixiyê tune ye. Ji hev suwa hatine. Sewê ci? Terle, pere, veqet-ne zewaca...

Sultkê Bekir bi dengkirin bide, tijî ifade ne. Ew ji li gora xwe heqli ye. Diwê; merkî-

min mir kesek ji merlixiyê qapiyê min wene kir, ku hate parvakirina tarla jî gi mina kucika, li ser min civin.

Zaxkê Rawê jî li birayê xwe suwa hatiye, Zaxkê, keçika xwe daye kurê birayê xwe. Paşê jî kurika bi hev ra gecim nekirine. Lawik li Ewropa bu, keçik wi xwe ra bir, sê meha bi şûn da keçike kiriye ucaxê û şandiye bavana...

Mala Huskî Heci jî sewê pera gi li hev suwa hatine. Gund gi qala wan dike. Xwe rezil kirine. Di nav ortê gund de hingeka mezin kirine. Şorên necê bi hev ra kirine! Ey be, yaw!

Welleh billeh, bi guhdarkirina wan ez îsal nexweş bum. Şekirê min heldikişt, tansiyon mansiyona min govend dikşand, bi qurana ha! Ji destê min jî tişt nedihat. Ga pê diêşiyam, ga pê xûlî dewûm.

Îsal me xwest ku mala xwe hinek tamîr kin. Di nav wan tiştan de jî em bi pakijiyamalê û usta ve mijul bun.

Di nezika dawiya tatilê me de lawkê xwanga min, Soner çu eskerê, tayîna wi Şirnex derket û em bi wê pir tirsyan. Xwenga min runişt û girî û go: ez lawike xwe dişinim ser! Xudê îņşalla, li ruye

Sonerê me mezeke û lawkê me sax û salim vegere mala xwe. Me pir temme kir. me go; aman aman, saqin saqin li wê derê qala Kurdistanê, qala Serok merok meke!.. Yê te bi failî mecul kin welleh! Ê le, le weng e? Li eskeriya Tirkîyê hertiştêk dibe, her roj di xebere da em diwînin.

Wexta ku em li iznê bun, sonuca sinava Universitê ji aciklamiş kirin. Ji gundê me tene 63 gênc qazanmiş kirin. Ji mala me, tenê 4 bun. Lawkê tiyê min, yê gorma min, yê xwenga min. Lawkê birayê min jî pir ûgseg puan hey na ODTÛ Mühendislik qazanmiş kir. Yê din jî puanên xwe dūşik bun, Acixögretim qazanmiş kirin, ew ji bes e.

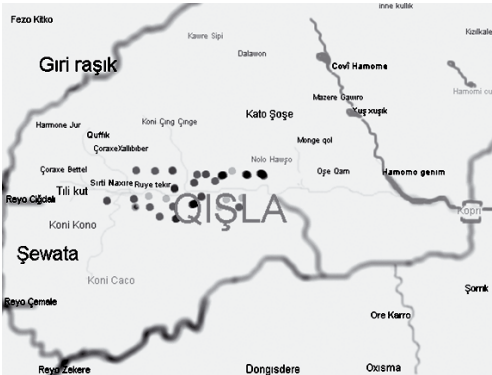
Di guna me ra kesî kurkikên xwe xwandan nedidankî.., ku bavê min, ez bişanda ma, welleh min e qe ki nebe, Acixögretim kazanmiş kira.

Îşte, wa izna min a îsal bu... Min pir dixwest, lawkê xwe yî mezin, îsal ji gund bizewcinim, lê me kir wî kir gûca me tê negêşt. Sala tê îşallah, bi xêr...

Zati îsal min ji izne xwe tu tişt fêm nekir, tama gund tune bu!

Nasandina gundê Qişlê

Amadekar: Cengiz Demir û Nurettin Kılıç

lan derxistin û li derva çêkirin. Niha jî tevê-ne; eşxana.

Xwarinên me

Pitik: Bi bilxurî hûr va çêdibe. Pîvazavê di nav rûn de qevirî li ser dikin.

Sîrerûn: Bi mêst û sîre ve çêdibe. Carnan jî hêkan di rûn de diqewrin û li ser dikin.

Gabol: Bi êrd û şekir caran jî bi mod va çêdikin. Didin din ser sinîyekê. Nave kê kûr lê ser vedikin, bi mod û rûnî qewirandî tijî dikin. Bi Kevçî hen ji vê hen ji vê tevhev-dikin û dikin. Xwarin ji navê de destpêdike ku ma mod û rûn nerije dor sinê yê.

Nav: Qişle (Mahmutlu)

Eşîr: Şêxbilan

Hejmarên Malan: Dema berê li gund 70 malbat hebûn. Niha jî nêzikê 20 malbat hene. Wêxtê Bîçera pir mal ku li bajêran in bardikin tên gund. Li gund xaniyên ecer çê dikin.

Dibistan: Dibistan di sala 1967-1968an de çebûye. Berê ji bo xwendinê diçûne gundî Çewêrmê, Zeqere û Cîdalîyê.

Goristan: Li kêlekê gund e. Wêxtê ku merî ji jêr de dikeve nav gund, berî goristan hene. Berê hevşo yê mezêl tune bu. BerŞi dehsalan hevs hat çêkirin...

Navê Odeyan: Ewlik, Oda sêr, Oda mêvanan (oda mêran). Berê, di her malê de „tendir“ hebû Rû vê jî ocaxê ku sîv kelandine çêdikirin. Li her du hêlê tandire (teq) çalên êrd didan serhev. Paşe tandir ji hundirê ma-

Halîsa: Bi pilî gost ku keliye li ser pilavê bilxur dikin.

Hawrisik: Bi Parêyê nanî qewirandî çêdibe. Car caran ji hêkan jî tê de diqewrin.

Manti pêçi

Firi: Bi sîrî Mangan û pazê hu-
ni zayî çêdibe. Mîna mêst e.
Wexwarin: Ceqêlmest, dew

Lîstikên Kurikan

Veşêrkî
Qîtik
Ka

Lîstike Keçikan

Cal cul (salincak) li hê-
zonên axiran girêdidan.
Hacaten me.
Sinî , Sital...

Ên barkirî çûn kê derê?

Iskale (Bajar) Çiçekdax (25km), Samûle.
Gûndên nêzik
Zeqere 5km, Cêdali 5 km, Çiçekdax
, Cemale 6km , Gêder 4 km
Qirşehîr 60 km Qomine 8km.

Cuyîn û Hotinê Qisle bi kî- jan gundan re pir zêde ye?

Bi Zeqera, Cîdali, Cemale û bi Gêderê re
Navên cîh û waran
Rê: Reya Çemale, reya Çîdali,
reya Hembashiye, reya Oso, Boyirê
Milke, Ruyî û Teqirê.

GIR

Girî Ortalixe, Sirtî Açone, Girî Reşikê
Ecaran, Sirte Êxa, Tilîqut, Sirtê
Qewaxe, Sirtê Naxire, Ruye Teqir

DAR: Darê Zeqere, dare Isî Homê

BAX: Baxî Toto

FÊZ: Fêzê Qîtka

XERMAN: Xarmanê Jor, Xarmanê Delî

KET: Ketê Şose,

HEMAM: Hemamê Mezin (çovî),

Hemamê Genim, Hemamê Biçûk,

NEWAL: Nawala Hevşo,

ÎN: Îna Kûlik, Îna Çerkaz, Îna Xallî Bîbar

KEVIR: Kevirî Spî, Delavon,

Kevrê Mermar, Zinarî Qul,

ÇORAX: Çoraxê Betêl,

Çoraxa Xallî Bîbar

QELE: Qela Mezin, Qizil Qela

KON: Arî Karo, Konên Hecî

Memade, Konên Hecî Reşîd, Konên

Qere Hesen, Konê Kono,

Konê Çîngçînge, Konê Dole, Konê Milke,

ÇEND NAVÊN JINAN

Fatê, Gulê, Nurê ,Eşê , Zexê, Elê, , Esê,

Done, Qûtê, Ravê, Qizê ,Xeyra, Zerifê

Tirk, Erifê Tirk, Teyîbe, Zezê, Amê,

Zevê, Sultê, Rehmê, Emê, Qerê

ÇEND NAVÊN MERAN

Momo, Hûso, , Mile , Heso, Xallo,

Ibo, Qûmçî, Nesir, Teto, Umo, Omo,

Dewrêş, Hisîn, Elofendî, Qendo,

Kûlo, Ebdo, Hemo, Evo, Dalo, Ecan,

Devid, Şêxo, Çerkaz, Sirtuk, Hemus,

Hesiko, Delli, Milelî, Iso, Örfini,

Sehban, Merdan, Kenan, Oso, Hesot,

MAHMUTLU KÖYÜ ANATOMİSİ ÜZERİNDEN ŞÊXBILAN AŞİRETİ TARİHİ

-2-

MAHMUTLU KÖYÜ ANATOMİSİ

Başlıkta “anatomi” tanımını kullandık. Nedenini merak eden veya tıbbi bir tanım ile bir alan araştırması arasındaki bağ kuramayanlar olabilir. Bunun için anatomi tanımına ne gibi anlamlar yüklediğimize kısa bir açıklık getirelim.

İnsan vücudunu ve özellikle de iç organlarını inceleyen tıbbi disiplinlerin anatomi kavramı ile sınıflandırıldığını biliyoruz. Köken olarak eski Yunancadan gelen “anatomi” kelimesi, daha çok ayırma, parçalama ve bu parçaları tek tek isimlendirip sınıflandırmaya anlamını gelir.

Kelimeye yüklenen bu anlam esin kaynağımız olmuştur. İnsan vücudu yerine ilk yaşam merkezlerimiz olan köylerimizi aldık. Daha doğrusu köylerimizin özelliklerini incelemek, betimlemek, isimlendirmek babında bu tanımı kullanmayı yeğledik.

Diyebilirizki Kırşehir Kürd toplumunun asli kimliği köylerimizde yeniden hayat bulmuştur. Tarihi devamlılık açısından bakarsak hareket halinin son bulunduğu binlerce yıl içerisinde oluşmuş, mayalanmış gelenek, görenek,

dil vs. özelliklerimiz kalıcı hale gelmiştir. Daha somut söylemek gerekirse ana yaşam alanımız ve geldiğimiz merkez olan Çîyayê Kurmênc`teki düzen Kırşehir kırsalında hayat bulmuş filizlenmiştir.

Sonradan köy statüsü kazanan yaşam merkezlerine Qîşle, Gêder, Torino, Çîdalı, Hociko, Kanîyêkûrik, Otko vs. gibi özgün adlar verildi. Çıkılan, inilen tepeler, ovalar, kuyu, çeşme ve barınaklar tek tek tanımlanarak isimlendirildi.

Bu verilen isimlerin resmi alanda bir yer bulmadığını, resmiyet kazanmadığını ise biliyoruz. Ama ikiyüzyıldır ve hala rahatlıkla kullanılıyor olmaları bunları yazıya dökme ve kayıt altına alma amacıyla olan bizlerinde birinci derecede görevleri arasındadır.

Bu anlamda “anatomi” başlığı altında Mahmutlu`nun kabile dokusu, coğrafik konumlanışı, yer ve yöre adları,

belirli şahsiyetlerin biyografileri, mesleki ve ticari uğraşlar, folklorik ürünler ve 180 yılda geçirdiği sosyo- kültürel değişimler Mahmutlu Köyü anatomisi adı altında ele alınacaktır.

Qışle`den Mahmutlu`ya

Kırşehir il merkezinin kuzeydoğusuna düşen Mahmutlu köyü, merkeze 60 Çiçekdağ ilçesine ise 21 km uzaklıktadır. Ana zeminden yaklaşık 100 metre yükseklikte, üç tarafı kapalı adeta bir „çukur”un içerisine kurulmuştur. Resmi kayıtlarda köyün ismi “Mahmutlu” olarak geçer. Özgün veya gerçek adı ise, Qışle dir. Yakın zamana kadar bu adla bilinir ve tanınırdı. Mahmutlu adı ise yerleşim öncesinden aittir. Bir dönemler, komşu Çopraşık köyünden bir kaç ailenin burada yaşadığı ve bundan dolayı „Mahmutun Evleri” dendiği söylene-gelir.

Köy, Zekere ye 5 km, Çiğdeliye 5 km, Çamalak 6 km ve Pöhrenk köyüne 4 km uzaklıktadır. Yakın zamana kadar yetmiş kadar aile (ev) ikamet ediyordu. Bugün bu sayı 20 lere kadar düşmüştür. Son elli yıllık süreç içerisinde bir çok aile; Yerköy ilçesinin İskele mahallesine, Çiçekdağ- merkeze, Kırşehir, Ankara, İstanbul, Viyana ve Avrupa şehirlerine göç etmişlerdir. ⁽¹⁾

Yazın, “Biçerlerin çalıştığı” dönemde yaşam canlanır ve nüfus artmaktadır. Son yıllarda köye rağbet artmıştır.

Rahat bir ortam olduğundan düğünlerde tercih edilen yerdir. Köy dışında yaşamını yitirenlerin cenazesi yavaş yavaş köy mezarlığına getirilmektedir.

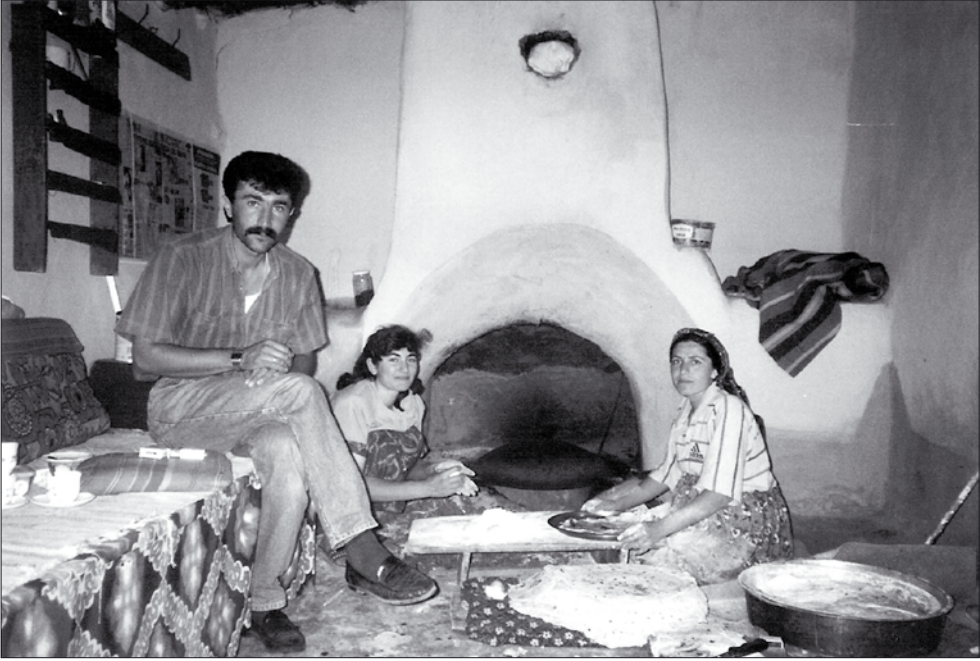
Cami, çölde bir çok köyde olduğu gibi 1950 li yıllarda yani-Demokrat Partisi döneminde- yapılmıştır. Okul ise 1967- 1968 yılları arasında öğretime açılmıştır. Cami ve okul yok iken bu ihtiyaçları karşılamak için komşu Çevirme köyüne gidilirdi.

Bu bilgileri verdikten sonra, ilk kuruluş yıllarına doğru bir yolculuğa çıkalım deriz.

Kuruluş Yılları

Şefaatli köylerini terk eden kabileler AxzêÇolle` yegeridönmüş,Kon`larında yaşamaya devam etmişlerdir. Iskan izini çıkınca evler yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin hangi tarihe denk geldiği konusunda dikkate değer iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşleri olduğu gibi verirken, aralarındaki farklılığı yer yer değerlendirerek köyün kuruluş tarihini tespit etmeye çalışacağız.

Görüşlerden biri köyün ve aşiretin ta-

rihi ile yakından ilgilenen, aynı zamanda bir köy sakini olan sayın Nuredîne Alê Husî Elî Baze yani Nurettin Kılıç`a aittir. Diğeri ise çalışmamızda bilgilerine sık sık başvurduğumuz sevgili Hecî Milî Omî Usike yani Heci Denize aittir.

Haci Deniz, köyün kuruluşuyla ilgili kesin bir tarih vermektedir. Hicri takvimle 1262 şimdi kullanılan Miladi takvimle ile 1847 yılıdır bu tarih. Bu bilgiyi köyün büyüklerine ve özellikle de amcası Omî Momî Usike ye dayandırmaktadır. Henüz 14-15 yaşlarındayken -1948- 49 yılları olmaktadır- köy cemaatinde bu konunun çokça konuşulduğunu yaşlıların bu tarih üzerine hemfikir olduklarını belirtmektedir.

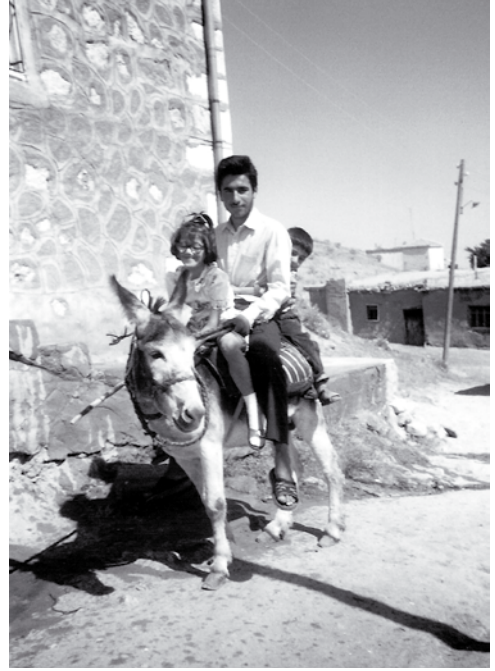
Diğ er yanda sayın Nurrettin Kılıç, bize ilettiği yazısında köyün tarihi i-

le ilgili tespitini aynen şu cümle ile belirtmiştir.” Oysa, köyümüzün kuruluş tarihi ile ilgili bilgileri araştırdığımızda köye ilk yerleşimin 1790 ile 1800 yılları arasında olduğu görülmektedir. Kayıtlarda-Nüfus kayıtları kast ediliyor- doğum yeri Mahmutlu olan en yaşlı kişi olan Hecelî Beg 1820 Mahmutlu doğumludur.”⁽²⁾

Anlaşılacağı gibi Nurattin Kılıç köye yerleşimin daha önceleri olduğunu buna kanıt olarakta- bizimde biraz once anektod olarak verdiğimiz bilgide geçen Mala Pare kabilesinden Hecelî Beg`in doğum tarihini göstermektedir. Köyün kuruluş tarihi ile ilgili bu iki görüş arasında 40 veya 50 yıllık bir mesafe var. Bu üzerinde durmayı ve değerlendirmeyi gerekli kılıyor.

Bu görüşleri değerlendirirken hemen başta belirtelim. Burada tespit etmek istediğimiz, köyün bugünkü yerine evlerin yapılmaya başlanması tarihidir. Yoksa Şêxbilan aşiretine bağlı kabilelerin epey bir zaman önce bu çevrede buldukları bilinmektedir. Bu anlamda diyebiliriz ki yerleşimden öncesi ve sonrası yaşam dönemleri vardır. Diğer yanda Mala Pare kabilesinden olan Hecelî Beg 1820 yılında doğduğuna göre Hacı Deniz'in verdiği tarihte yani köye evler yapılırken 27 yaşında olmaktadır. Hakkında bilinenler ve yaşadıkları bu yaşlarda köyün imarına katıldığı yönündedir.

O dönem, Hecelî Beg, Mala Pare kabilesinin ileri geleni iken, Hecî Osmanî Kal (1825) hem; Mala Baxdê lerin ileri geleni hemde köyün „ağa“ sıydı. Usike Hame ise Remkî kabilesinin ileri geleniydi. Bu üç şahsiyet birbirlerinin çağdaşydılar. Yani aynı dönemde yaşamışlardır. Döneme ilişkin anlatılanlardan yerleşikliğe Hecî Osmanî Kal'ın zamanında geçildiğini çıkarabiliriz. İkinci eşi o-

lan „Senem“ ile Şefaatiye beraber gittiği ve sonradan Mahmutluda evlendiği bilinmektedir. (3)

Diğer yanda Heceli Beg'in mezarı köy mezarlığında iken Hecî Osman Kal'ın, mezarıda Çiğdeli köyündedir. Usike Hame ise bir „Tülek“ köyü olan „İbikli“ civarında bir tepenin yamacındadır. Kon'larda iken yaşamını yitirmiş ve orada gömülmüştür. Bu üç şahsiyetin biyografileri ve mezarlarının yeri aşiretin Kırşehirde yaşadığı zaman dilimleri olan „Çöle geliş“, „Şefaatiye dağıtılım“ ve „geri dönüp iskan olunma“ dönemlerini betimlemek açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bu anlamda Hacı Deniz'in verdiği 1847 tarihi bize daha mantıklı gelmektedir. Diğer yanda aşiretin Kırşehirde ve

özellikle köye iskanını çözen anahtar kelime Derviş Paşa ismidir. „Bizim buralara iskan olmamızı Derviş Paşa sağlamıştı”r... veya “biz Derviş paşa döneminde iskan olduk...” gibi anlatımlarla çokca rastlanılmaktadır. Nitekim gelecekte pek olmadığı halde bazı aileler çocuklarına Derwêş ismini koymuşlardır. Gerçi Derviş Paşa dönemi ile köyün kuruluşu tarihi arasında 20 yıllık bir mesafe vardır ama genel görüş iskanın tam anlamı ile Derviş Paşa döneminde sonuca ulaştığı yani resmîyet kazandığı

yönündedir. ⁽⁴⁾

Köye yerleştikleri halde hareket halleri devam etmiş, eski yaylak ve kışlak yerlerine gidip gelmişlerdir. Bu yasaklanana kadar devam etmiştir. Bu hareketliliği somutlamak için bir kaç örnek verelim. Remkî kabilesinden Home Momî Usike, Ava Reş olarak bilinen İslahiye taraflarında Amedî kabilesinden Ehmede Şêxe ise Yama dağı dolaylarında doğmuştur. Doğum tarihleri 121 yıl önceye denk gelen 1307 olarak belirtilir. İkisi aynı günlerde doğmuştur.

Bu örneklerle anlatmak istediğimiz köy 1847 yıllarında iskana açıldığı halde eski yaşam merkezlerine gidip geldiklerini belirtmektir. Kuşkusuz bu konu etraflı bir biçimde ele alınarak yeniden tartışılabilir. Bunu köy sakinlerine bırakarak bir başka konuya yani köyün coğrafik yapısı başlığını açalım deriz.

Coğrafik Yapı

Yerleşim alanı iyi incelendiğinde burasının neden tercih edildiği anlaşılabilir. Ana geçim kaynakları olan „Besiciliği“ rahatça yapabilecekleri, doğal felaketlerden korunabilecekleri, suyu bol olan ve ilk elde başlarını altına koyabilecekleri harebeler tercih edilmiştir. İlk zamanlar yarı bir yerleşimin olduğunu, tam yerleşimin ise zamanla oluştuğunu belirtmiştik. Kon`lar ilk zamanlar köyün yamaçlarına kurulmuş ve bir dönem oralarda

yaşanmıştır. Bu yerlerin başında Kone Kanîya adı verilen bölge gelir. Ayrıca Kone Reşîd deresi bölümünde köye 700 metre uzaklıkta Ocaxe Male Qare`lerin Kon ları bulunuyordu. Kalıntıları hala mevcuttur. Mala Qare kabilesi burada bir dönem yaşadktan sonra köye yerleşmiştir. Nitekim o bölge Arî Qaro olarak tanınır.

Köyün iç bölümlerini ve çevresini betimlerken sevgili Nurettin Kılıç ın yazısından uzun bir alıntı yaparak bilgilerimiz daha çoğaltalım deriz

„Çok eskiden beri köy yerleşim yerinde yaşandığını gösteren izler ve kalıntılar bulunmaktadır. Diyebiliriz ki köy adeta bu eski harebeler üzerine kurulmuştur. Bu harebe kalıntıları Roma döneminden kaldıkları yönünde ortak bir görüş vardır. Köy içerisindeki bir tepede hertarafa dağılmış çanak çömlek

parçalarına rastlanılmıştır. Yine bahsi geçen tepenin hemen altında bir Küllük bulunuyordu. Bunun çanak çömlek yapımından sonra geriye kalan atıkların atıldığı küllük olduğunu söylemek mümkündür. Birebir köy yerinde değil ama Hamamlar olarak ifade edilen bölgede geçmişte yaşamın gayet canlı olduğuna ilişkin izlere rastlanılmıştır. Büyük hamam tarafında İna Kûlik, İna Çerkaz, İna Xallî Bîbar adlarında oyma mağralar bulunmaktadır. Bu inler yani mağralar geçmişte köyün sürülerini bu inlerde gecelettiren aile ve büyüklerinin adları ile tanımlanmışlardır.

Bu mağraların eski çağlarda yerleşim yeri olarak kullanılmak için yapılmıştır. Oyma usulü ile yapıldığı, duvarlardaki izlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca köyün ortasına tekabül eden Zinarî Qûl adındaki iki pencereci mağaranın içe-

riside oldukça ilginçtir. Aynı bölümler halinde kullanılan mağara nın mutlak bölümü özenle yapılmıştır. Bir ailenin rahatlıkla barınabileceği büyüklüktedir. İddia ya göre buradan Tilî Egercî ye (Keçi Kalesine) toprağın altından bir tünelle bağlantı olduğudur. Ayrıca Qizil Qele (Kızıl Kale) denilen bölgede eskiye ait bazı kalıntılar vardır. Bu kalıntılar, evlerin yapımında temel taşı olarakta kullanılmıştır. Ayrıca köydeki yapılarda oyma mermerden de işlenmiş bazı köşe taşlarına rastlanılmaktadır. Tarlaların bulunduğu bölgede köstebeklerin yeraltından çıkardıkları para, sikke ve altınların hikayeleri geçmişte başka uygarlıkların yaşadığına ilişkin somut kanıtlardır.

Köyün diğer bir özelliğide iki kaplıcaya sahip olmasıdır. Suyu diğer kaplıca sularından daha sıcak (63-70,(oC) PH 6-7 Debi 2.5 L/Sn) ve bol olmasına rağmen gerekli tesislerin bulunmaması nedeniyle yararlanılmamaktadır. Büyük hamamın suyu sodyumlu, klorlu, sülfatlı silisaside ve co2 içeren radyoaktif sıcak su olarak sınıflandırılmaktadır. Debisi 28l /, sıcaklık 70 derecedir. Bu suyun sıcaklık derecesi bir yumurmayı 3 ila 5 dakikada kaynatacak kadar yüksektir.

Bu derecedeki su ile yıkanmak imkansızdır. İşin mükemmel olan tarafı ise yine Gêder (Pöhrenk) köyünün sınırlarında akan bir dereye aynı kalitede so-

ğuk olan bir suyun dereden akıp buraya ulaşması ve merkezde -Çavî Hemamedir, bu suya katılmasıdır. Bu şekilde tahminen 200 metre aşağısında su banyo yapılacak dereceye ulaşmaktadır. Banyoya en elverişli olan bölgeler His Husike Momî Ayne , His Husike Male Elî Xalle teşkil etmektedir. Aşağıya doğru inildikçe su soğumaktadır.

Eskiden Gêder köyü tarafından gelen su oldukça gür akarmış. O zamanlar su bir kanalla kısmende tahta yapılmı havuzlarla sulamada kullanılmak üzere köyün alt bölgelerindeki tarlalalara akıtılmıştır. Bu tarlalara da Terle Hevz deniyordu.

„Tahta havuz“ köyün altındaki dere nin üzerinden suyu karşı köprü civarına çıkartmak için yapılmıştır. Burada ilginç olan bu bölgede eski bir mezarlığın oluşudur. Yani hamama yakın olan bu mezarlık büyüleyici bir özelliğe sahipti. 2 metreye kadar varan mezar taşlarının üzerlerinde yazılar tercüme edilmeyi bekliyor. Şu an itibariyle görülmeyecek kadar küçük taşlar kalmıştır. Diğer taşlar zamanla düşüp kırıldı ve insanlar tarafından çeşitli yapılarda kullanıldı veya bir biçimde yok oldular. İşin en ilginç olan tarafı ise köye gelen su kanalının özellikle bu mezarlık alanından geçirilmesidir. Yani bir kere daha tahribat yapılmıştı. Zaman zaman buraları tarihi eser avcılarında tahribatına uğramıştır.

Bir diğerk büyüleyici olan ise hamam-
da bir zamanlar bir su bentinin olduđu-
dur. Açıkça görülen bu kısım zaman-
la büyük bir selde orta yerinden yıkıl-
mıştır. O mükemmelce birbirine gecen
mermer dikdörtgen taşların büyüklüğü
neredeyse bir tona yakındır. Hamamın
aktığı derenin kenarlarında su borularını
anırdan testimsi borular vardı. Buda
suyun sulama amaçlı kullanıldığını a-
çıkça gösteriyordu. Daha sonra doğal
bir güzargahı seyreden su Yerköydeki
Delice ırmağına ve oradan Kızılıрмаğa
dökülmektedir.

Küçük hamam, tedavi amaçlı kul-
lanılmaktadır. Özellikle böbrek taşları
haslalıkları ve içmece diye tanımlanan
şifa için kullanılır. Yapılan tesislerle do-
ğallığı tamamen tahrip edildi. Şimdide
tamamen harabeye dönmüştür...⁽⁵⁾

KABİLELER

Kürd toplumsal yapısının genelde bazı
katmanların üst üste gelmesinden oluş-
tuğunu söyleyebiliriz. Üst kimlik Kürd
olurken, altta aşiret aidiyeti ve buna
bağlı olarak kabilesel ve ailesel konum-
lanış öne çıkar.

Bunu Eşîr (aşiret), Qebile (kabile)
ve Malvat (aile) üçlemesi diyede ta-
nımlayabiliriz. Bu toplumsal hiyerarşi
Şêxbilan`larda hemen hemen aynıdır.
Ulusal kimlik olarak Kürd, aşiret aidi-
yeti olarak Şêxbilan, kabile dokusun o-

larkta çeşitli isimler altında sıralanmış-
lardır. Bu açıdan Bir birine akraba olan
ve sonradan bir kaç kabile ve ailenin ka-
tılımı ile köyün kabilesel dokusu oluş-
muştur.

Bazı kabileler, aradan geçen zaman i-
çerisinde büyümüş, bazıları köyden ta-
mamen göç etmişlerdir. Aynı kabile-
den olmalarına karşın soyadı kanunu i-
le birlikte farklı soyadları almış olanlar-
da vardır.

Birde köyün kuruluşunda bulunmuş
ama sonradan toplu bir biçimde göç e-
den kabile vardır. Bu ve bunun gibi se-
beplerden dolayı Mahmutlu`nun kabi-
lesel dokusunu tam olarak betimleme-
yebiliriz. Yani bazı eksikliklerimiz ola-
bilir. Bunun arkasında bir neden ara-
mamak gerekir. Biz ulaşabildiğimiz ve
edindiğimiz bilgilerin ışığında bir doku
sunmaya çalıştık.

Esasen bu tür çalışmaları daha detay-
lı olarak ele almak gerekiyor. Bu arada
kabile listesini verirken bazı aileler üzre-
rine bilgiler vereceğiz. Değindiklerimiz
bizim sorularımıza yanıt verenlerdir.
Dileğim bu çalışmadan sonra diğerk ka-
bile fertlerinin bilgileri bize ulaştırma-
ları ve önemsedığımız bu çalışmanın ta-
mamlanmasıdır.

REMKİ ler–Keleşoğlu- Keleş, Deniz, Gündoğdu, Ordu

Şêxbilanlar içerisinde etkin bir kabile o-

lan Remkî`lerin ana gövdesi Remikan (Ramko, Dođankaş) köyünü kurarak oraya yerleşmiştir. (6) Mahmutluda ise Mala Qeleş olarak bilinirler. Kabileye adını veren Qeleş, 6. Göbekten ailenin bir büyüğüdür. Hakkında bilinenler daha çok iskan öncesi döneme aittir. Cesur ve gözünü budaktan ayırmayan bir şahsiyet olduğu için Kürdçede „yiğit ve cesur” anlamına denk gelen Qeleş adını aldığı söylenir.

Qeleş in Hemo ve Şido adlarında iki ođlu vardır. Hemo Mahmutluya Şido ise dayısı Beko ile birlikte Remikan köyüne yerleşmiştir. Qeleş`in ođlu Hemo nun efradı eskiden „Keleşođulları” sonrada “Keleş” ve “Deniz” soyadlarını almışlardır.

Diđer yanda „Gündođdu” ve “Dođu” soyadını taşıyan ailelerde Qeleş`in Pismam (amcaođlu) ve aynı zamanda kayını olan Beko ya dayanırlar. Qişle`deki Remkî kabilesini oluşturan malvatları şöyle sıralayabiliriz.

Mala Milî Mamî Usike (Deniz),

Mala Omî Momi Usike (Keleş),

Mala Homî Momî Usike (Keleş),

Mala Qêdirî Xizir (Dođu),

Mala Hesî Milî Şêdît (Gündođdu)
dur.

Remkî kabilesinin önemli bir bölümü biraz once bahs ettiğimiz gibi Remikan (Dođankaş) köyüne yerleşmişlerdir. Qeleş amcaođlu Beko ile

Berdil yani birbirlerinin kız kardeşleri ile evliydiler. Beko`nun eşinin ismi Pîrê dir. Mahmutludan sonra kurulan diđer köylere Remkî kabilesinden de gidenler olmuştur. Kabilenin Remikan köyünde yerleşmiş bir parçası olan Şêşetir`ler bir dönem aşiretten ayrılmış, Çorum ilinin Uğurlu dađı eteklerinde kalmışlardır. Daha sonra „Boygegi“ seçiminde Omeranlı Hesên Begi seçtirebilmek için Berketî Begi Mistefa nın ricası ve isteđi ile geri gelerek köye yerleşmişlerdir.

Gêder de Mala Milî Homî Mile, Mala Bektaşe Mistafî Hecî Omar (Sađlam), Çemala de İse Use İske ve Ehmedî Kele (Çankaya), Ordu aileleri Çidali da ise Mala Milî İse (Karakuş) Remkî kabilesinden olurlar.

Karakteristik özellikleri açısından Remkî ler “asabi” ve “cesur” olarak bilinirler ve tanınırlar. Bu belirlemeyi dođru kılan bir çok örnek vardır. Bir iki örnek vermek gerekirse. „Mifîk-Şêxbil kavgası” olarak tanımlanan ve hala hafızlardan silinmeyen kavganın seyri Remkî lerin katılımı ile deđişmiştir. Sivas Uzunyayla da Çîyayê Mişik te geçen ve günlerce süren kavgaya Şêşetir`ler sonradan katılmışlardır. Gösterdikleri cesaret, kavganın farklı bir seyir izlemesine yol açmıştır.

Remkî`kabilesine ait fertlerin bir özelliğide Kürd kimliği konusunda son derece hassas olmalarıdır. Bu sadece

genç kuşaklar ile sınırlı bir hassasiyet de-ğildir. Eskiden de böyleydi. Şefahtli köy-lerine sürgün edilişi kabul etmeyip “Lo kurike me zimanî me bîrbikin, Em e paşe bi tirk bibinî” sözünü söyleyen Remkî kabilesinden Omî Momî Usike`dir.

Kırşehirde 1970 li yıllarda Kürd si-yasallaşmasında Remkî kabilesinin ö-nemli payı vardır. Buarada bir kaç örnek vermek gerekirse Hacı Deniz, Mustafa Gündoğdu⁽⁷⁾, Muzzafer Sağlam, Asaf Koçak⁽⁸⁾ Rifat İlhan⁽⁹⁾ vb. gösterilebi-lir.

Remkî kabilesinin bir bölümü İslahiyede Delkî aşiretine bağlı Melîkan (Bilen) köyünde iskan olmuştur. Mala Mesto olarak bilinirler. Cumhuriyet döneminde kopan ilişki Hacı Deniz'in 1955 yılında akrabalarını ziyareti ile yeniden kurulmuş ve canlanmıştır. Qışle köyüne yerleşen Qeleşin oğlu Hemodan bugün 200 kadar aile oluş-muştur. Gençlerinin yüksek öğrenimde başarılı olmaları ilede tanınırlar.

MALA BAXDÊ-Bağdatoğulları- Bağdatoğlu, Döndü, Pınar,

Köyün büyük ve kurucu kabilesi-dir. Soyadı kanunu çıkana kadar Bağdatoğulları soyadını kullanmışlar-dır. Kabilenin Mala Baxdê adı ile ta-nımlaması konusunda çeşitli görüşler vardır. Genel görüş 6. Göbekten kabile-ye öncülük eden Baxdê hanımdan bu is-

min geldiğidir.⁽¹⁰⁾

Bağdatoğulları soyadı sonradan ya-saklanınca Baran soyadını almak zorun-da kalmışlardır.⁽¹¹⁾ Şêxbilan aşiretinin sorumluluğu (ağalık) epey bir dönem bu kabilenin elinde olmuştur. Rakka-Sivas-Şefahtli dönemleri, iskan ve diğer köylere dağılım Mala Baxdê lerin öncü-lüğünde yürümüştür.

Kabile adını 6. kuşaktan Baxdê ha-nımdan adığını belirtmiştik. Baxdê hanımın Maraş taraflarında bulunan Dugerî aşiretinden henüz genç yaşta ka-bileye gelin olarak geldiği ve Hemî Daşe ile evlendiği söylenir.⁽¹²⁾ Rakka eyaleti-ni terk etme isteği aşiret içerisinde ikir-cikli bir durum yarattığında Baxdê ha-nımın korkmamaları yönünde söyledi-ği Hêlaka min Meraşe, hêlaka min jî Heme Daşe tümcesi hala hafızalarda-dır.

Baxdê Hanımın, Hesene Baxdê, Hecîye Baxdê ve Husîne Baxdê adları-nda üç oğlu vardır. Mala Baxdê kabilesi-nin bu üç oğlun devamı olan ailelerden oluştuğu ayrıca belirtilir.

İskan yıllarında ve Şefahtli köylerine dağılımda kabilenin ileri geleni ve ay-nı zamanda köyün ağası Hecî Osmenî Kal`dır.<sup>(13)</sup> Yerini kardeşinin oğlu olan Hûsine Hecî Omar`a bırakarak Çiğdeliye çocuklarının yanına gitmiş-tir. Kabile Hûsinî Hecî Omar döne-minde önemli olay ve gelişmeler yaşa-

mıştır. ⁽¹⁴⁾ Hûsîn kabilenin nüfusunu genişletmek için diğer köylere yerleşimi istemiştir. Bunun için ilk hanımı ile çocuklarını Çamalak'a, evli bir kızını Zekere'ye, torunlarını ve yeğenlerini Çıdali'ya, Gêder'e yerleşmelerini teşvik etmiştir.

Bugün bahsi geçen köylerde onlarca soyad almış kabilenin anatomisini çıkarmak başlı başına bir çalışmayı gerektirmektedir. Bunu Geçmişte aşirete öncülük yapacak potansiyeli ve gücü taşıyan kabilenin fertlerine bırakalım.

MALA PARE-Körhasanoğlu-Ertunç, Koçak, Demir, Kılıç, Özer, Turab, Bora

Şêxbilan`lar içerisinde en kalabalık kabilelerden birisi olarak bilinir ve tanınırlar. Kabilenin en eski ve tanınan şahsiyeti Hecelî Beg`tir. Kabile daha çok onun adı ile anılır ve bilinir. Hecelî Beg`in adı Elî dir. Babası Hesenî Kûr olduğundan eski kuşaklar onu Elîyê Hesenî Kûr olarak bilirler. Hacca gitmiş, hecî takısını oradan almıştır. Osmanlı dönemi kayıtlarına "Körhasanoğlu" soyadı ile geçmesi babasının adından dolayı olmalıdır.

Annesi sonradan Zekere köyüne yerleşen Qeskî kabilesinden Mala Xallî Mûre lerden Eşê dir.⁽¹⁵⁾ Hecelî Beg tüccarlık işi ile yaygın bir biçimde uğraşmıştır. Halep şehri ve dolaylarından aldığı develeri Kırşehir, Kulu ve Cihanbeyli

satarak zengin olmuştur. Hecelinin kızı Zeva Hecelî o dönem Axzê Çole de etkin olan Alişiroğularının gelinidir. Bu hısımlık ilişkisinin yardımı ile köyde söz sahibi olma (axa) imtiyazını Mala Baxdê lerden Hûsînî Hecî Omar`ın elinden aldıkları söylenegilir.

Hecelî Begin Zevê den başka Hewsîn⁽¹⁶⁾, Tekeşîn⁽¹⁷⁾, Mistefa⁽¹⁸⁾ ve Avo⁽¹⁹⁾ adlarında 4 oğlu vardır. Hewsîn ve Tekeşîn, Qışle`de kalırken, Mistefa ve Avo Zekere köyüne yerleşmişlerdir. Hecelî`nin Hewsîn`den gelen torunları, Axabeg (Ebdirehman), Xallo, Mehmud, Osman, (Ertunç), Tekeşîn ise (Koçak) soyadını almıştır.

Diğer yanda köyde Mala Tosin yani Mala Xallî Memedî Xalle (Demir), Mala Husî Elî Baze (Şahin), Mala Memedî Xalle (Özer), Mala Hesî Memedi Xalle (Bora), Mala Mistafî Omî Elî Baze (Turab), Mala Ale Husî Elî Baze (Kılıç) aileleri bir biçimde Mala Pare kabilesine dayanırlar.

QÊSKÎ - Qêsîkan

Kaplan, Taş, Mutlu, Eroğlu, Bilen, Esen

Şêxbilan`lar içerisinde geniş kabilelerden birisidir. Çoğunluğu Zekere köyünün kuruluşunda bulunarak oraya yerleşmiştir. Mahmutluda ise Mala Osî Kole (Kaplan), Mala Mistafî Avî Giro (Taş), Mala Mestî Kole (Mutlu), Mala Hecî Momî Mirze (Mutlu), Mala Osî

Hecî Mamî Mirze (Bilen), Male Çape (Mala Rawe Ole) (Esen) soyadlarını almışlardır. Zekere`de ise Durmaz, Demirtaş, Bektaş, Tunç, İnce, Güngör, Akyüz, Akbulut, soyadlı aileler Qeskî kabilesindendirler.

MALA QANDE-Kalenderoğlu-Oraş, Korkmaz

Kabilenin çoğunluğu Zekere köyüne yerleşmiştir. Mahmutluda kardeş olan Hemo ve Oso nun evleri olarak bilinirler. Mala Osî Qande (Oraş) soyadını alırken Mala Hemî Qande (Ali Onbaşı-Korkmaz) soyadını almıştır.

MALA QUBE Aktaş, Güler,

Qube kabilesi iki aile olarak bilinir. Bunlarda Mala Elî Eşekole (Aktaş), Mala Momî Gule (Güler) dir.

MALA SIRTUK. Nebioğlu Dinç

Cumhuriyet öncesi Nebioğlu soyadı ile bilenen kabile sonradan Dinç soyadını almıştır. Mala Qere, Mala Omarî Sirtuk, Mala Nasirî Sirtuk, Mala Milî (anse) Sirtuk ve Mala Usî Seydo olarakta bilinirler.

MALA ALOKE Pala, Aydoğdu,

Anlaşılacağı gibi kabile Alok ile anılır.

Bu bir meslekten yola çıkılarak oluşmuş bir lakap olduğu söylenir. Kabileye adını veren Alok kervanlarda deveci başıydı. Alok bir dönem Cihanbeyli, Kulu ve Haymana civarlarında kalmıştır. Evin tek oğlu ve 5 de kızkardeşi vardır. Kız kardeşleri yukarıda adı geçen ilçelere bağlı kürd köyleri olan Bumsuz, Mihîna ve Yapalı vs. köylerinde evlenmiştir.

Bu anlamda bu köylerle yakın akrabalığı vardır. Eski CHP milletvekili ve sekreteri olan Eşref Erdem, Alok`un Bumsuza gelin giden kardeşinden dolayı kabileye akraba düşmektedir.

Alok sonradan Mahmutluya gelerek yerleşmiş ve orada hakkın rahmetine kavuşmuştur. Geride Usib adında bir erkek çocuk bırakmıştır. Küçük yaşlarda yetim kalan Usib sonradan Mala Qande lerden Eşê ile evlenmiştir. Bu evlilikten 3 kız 3 de oğlan dünyaya gelmiştir. Usib`in bir gözü kör olduğundan askere gitmemiştir ama asker kaçağı olarak hep aranmıştır. Köydeki bir husumetten dolayı şikayet edilmiş ve tutuklanmıştır. Kayseriye hapse götürülürken yolda diğer tutukluların yakınları tarafından kafile saldırıya uğramıştır. Kayseri Kalaba ilçesi yakınlarındaki yaşanan bu saldırıda Usib ölmüştür. (1920) Geride kalanların bütün uğraşlarına rağmen mezarı bulunamıştır.

Usib`in oğullarından olan Husîn efradı Pala soyadını almıştır. Sonradan ai-

leye katılan Heysen in efradıda Aydoğdu soyadını almıştır. Bugün Hollanda Reterdamda soyadı Pala olan 70 yakın insan yaşamaktadır.

Mala Usıbe Alope (Pala)

Mala Heysenî Alope (Aydoğdu)

AMEDÎ

Atak- Kartal

Amedî kabilesi ilk zamanlar köyde bir aileydi. Aileye`de Mala Şêxê Eşê Miste denirdi. Reşwan`ların Karagedik ve Yeniceova beldelerine yerleşmiş Nasirî koluyla yakın akrabai ilişkileri vardır. Oradan gelerek Şêxbilan`lar arasında yer edindikleri söylenir. Annesi Eşê nin adıyla anılan Şêxo`nun Ehmed ve Elo (Alaefendi) adında iki oğlu vardır. Elo erken yaşlarda yaşamını yitirmesiyle aile Mala Ehmedê Şêxe olarakta bilinmektedir. Ehmedê Şexe ölen kardeşi Elo`nun ismini bir oğluna vermiştir. Bu anlamda kabiledede seceresinde iki tane „Alaefendi“ geçer.

Ehmede Şêxe`nin kardeşi olan Elo yani Eleefendi Kırşehir merkezde imamlık yapardı. Derin bir dini bilgiye sahip olduğundan efendi lakabını buradan aldığı söylenir. Aynı zamanda gayet yakışıklıymış. Döneminde yaşayanlar bu yakışıklılığını betimlemek için „Li berber tireş bive nenika bişke“ derlermiş.

Bugün ailede bilinen ve tanınan kişi Cevat Atak Ehmedî Şêxe`nin torunu-

dur. Ailenin önemli bir kesimi İzmire yerleşmiştir. 30 kadar ev oldukları tahmin edilmektedir.

DAXILAN –İskenderoğlu-İskender-Alver

Kabilenin çoğunluğu Çamalak köyüne yerleşmiştir. Mahmutluda Mala Homî Şave ve Mala Osî Şave olarak bilinirler.

MALA ÇÊVİŞ

Yaman

MALA TEQIR –Nakiroğlu-Batı

Mala Teqir olarak bilinen kabile Male Dolî Ezîz olarakta anılır. Çamalakta ve Çiğdelide vardılar. Mala Elihişke Çamalakta Male Bavike Aşke Hokile olarakta Çiğdelide bilinirler.

MALA HESUGE

Akçay, Çelebi

Akçay ve Çelebi soyadını alan kabile esasen birbirine pismam olan iki şahsiyet ile anılırlar. Çoğunlukla Zekere köyünün kuruluşunda bulunmuş ve oraya yerleşmişlerdir.

CELİKÎ

Küçük

Sonradan İstanbula göç eden kabile daha çok Mala Hesenî Mêhcîr olarak bilinir. Küçük soyadını almışlardır. Kabilenin ismindende anlaşılacağı gibi

Reşwanların Çelikî koluna bağlı oldukları tahmin edilmektedir.

MALA ROMÎ

Çelik,

Mihînan kabilesi olarakta bilinirler. Yozgat Akdağmadeni tarafına iskan olan Kürd köylerinden gelip Mahmutluya yerleştikleri söylenir. Kabilede Ebdilî Olsîye ve Kuloyê Olsîye bilinen şahsiyelerdir. Köyden göç etmişlerdir.

MALA HESOTE

Akgün

Mala Husî Hecî Hesote olarakta bilinirler. Soyadları Akgündür.

Kabileler bölümünün eksik olabileceğini yukarıda belirttik. Varsa eğer bunun tamamlanması gerekliliğinin altını çizerek köyde yer ve yöre adlarına geçelim deriz. Bunuda sevgili Cengiz Demir ve Nurettin Kılıç ın itinalı çalışmasından okuyabilirsiniz.

DİPNOTLAR

Bugün küçük bir köy olmasına karşın Mahmutlunun eskiden yaygın ve geniş nüfusu ile Şêxbilan aşiretinin ana merkeziydi. Birçok merkeze dağılan, göç eden ailelerin çıkış yerleri Mahmutluydu. Bugün sadece Avusturyanın başkenti Viyanada 300 yakın ailenin yaşadığı ise bilinmektedir.

Nurettin Kılıç. Bize iletmış olduğu yazıdan...

Senem Hecî Osmanın Kal ın ikinci eşidir. Senem aşiret Maraş dolaylarında yaylakta iken henüz çocuk yaşlarda (12-13) aşirete katılmıştır. Heci Osman sonradan kendisini ikinci eş olarak almıştır.

Derviş Paşa islahahat girişimlerinin yani „İslahiye Fermanı”nın uygulayıcısı olan paşalardan birisidir. O dönem 4. Ordu Müşiri olan Derviş Paşa 1863’ yılında teşkil edilen ordunun başına getirilir. Görevide ordu için taze askeri kuvvet temin etmek, hiçbir zaman nüfusa kayıt edilmemiş, genel nizamı tehdit eden (!) aşiret topluluklarını iskan etmek ve bu sayede düzeni sağlamaktır. Nitekim Kırşehirdeki diğer Reşî kollarının anlatımlarında da „Ahmed Cevdet Paşa“, „İsmail Hakkı Hatunoğlu Paşa“nın yanında „Derviş Paşa“ adı çokça geçmektedir. Diğer aşiret kollarına oranla Şêxbilan larda Derwêş –Derviş ismine çok rastlanılmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse sevgili Cengiz Demirin dedelerinden birisinin adı „Derwêşe Eşe“ dir.

Sayın Nurettin Kılıç bahsi geçen yazısında bu bilgileri edindiği köylülerine şu cümle ile teşekkür etmektedir. „Bir çok bilgiye ulaşmamızda bizlere yardımcı olan köylülerimiz başta Hecî Zêze, Hewsîn, Mehmo ve diğer bir çok kişiye teşekkür ederim....”

Remikan köyü üzerine bilgileri edinmek isteyenler Kurdên Kırşehirê sitesinin „Anatamiya Gundên Me“ bölümüne bakılabilir.

Mustafa Gündoğdu 1970 yıllarda Hacetepe Üniversitesinde okurken o dönemin Kürd gençlerinin Ankarada kurduğu dhkd derneğinin başkanlığını yapmıştır.

Ünlü karikatürist Asaf Koçak anne tarafından Remkî kabilesindedir.

Şuan Ankarada Maliyeci olan Rifat İlhan 70’ li yıllarda Rizgarî dergisinin çıkılmasında sorumluluklar almıştır. O da anne tarafından Remkî kabilesine dayanır.

Sayın Abdullah Aslan’ ın anlatımından

11. 21. haziran 1935 yılında soyadı kanunu çıkmıştır. 2525 sayılı bu kanunun 3. maddesinde aynen şu yazmaktadır „Aşiret ve yabancı ırk, millet isimleri soyad olarak alınamaz“. Bu madde çerçe-

vesinde bir çok isim gibi Bağdatoğulları soyadında kabul görmemiştir. Silê Husîn Bağdatoğulları soyadını almak için çok uğraşmıştır. Kabul görmeyince iş istiklal mahkemesine kadar intikal etmiştir. Dönemin Kırşehir Valisi Bekir Sami Baran (1939-45 dönemi) Silê Hüsîn`i bu inadından dolayı vaz geçirmek istemiş “Bunların sağı solu belli olmaz, istiklal mahkemesine davet edilenlerin çoğu geri dönmedi” diyerek dolaylı yoldan tehdit etmiştir. Sonradan „gel benim soyadımı al “ diyerek ailenin bir dönem Baran soyadını almasına sebep olmuştur.

12. Sayın Memduh Bağdatoğlu` nun anlatımından.

13. Hecî Osmanî Kal (1825. ...). Uzun bir dönem aşirette söz sahibi olan bir şahsiyettir. Köylüler arasında adil ve iyi bir insan olarak bilinir, anılır. Kabile onun döneminde gayet zengindir. Kapısında 7 sürü, ambarları tıka basa tahıl doludur. Yardımseverliğini betimleyen çokca olay anlatılır. Uzun kış dönemlerinde „Cîran no ! verin benim bi vin ! herin êş, peşîya me zivistane“ diyerek ambarlarındaki tahılı köylüye dağıtmakla da bilinmektedir. Şefaatliden Axzê Çole ye dönme kararını veren, İskan işlerini aşiret adına Berketî Begi Mistefa Beg ile görüşen, Şêxbil-Mifk kavgasını yöneten de odur. Sonradan köyün ağalığını kardeşi Hecî Omarın oğlu „Hüsînî Hecî Omara” bırakarak Çiğdeli köyüne çocuklarının yanına yerleşmiş ve orada hakkın rahmetine kavuşmuştur.

14.Hüsine Hecî Omar döneminde kabile ekonomik olarak kötü duruma düşmüştür. Aşırı borçlanmadan dolayı iflas ettiği söylenir. Buna Mala Pare lerin sebep olduğu iddia edilmiştir. Hüsîn daha sonra Uçqî köyünden Qere Hesen kabilesinden olan “Mala Nuri” lerden ikinci defa evlenmiştir. Bu evlilikte Silo (Sile Hüsîn- Süleyman Bağdatoğlu) adında bir oğlu olmuştur. Sonradan Sile Hüsîn Hewsînî Hecî Elîbeg`i vurduğu iddiası ile tutuklanmış ve 12 yıl Çorum cezaevinde yatmıştır. Hewsîn henüz yaralı iken kendisini vuranı kardeşi Tekeşin e söylemiş, Tekeşin`nin ifadesinden Hüsînî Hecî Omar, kayını Sayde Ume ve Hesî Olî Hese ile birlikte tutuklanmışlardır.

15.Heceli Beg`in zenginliğinin arkasında annesinin olduğu söylenir. Fazlası ile tutumlu ve hesabını iyi bilen bir kadın olmasından dolayı köyde “Eş Çortan” olarakta anılmıştır.

16. Hewsîn (Ertunç) Hecielî Begin ilk oğludur. Mala Baxdê lerden Hecî Osmane Kal`ın kızı “Zêzê” ile evlenmiştir. Zêzê aynı zamanda Çîdalıda Öztürk soyadını almış olan Devidî Hecî Osmane Kal`ın kız kardeşidir. Yani Hewsîn Mala Baxdê`lerin yeğeni (xwarzi) oluyordu. Hewsîn daha sonra Çîdalı köyünde bir anlaşmazlığı hal etmeye gittiğinde yağmurlu ve karanlık bir gecede vurulmuştur. Henüz yaralı iken Husini Heci Omar`ın kendisini vurduğunu kardeşi Tekeşin`e söylemiştir.

17. Tekeşin (Koçak) Hecelî Beg`in ikinci oğludur. Esas ismi Memed`tir. Dinsel kimliği ve İstanbulda aldığı medrese eğitiminden dolayı Tekeşin lakabını almıştır. Sevilen, sayılan ve sözü geçen bir şahsiyettir. En zor şart ve konumlarda dürüst kalmasında çokca anlatılır. Remkî kabilesinden Zexa Momî Usike ile evlenmiştir. Dini konularda derin bir bilgiye sahip olduğu ise bilinmektedir.

Biyografisinde özellikle Çorum- Aykara dağından gelen hocalarla dini tartışmalara girmek ve onları mat etmek çokca yer alır. Hatta yer yer onlarlı makaraya saracak şeyler sorar ve alay ederdi. Birgün köy cemaatinde yakaladığı bir yeni yetme hocaya „İneke bu next ji te du” nedir ne anladın? diye sormuştur. Yanıtı veremeyen hocaya “İğne bu, next de ardında” diyerek adeta alay etmiştir. Bundan dolayı köyleri gezen gezici hocaların Mahmutlu`ya pek uğramak istemedikleri anlatılır. Ünlü karikatürist Asaf Koçak`ın baba tarafından dedesidir. Kaderin cilvesi olsa gerek bu derin bilgilere sahip dinsel şahsiyetin torunu Sivasta 2. Temmuz 1993 de fanatik türk dincileri tarafından yakılarak katledilmiştir.

Zekere köyüne yerleşen Mistafî Hecelî`nin çocukları İlhan soyadını almışlardır. 1970 yıllarda Rızgarî dergisinin kurucularından Rıfat İlhan Mistafî Hecelî`nin torunudur.

Hecelî Beg`in diğer oğlu olan Avo halk arasındaki tanımla söylemek gerekirse „Mala xwe mêrat ma“ yani çocukları olmamış evi kapanmıştır.

İki Yeni Kitap, Bir Şair

Gülay Mermer

Hazan

*Yaprakları dalıyla dökülmüş
Gecesi bile saramış zaman*

Her şair, şiirine okuyarak hayat veriyor sanki. Şair Ö.Faruk Hatipoğlu'ndan ise severek ve hissederek okuduğu şiirleri, kendisinden dinlemek, şiirlerin canlanmasına şahit olmak güzel.

Dinleyiciye şiirin, bir edebi üründen ibaret olmadığını hatırlatıyor, okuyuşu. Ve biraz ötede duran çocuk, kulak kabartıyor şiirlere, belkide ilk defa burada sevecek şiiri. İlk dakikalarda kitaplar dikkatini çekmezken, şiirleri dinledikten sonra eline alıyor kitapları.

Aşk

*Ayakta tutuyormuş adamı
Peşinden sürünürken anladım*

Şairin, Temmuz ayının sonlarına doğru, 'Ateşi Utandıran Yangın' ve "Şiir Sözlüğü" adlarını verdiği iki şiir kitabını yayınladı. Aslında ilk baskısı 2005 yılında yapan "Ateşi Utandıran Yangın",

şiir sözlüğü

(sözcüklük)

ömer faruk hatipoğlu

EDEBİYAT VE ELESTİRİ
KİTAPLIĞI

ikinci baskısıyla daha çok insana ulaşma dileğiyle tekrar raflarda.

An

Kalp atışı zamanın

Bulut

Dağılmazsak yağarız

"Şiir Sözlüğü" ise denenmemiş bir tarzda. Ö. Faruk Hatipoğlu, "Şiir Sözlüğü"nden bahsederken, kelimelerin içimde anlamlandırdığım hali diyor. Şairi, sözlüğe bakıp çözmek zor. Sözlük, birkaç mısralık mini şiirler ya da şairane tanımlar diye adlandırabileceğimiz keyifli bir çalışma.

Diclefrat

Ayrılığı uzun iki gözyaşı

Ölüm mü, hayat mı kavuşması

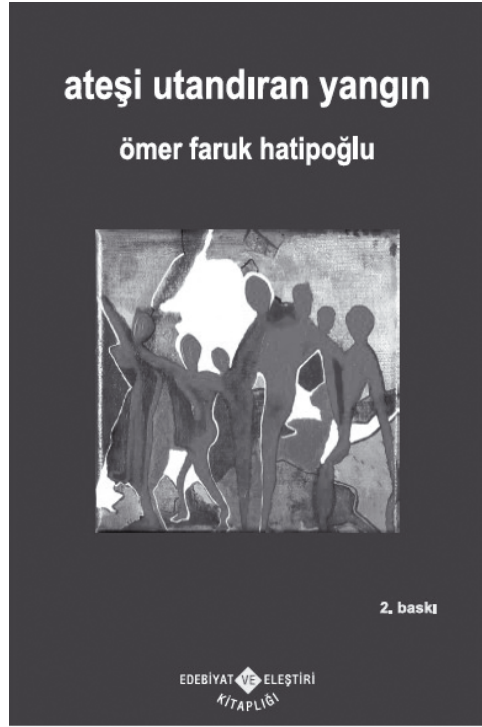
Kitaplara bakarken dikatimi ilk çeken kitap kapağında ki , Resam Hasan Hüseyin Deveci'ye ait, "Mem û Zin" ve "Madımak" isimli tablolar. Hasan Hüseyin Deveci ile Ö. Faruk Hatipoğlu arasındaki dostluğu biliyorum. Orta Anadolu Kürt coğrafyasında sanatın büyük zorluklarla var olması, bölgedeki sanatçıları arasındaki dostluğu ve dayanışmayı arttıran bir etken.

Adalet

Havada oksijen kadar bol olana dek

Sayın yargıç sana bile gerekecek

Konuştüğüm çoğu kişi Hatipoğ-lu'ndan bahsederken, başka bir yerde doğsaydı, şimdi çok farklı yerlerde olmuş olacaktı, der. Belki haklılar ama aklıma ilk gelen, "Başka bir yerde olsaydı bu şiirleri yazabilir miydi ve onu köstekleyen aynı zamanda besleyen değilmidi?" soruları. Her şairin bir hikayesi vardır ya, şiiri ve yaşadığı ortam arasında sıkıştırılması. Şiirin, çok cesur ve bir o kadar da mazlum kaldığı topraklardır, bozkır. Ö. Faruk Hatipoğlu da bir bozkır şairi.

Halk

*Tanrı el verdi ona, ruhundan verdi canından
O, kan dilendi damarındaki sülük tirandan*

Şair, 1958 yılında Konya'ya bağlı Cihanbeyli ilçesinde, dindar bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelir. İlk şiir kitabını 37 yaşında yayınlar.

Kitaplar; *Düş değil, İnce, Sevdim Çocuk Yanımla, Ateşi Utandıran Yangın* ve *Şiir Sözlüğü*.

Vicdan

İçimdeki yalvaca

İnen ayetsiz kitap

Ji şayiya Xelikan

Ji şayiya Xollkan

Nalin di şeva Birnebûnê de

Ji şayiya Golyazi

Ji şeva Birnebûnê

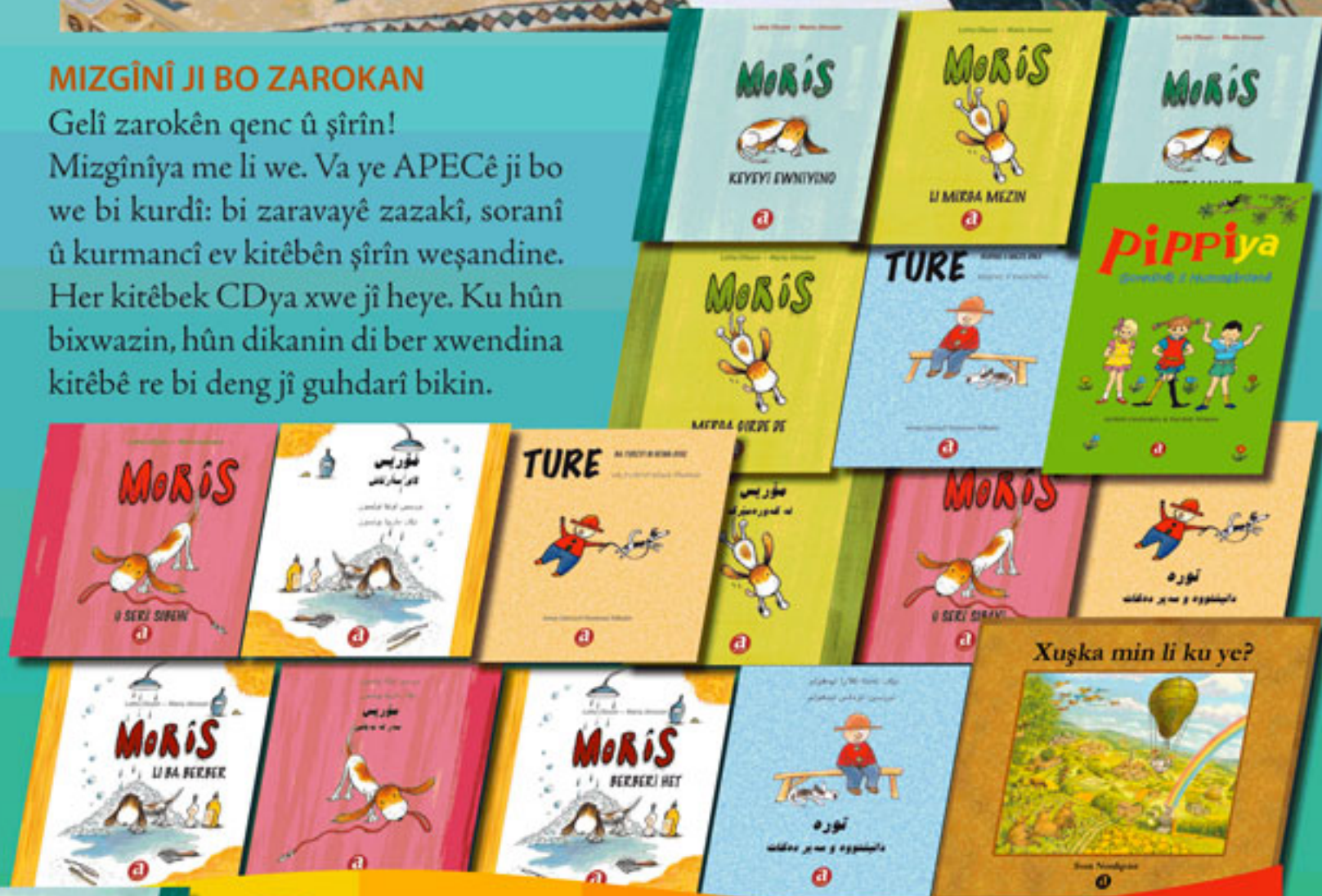
Nivîskar û redaksiyona Birnebûnê li seredana Federasyona Komelên Kurd li Swêdê

ZIMAN Û ZAROKÊN ME HEBÛN Û PÎROZÎYÊN ME NE!

MIZGÎNÎ JI BO ZAROKAN

Gelî zarokên qenc û şîrîn!
Mizgîniya me li we. Va ye APECê ji bo
we bi kurdî: bi zaravayê zazakî, soranî
û kurmançî ev kitêbên şîrîn weşandine.
Her kitêbek CDya xwe jî heye. Ku hûn
bixwazin, hûn dikanin di ber xwendina
kitêbê re bi deng jî guhdarî bikin.

Navnîşana xwestinê:
Box 8121
163 08 Spånga/Sweden
Telefon: 0046 (0)8 761 81 18
Fax: +46-8-761 24 90
E-mail: orderapec@telia.com

Navnîşana xwestinê:
Muzaffer Özgür
Postfach 900 348, D-51113 Köln
Telefon: 0049-172 298 24 51
Fax: 0049 (0)2203-30 16 30
E-mail: birnebun@hotmail.de